—*Людзьмі звацца!*
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
8
СТУДЗЕНЯ
1993 г.
№ 2 (3672)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ
3 рублі

ПРЫСЯГА

У апошні дзень мінулага года адбылася падзея, якую адны ўсімі сіламі імкнуліся наблізіць, другія — па магчымасці адцягнуць. 31 снежня ўвесь асабовы склад Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь прыняў прысягу на вернасць беларускаму народу і ягонай дзяржаве.

Памятаю, колькі было хвалявання, калі Вярхоўны Савет вырашаў прынцыповае пытанне, каму павінны прысягаць салдаты-беларусы чарговага прызыву: Садружнасці альбо Беларусі. Памятаю, як узрадавала мяне рашэнне ВС: грамадзяне Беларусі прысягаюць сваёй краіне. Гэта азначала, што мае сыны, калі падрастуць, не будуць служыць на чужыне, ім не давядзецца рызыкаваць жыццём і стратай сумлення праз удзел у якой-небудзь «інтэрнацыяналісцкай» акцыі.

То — салдаты. А што афіцэры? Яны па-ранейшаму лічыліся звязанымі маральным абавязкам з неіснуючай дзяржавай — Савецкім Саюзам. А калі браць да ўвагі, што Расія абвясціла сябе правапераемніцай Савецкага Саюза, а ў сваёй Канстытуцыі захавала ўпамінанне аб СССР (нібыта не было Белавежскага пагаднення...), дык узнікала небяспечная для нашага суверэнітэту сітуацыя: унутры Рэспублікі Беларусь абсалютна легальна існавала патэнцыяльная «пятая калона».

31 снежня гэтаму пакладзен канец. Цяпер няма таго, што афіцэр у маральным сэнсе (не ведаю, як у юрыдычным) мог бы ігнараваць загады ўрада РБ, бо не прысягаў Беларусі, а салдат, які такую прысягу прыняў, мог бы ігнараваць загады камандзіра, які, нягледзячы ні на што, упарта лічыць, нібыта «офицер присягает лишь однажды» і зразумела, ж, —СССР (у сэнсе — Расіі).

Цяпер на Беларусі беларускае войска. Праўда, у ім ёсць кантынгент афіцэраў-«наёмнікаў». Гэта тыя, хто прысягаць Беларусі не хоча і дадому ехаць не жадае. Некаторы час на нашай зямлі яшчэ будуць стаяць часці расійскай арміі. Спадзяюся, нядоўга. Наяўнасць замежных ваенных баз на тэрыторыі Беларусі фактычна перакрэслівае нейтральны статус нашай дзяржавы, кепска ўплывае на наш міжнародны прэстыж, дэстабілізуе ўнутраную абстаноўку на Беларусі.

Калі 8 верасня афіцэры-сябры БЗВ на Сваце беларускай вайсковай славы, не чакаючы дазволу альбо загаду, прынялі прысягу на вернасць Айчыне, чаго толькі ні пісалі пра іх у нібыта незалежных выданнях! Як палохалі расколам у войску і грамадстве, як цягнулі на старонкі газет прывід грамадзянскай вайны! А колькі да таго і пасля было спроб зацягнуць Беларусь у «оборонительный союз», загнаць наша войска пад «единое командование». Дзякуй Богу, не атрымалася! Справа, распачатая 8 верасня, мела годнае заканчэнне 31 снежня. З Новым годам, Беларускае войска!

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

Фота У. КАРМІЛКІНА.

Кола Дзён

За два гады існавання чытачам, пэўна, ужо трохі набіла аскоміну лімаўская калонка «Кола Дзён». Сёння мы паспрабуем крыху змяніць яе. У цэнтры ўвагі будзе тая ці іншая падзея, а не дзень, калі яна адбылася. Якія падзеі? Тыя, што адбыліся на Беларусі, звязаныя з Беларуссю, альбо вынікі якіх будуць уплываць на лёс Беларусі. Тыдзень на тыдзень не падобны, а таму рознымі будуць і нашыя рубрыкі. Адну мы хацелі б зрабіць пастаяннай: «Чалавек тыдня». Аднак спатыкнуліся на ёй ужо ў першы ж раз: ні адзін з беларускіх палітыкаў, дзеячаў культуры і мастацтва нічым выбітным не вылучыўся, вакансія засталася незапоўненай. Яшчэ адно маленькае ўдакладненне: «ЛіМ» выходзіць па пятніцах і таму тыдзень наш будзе адлічвацца ад пятніцы да пятніцы.

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

— закрытая сустрэча кіраўнікоў Казахстана, Туркменістана, Кыргызстана, Узбекістана і Таджыкістана, якая адбылася 4 студзеня ў Ташкенце. Паведамляецца, што на ёй было абмеркавана эканамічнае і палітычнае становішча ў рэгіёне і выказана неабходнасць ажыццяўлення ўзгодненай палітыкі. Нурсултан Назарбаеў прапанаваў называць рэспублікі былой Сярэдняй Азіі — Новай Незалежнай Дзяржавай Цэнтральнай Азіі (ННДЦА). Кіраўнікам іншых дзяржаў пакуль існуючага, але юрыдычна не зацверджанага СНД ёсць над чым падумаць: да нядаўняга часу паслухмяныя Маскве «азіяты» паказалі свой характар. Н. Назарбаеў з таварышамі зрабілі ход канём. Якім будзе адказ?

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

— Джордж Буш і Барыс Ельцын 3 студзеня падпісалі ў Маскве Дагавор аб скарачэнні стратэгічных наступальных узбраенняў (СНУ-2). Ядзерная зброя, якая знаходзіцца на тэрыторыях суверэнных дзяржаў Беларусі ды Украіны, пры гэтым улічвалася як расейская. Станіслаў Шушкевіч інтэлігентна адрэагаваў на гэта: прывітаўшы падпісанне дагавора, ён нагадаў, што колькасць удзельнікаў перамоў і раззбраення павінна быць значна большай. Вестак з Украіны пакуль няма, як і сумненняў, што яе ўрад будзе весці сваю, незалежную ад Масквы, палітыку.

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

— «...Нягледзячы на суровасць нашых будняў, на іх мітусню і складанасць, я заклікаю вас, дарагія суайчыннікі, не падаць духам, але, па слове апостала Паўла, любоўю служыць адзін аднаму, бо ўвесь закон у адзіным слове заключаны: «возлюбиши ближняго твоего, якоже себе».

(З Паслання мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі, члена Свяшчэннага Сінода да Нараджэння Хрыстовага кліру і пастве зямлі беларускай).

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

— інтэрв'ю народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава карэспандэнту «Звязды». «Баюся, што Беларусі пагражае вялае перараджэнне ў звыклы «суб'ект канфедэрацыі» або федэрацыі—на радасць наменклатуры пры поўнай абыякавасці зняверaных мас», — сказаў Васіль Уладзіміравіч. На жаль, у сваіх прагнозах ён рэдка памыляўся, яшчэ радзей мы нешта рабілі, каб яны не спраўдзіліся...

НАВІНА ТЫДНЯ

— кіраўнікі Беларусі прапанавалі прызначыць сустрэчу кіраўнікоў дзяржаў СНД у Мінску на 22 студзеня. Малдова і Туркменістан ужо заявілі, што на сустрэчу іх прадстаўнікі не прыедуць, Украіна пакуль вагаецца, Расія маўчыць (магчыма, зноў хтонебудзь хварэе), Сярэдняя Азія сваё слова сказала ў Ташкенце. З усяго гэтага напрошваецца высноўа, што тэрмін сустрэчы можа быць зноў перанесены, а падпісанне Статута, дасць Бог, і зусім не адбудзецца.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

— з 1 студзеня мы сталі яшчэ больш суверэннымі. На дарогах краіны з'явіліся аўтамашыны з беларускімі нумарамі: чатыры лічбы, потым Пагоня, потым дзве літары. А ў пашпартах тых, хто ад'язджае за мяжу, ставіцца штамп на беларускай і англійскай мовах: «Грамадзянін Рэспублікі Беларусь».

СЮРПРЫЗ ТЫДНЯ

— канадзец беларускага паходжання граф Аляксандр Прушынскі пацвердзіў рашучасць выставіць сваю кандыдатуру на пост Прэзідэнта Беларусі. Але, каб зрабіць гэта, грамадзяніну Польшчы і Канады трэба стаць грамадзянінам Беларусі.

ЗДАРЭННЕ ТЫДНЯ

— дзікунства, спароджанае 75-гадовым дзікунствам: у вёсцы Зашчоўб'е Рэчыцкага раёна ў навагоднюю ноч невядомыя скінулі з пастамента трохметровую бетонную фігуру Леніна. Яна, натуральна, разляцелася на кавалкі. Глыбінная палеская вёска страціла адзіную сваю адметнасць. Вось у чым трагедыя.

ГОРЫЧ ТЫДНЯ

— чарговае павышэнне цэнаў на салодкі цукар.

Век, названы залатым...

Камісія па культуры і гісторыі БНФ «Адраджэнне» 22 снежня ладзіла ў Доме літаратара вечарыну, прысвечаную 600-годдзю прыняцця вялікакняскага пасаду Вітаўтам Вялікім. Падзея такога кшталту, зразумела, павінна адзначацца на дзяржаўным узроўні, але для гэтага беларусам трэба мець сапраўдную дзяржаву, Дзяржаву, якая вядзе свой радавод ад крывіцкай даўніны, а не толькі ад «Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР». Праўда, і гэта святкаванне ў Доме літаратара — крок на нашым шляху да саміх сябе, на шляху вяртання ўласнай гістарычнай спадчыны.

Вечарыну вяла пісьменніца Вольга Іпатава. Слова пра Вітаўта Вялікага гучала з вуснаў гісторыкаў І. Саверчанкі і А. Краўцэвіча, паэтаў А. Пісьмянкова і В. Шніпа, старшыні Беларускага згуртавання вайскоўцаў М. Статкевіча. Выступаючыя не ідэалізавалі Вітаўта, наадварот — адзначалі супярэчнасці ў яго характары. У асобе Вялікага князя ўжывалася высакародныясць і жорсткасць, змацыянальнасць і палітычная разважлівасць.

У вечарыне бралі ўдзел ансамбль «Харошкі» і гурт вайсковай песні з Віцебска. У фае, як звычайна на такіх імпрэзах, была мастацкая выстава. Творы на яе прадставілі А. Марачкін, М. Купава, Я. Кулік. М. Басалыга. На заканчэнні вечарыны прагучала несмяротная «Пагоня».

В. БОГУШ.

КАНФЕРЭНЦЫІ

КАЛІВЫ З ГІСТОРЫІ

З ініцыятывы гісторыка-культурнага клуба «Паходня» ў Гародні прайшла канферэнцыя, прысвечаная 72-м угодкам Слуцкага паўстання. У памяшканні гарадскога Дома культуры сабраліся ў гэты вечар людзі, якім неабыякавая ўласная гісторыя, якія палічылі сваім абавязкам ушанаваць памяць змагароў за незалежнасць Бацькаўшчыны.

На пачатку канферэнцыі ўсе прысутныя выканалі беларускі гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі». Затым адзін з актыўных удзельнікаў клуба «Паходня» Аркадзь Жукоўскі выступіў з кароткім уступным словам. Ён зазначыў, што «мы выдзіраем з небыцця па каліву, адну за адной, выключныя даты нашай гісторыі». Асабліва цяжка з датамі вайсковай славы беларусаў. Тым не менш, мы аднавілі памяць пра Аршанскую бітву, сёння ўспамінаем Слуцкае паўстанне, — падкрэсліў сп. Жукоўскі. А на чарзе, відаць, іншыя падзеі нашай гісторыі, якімі магла б ганарыцца любая еўрапейская нацыя.

Хвілінай маўчання ўшанавалі ўдзельнікі канферэнцыі памяць случакоў, якія восенню 1920 года выйшлі на ўзброеную барацьбу з бальшавікамі.

Слова бярэ гісторык Вітаўт Руднік. Ён гаворыць пра беларускую партыю сацыялістаўрэвалюцыянераў, якая стала арганізатарам Слуцкага паўстання. На падставе публікацый аб подзвігу случакоў у перыёдыцы і кнігах (у асноўным гэта датычыцца эміграцыйнага друку) В. Руднік паспрабаваў даць шырокую карціну падзей лістапада-снежня 1920 года на Случчыне.

Прафесар Гародзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Я. Купалы Аляксей Пяткевіч сваё кароткае выступленне прысвяціў гістарычным вытокам гэтай антыакупацыйнай акцыі. «Случчына здаўна была асаблівым асяродкам беларускай вольніцы, беларускага духу, — у шырокім разуменні гэтага слова. Папершае, Слуцкае княства — адно з самых старажытных у Беларусі, і цэнтр яго быў заўсёды моцным ва ўсіх адносінах. І ў сэнсе гаспадарча-эканамічным, і культурным». Пэўную аўтаномію Слуцкае княства мела і ва ўмовах ВКЛ. Усяляк заахвочвалася тут самастойнасць, дзейнасць розных слаёў грамадства. І так было да канца васемнаццатага стагоддзя. А. Пяткевіч нагадаў аб тым, што ў пачатку XVII стагоддзя ў Слуцку ўзнікла славутая гімназія, з якой выйшла вялікая колькасць мясцовай інтэлігенцыі. Цікавым быў расказ выступоўцы і пра ўраджэнцаў Прынямоння, якія мелі дачыненне да Слуцкага паўстання. Ён назваў аднаго з лідэраў Беларускай партыі эсэраў Тамаша Грыба (ураджэнца Смаргонскага раёна), Сяргея Барана, які не ўдзельнічаў непасрэдна ў слуцкіх падзеях, але арганізоўваў на Гародзеншчыне нацыянальны незалежніцкі рух. Ён быў адным з першых беларускіх паслоў польскага сейма. Таксама Янка Чарапук, буйны дзеяч эсэраўскай беларускай партыі, які скончыў гародзенскую беларускую гімназію, таксама многа зрабіў для арганізацыі Слуцкага паўстання. Можна ўспомніць і беларускага паэта Макара Краўцова, ураджэнца вёскі Бандары, што паблізу Гародні. Ён, як вайсковец, непасрэдна ўдзельнічаў у Слуцкім паўстанні.

З цікавай інфармацыяй аб тым, як развіваліся падзеі на Случчыне 72 гады назад, выступіў на канферэнцыі Кастусь Жынь. Ён заўважыў, што паўстанне не было нейкай лакальнай, абмежаванай акцыяй. Баявыя дзеянні случакоў з добра ўзброеным і арганізаваным праціўнікам разгортваліся на цэлым фронце.

Цікавыя факты прагучалі і ў іншых выступленнях. Усе падкрэслівалі, што трэба абвяргаць гістарычныя міфы. Неабходна вяртаць праўду, вяртаць памяць. Пакуль, на жаль, выдатная дата беларускай гісторыі адзначаецца толькі нефармаламі, і пры гэтым яшчэ ўзнікаюць незразумелыя перашкоды...

Міхась ДУБРАВІН,
наш карэспандэнт
у Гародні.

Хроніка Адраджэння

У Гародні зарэгістравана і пачала дзейнічаць уніяцкая (грэка-каталіцкая) суполка. 27 снежня ў памяшканні абласнога навукова-метадычнага цэнтра па вуліцы Савецкай адбылася яе прэзентацыя, на якой выступілі кіраўнік суполкі Юрась Мацко, а таксама айцец Віктар Данілаў і Юрась Тарасевіч. У выкананні хору прагучалі калядныя песні.

●

Літаратурна-музычны вечар для воінаў першай беларускай механізаванай брыгады правялі ў Гародні супрацоўнікі абласной бібліятэкі імя Яўхіма Карскага. Прысвячаўся ён угодкам з дня нараджэння Якуба Коласа. Гучалі ўрыўкі з твораў Коласа, росказы аб яго жыцці і творчасці.

●

110-годдзю з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа прысвячаўся рэспубліканскі агляд-конкурс, які прайшоў у гарадзенскім вучылішчы мастацтваў. З усіх абласцей Беларусі і Мінска прыехалі сюды прадстаўнікі сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў. Кожная вобласць выступіла са сваёй тэматычнай праграмай, якая складалася з беларускіх народных песень і танцаў, літаратурных кампазіцый па творах Купалы і Коласа. Прайшоў конкурс чытальнікаў, працавала выстава дэкаратыўна-прыкладной творчасці. Галоўны вынік агляду-конкурсу — павысілася зацікаўленасць тых энтузіястаў, хто прапагандуе роднае слова і родную песню ў тэхнікумах і вучылішчах рэспублікі; задаволены і самі хлопцы і дзяўчаты, якія пабывалі на імпрэзе.

●

У Скідзелі адкрыўся музей паэта Міхася Васілька (Міхася Восіпавіча Касцевіча). Размясцілася экспазіцыя ў сценах мясцовага прафтэхвучылішча № 199. Землякі ўшанавалі памяць паэта, які актыўна ўдзельнічаў у вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі, які напісаў шмат добрых вершаў, многія з якіх пакладзены на музыку.

Музей адкрыўся дзякуючы энергіі і ініцыятыве выкладчыцы вучылішча Алены Міхайлаўны Салей. Удалося сабраць шмат цікавых матэрыялаў — успамінаў, дакументаў, перыядычных выданняў. Цяпер усе яны — у невялікай зале музея.

М. Д.

НОТАДРУКІ

ГОЛАС ХРАМА БЕЛАРУСКАГА

Дзе гэта выдадзена: Кліўленд? Лондан?.. Выкшталцонае нетутэйшае аблічча выдае на тое, што рэдкасная ва ўсіх адносінах кніжка трапіла да нас, як у нядаўнія часы, «з-за кардону». Дык жа не! Адгорнеш вокладку, а там — «Менск, 1992». Прыгожы нотны зборнік, які выклікае захапленне нават у далёкіх ад музыкі «кніжнікаў», змяшчае крыху больш як 60 песень беларускага касцёла. Ён так і называецца: «Беларуская каталіцкая музыка. Касцельныя песні. Для змешанага хору». Выданне Беларускай каталіцкай грамады, Музычнага згуртавання беларускіх католікаў. Укладальнік — малады мінскі музыка, арганіст касцёла Святой Тройцы (што на Залатой Горцы) Уладзімір Неўдах. Ён жа напісаў і ёмістую папулярную прадмову, якая высноўвае значэнне зборү музыкі беларускага касцёла, рассыпанай па свеце, для адраджэння нашай духоўнай культуры. У прадмове распавядаецца пра нотныя крыніцы, якімі карыстаўся укладальнік, пра сам прынцып укладання, даецца кароткія парады наконт характару выканання песень з кожнага раздзела.

А раздзелы зборніка акрэслены ў адпаведнасці з каталіцкім календаром — гадавым святочным цыклам. Тут песні на Божае Нараджэнне, на Вялікі Пост, Велікодныя, Эўхарыстычныя, песні ў гонар Багародзіцы, гімны ды малітвы, звернутыя да Найсвяцейшага Сэрца Ісуса, песняспевы, звязаныя з імшой ды рознымі рэлігійнымі нагодамі...

«Спявайце Пану песню новую...» — радок з эпіграфа, абранага аўтарам прадмовы, набывае літаральны сэнс. Новыя песні гучаць у касцёле, куды ўвайшло беларускае слова. Новыя, а па сутнасці, забытыя старыя. Некаторыя перадрукаваны з «Беларускага духоўнага спеўніка» А. Клімовіча ды

ВІНШУЕМ!

ПЕРШЫЯ ЛАЎРЭАТЫ ПРЭМІІ «ЛіМа»

У беларускіх літаратурных выданнях стала традыцыяй напрыканцы года падводзіць яго вынікі — называць аўтараў лепшых публікацый. Свае прэміі, сваіх лаўрэатаў маюць штогод «Полымя» і «Маладосць», «Беларусь» і «Нёман». Сёлета, ці не ўпершыню за сваё існаванне, і «ЛіМ» называе лаўрэатаў. Аўтарамі лепшых публікацый 1992 года Рэдакцыйнай радай прызнаны:

Уладзімір **Конан**—за артыкул «Муза паэзіі і малох рынку» (№ 5, за 31 студзеня).

Валянцін **Тарас** — за нарыс «Сунічнік на Кудзінавым полі» (№ 37, за 11 верасня).

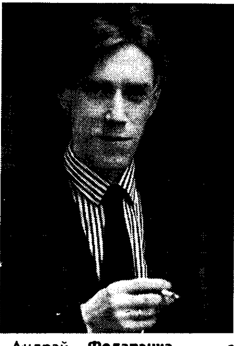
Алесь **Разанаў**—за «Вершаказы» (№ 11, за 13 сакавіка).

Зянон **Пазняк**—за эсэ «Светлы, дарагі Максім» (№ 38, за 18 верасня).

Віктар **Казько**—за эсэ «Азвярэнне» (№ 23, за 5 чэрвеня).

Андрэй **Федарэнка** — за апавяданне «Бляха» (№ 43, за 23 кастрычніка).

Лімаўцы віншуюць сваіх лаўрэатаў і спадзяюцца ўбачыць у новым годзе іх новыя творы на старонках тыднёвіка, а таксама выказваюць удзячнасць спонсару лімаўскіх прэмій — фірме «Белэстэр».

Г. Піхуры, ёсць мелодыі з «Касцельных песняў» В. Гажэльнярскага (Петраград, 1917 г.). Асноўны матэрыял далі ўкладальніку нотазборы ксяндза У. Чарняўскага, тэксты дапаўняліся з малітоўнікаў.

Што датычыць уласна музычна-паэтычных вартасцяў... Цэлы пласт гісторыі культуры падымае гэтая далікатная кніжыца. Песні на традыцыйныя мелодыі, арыгінальныя творы. Знойдзеш тут і гімн на музыку Л. Бетховена, і старадаўнюю брэтонскую мелодыю з тэкстам К. Каганца, і плады святой працы К. Сваяка, і малітву «Магутны Божа» М. Равенскага — Н. Арсенневай, і гарманізацыю М. Куліковіча-Шчаглова, і апрацоўку К. Галкоўскага... Гэты вельмі самабытны культурны пласт зведаў на сабе і жыватворны подых сённяшняга часу: многія гарманізацыі ды апрацоўкі зроблены самім Уладзімірам Неўдахам. Ён, дарэчы, зрабіў неацэнную паслугу даследчыкам беларускай царкоўнай музыкі, дый проста цікаўным людзям, падаўшы ў канцы зборніка фактаграфічны каментарый.

Вытанчаная графіка Уладзіміра Вішнеўскага (кожны раздзел зборніка адкрываецца адмысловай, вартай няспешнага разгляду, ілюстрацыяй) узмацняе ўражанне ад новага выдання як ад твора мастацтва. Але «Касцельныя песні», гэтак эстэтычна выдадзеныя пад рэдакцыяй А. Бяляцкага, прызначаныя для зусім канкрэтнай справы, адрасуюцца парафіяльным, самадзейным ды прафесійным харавым калектывам. Відавочна, што набыць такі нотны зборнік захацелі б і спецыялісты з іншых сфер музыкі. І калі жадаючых акажацца многа, ці не давядзецца каталіцкай грамадзе парупіцца пра перавыданне? Тыраж «Касцельных песняў» толькі тры тысячы...

С. ВЕТКА.

Каляднае шчыраванне

Валерый ДРАНЧУК,

публіцыст:

— Па шчаслівай акалічнасці, сёлета першы калядны імпульс я адчуў далекавата ад Бацькаўшчыны—на поўдні Нямеччыны, дзе браў удзел у семінары «Прэса-11». Горад Вісбадэн (той самы, дзе адпачывалі тургенеўскія гераіні) сустрэў зззяннем каляднай ілюмінацыі, хоць да нарОдзін Хрыстовых заставалася яшчэ цэлыя два тыдні. Пешаходная зона непадалёк гарадской ратушы паспела стаць месцам тлумнага вячэрняга калядавання. Людзі штодзень сцякаліся пасля працы сюды, у эпіцэнтр надыходзячага свята. Імгненні людскога яднання ў радасці. Сустрэчы, зычэнні. Канцэрты вулічных музыкаў з экзотыкай мелодый і выканаўцаў. Латкі з таварам у зялёных пахучых вянках, суплётах, мігатлівых гірляндах і свечках. Пахатняму цёпла і ўтульна.

І ўсё ж было цяжка прыняць гэты настрой, пераключыцца на святочную вірлівасць распачатых еўрапейскіх калядаў. Недзе побач, за спіной стаяла маўклівая самота. Бо ў святле ілюмінацыі, у карнавальнай прыбранасці соцень вітрын, у тысячы дробязяў вачам адкрываўся зусім іншы, непараўнальна вышэйшы за наш узровень цывілізацыі. Многія нашы суайчыннікі ў якасці доказу тае пераўзыдзенасці спыняюцца перад дзесяткамі сартоў каўбасы. Хіба ж толькі ў каўбасе справа? Колькі жадання і ўмельства ладзіць свой быт, рабіць яго прыгожым і зручным. Колькі эстэтыкі, увасобленай дызайнерскай вынаходлівасці, любасці ў кожнай рэчы. Які наяўны, зматэрыялізаваны прыклад—узор завершанасці і дасканаласці, густоўнасці і культуры. І ўсё ж матэрыяльны свет багатай краіны неабавязкова прысвойваць і крадаць рукамі. Дастаткова ўражання, каб вярнуцца дадому і шчыра парадкаваць родны «абшарпаны» быт.

Вядома ж, я зведаў і радасць вяртання дадому. Як у той прыказцы: ідзі ў родны край, там і пад елкаю рай. Здалёк дом не столькі бачыцца, як ўсведамляецца. Відавочная ходкасць не новых ісцін: гэта твой лёс і лёс тваіх дзяцей, гэта памяць пакаленняў і магілы продкаў. На першыя Каляды паспяшаўся да роднага парога, да бацькоў, да белых засланых абрусаў, да шчодрага стала з духмяным печывам і гарачай гарбатай.

Здаецца мне, сёння мы шмат не дабіраем радасці, аптымізму, здаровага сэнсу з-за таго, што не п'ём з народных крыніц, забыліся на многія нормы і правілы язычніцка-хрысціянскага жыццябыту. Даўно, з першых камандзіровак «у правінцыю» засвоіў ісціну, што ў беларускім народзе жыве глыбокая пашана і цікавасць да звычаяў продкаў, да народнага календара. Жыве і жаданне ўсю душу ўкладваць у святы, абрады, традыцыі. Не ставала штуршка да раскаванасці і самавыяўлення. Сённяшні працэс адраджэння нясе жыццядайную вільгаць, магутную падтрымку выяўленню беларушчыны ў побытавым асяроддзі. І хоць, як мовіць яшчэ адна прымаўка, не да каляды, калі калі поўна хата бяды, цяжкасці адступаюць перад цяпельцам каляднай свечкі, пахам яловай лапкі, зіхценнем ёлачнай цацкі. Зычу ўсім дабрыні, пяшчоты і ласкі.

Аліна МАРКОЎСКАЯ,

сакратар-машыністка, г. Мінск:

— Святкую Новы год двойчы: 1-га ды 13-га студзеня. Так я рабіла заўсёды. 13-га мы—я і сяброўкі—варажылі. Не ведаю, ці правільна мы гэта рабілі, але чамусьці гэты бабулін звычай заўсёды прываблівае. Фантазія разгульвалася, у вачах адбіваліся свечкі, луналі думкі—усё-такі цікава жыць!.. А потым, калі клаліся спаць, узнікала пачуццё, што сёння мы дакрануліся да нечага цудоўнага, і нешта ў нас у душах пацяплела...

Днямі я йшла дахаты, думала, што хутка Новы год і што надакучылі стандартныя святы; успомнілася матуля, якая кожнага году (калі толькі ёсць умовы) паказвае на практыцы сваім родным і знаёмым, як калядавалі ў яе вёсцы,—робіць гэта весела, з прымаўкамі, беларускімі песнямі, а сама, дарэчы, даўно ўжо жыве далёка за межамі Беларусі. Мне захацелася зрабіць тое ж самае. Але ж не ўмею, і страх ёсць, што не ўсе зразумеюць. Прыйдзеш у чужую хату ці кватэру, а там на дзверы пакажуць.

А лёс свой бачу неаддзельным ад лёсу Беларусі. Іншага шляху для беларуса няма. «Ці ж мы чужынцы ў сваім краі?» Іншая справа, што ў Беларусі, сапраўды, шмат людзей, якія не толькі не звязваюць свой лёс з лёсам рэспублікі, але нават і не думаюць аб гэтым, абы мяса было. Для мяне гэты харчаспект таксама важны, але чалавек—кніга ў цвёрдай вокладцы, сярод старонак якой павінна знайсціся месца і нацыянальнаму...

Яўгенія КАПЛУНОВА,

ветэран працы, г. п. Краснаполле:

—Новы год для мяне вельмі дарагое свята, бо спадзяешся на нешта лепшае, хаця гэтага лепшага ніколі і не было за ўсё жыццё.

Новы год сустракала на кватэры сваёй старой сяброўкі: пірог, салаты, нешта мясное, чай, Усе мы пенсіянеркі, удовы, жывём адзінока. Увечары «Клуб ветэранаў» запрасіў нас у РДК на ёлку.

А Каляды—свята майго шчаслівага дзяцінства, калі хадзілі калядаваць па хатах, з прыгожа прыбранай зоркай, спявалі аб нараджэнні Хрыста. Было цікава і весела. Заўсёды елі падсмажаныя кілбасы з салам, бліны, куццю.

Уласны лёс, безумоўна, уплятаецца ў лёс маёй рэспублікі. Але я навучылася жыць самастойна. У мяне свой дом, сад, агарод (45 сотак). Нягледзячы на пенсійны ўзрост, я шмат працую, раней, да чарнобыльскай бяды, трымала карову, парася. Зараз працую толькі на зямлі і, дзякаваць Богу, хапае і садавіны і агародніны, і не толькі мне, але і дзецям, якія прыязджаюць да мяне з Мінска. Такім чынам склаўся мой лёс пасля выхаду на пенсію—праца на прысядзібным участку. І вялікая ўдзячнасць нашай рэспубліцы, якая выдае мне пенсію (мне 78 гадоў). Свой лёс вырашыла сама.

Мікалай ЛІННІК,

радыёінжынер, г. п. Радашковічы:

— Новы год 1 студзеня мы святкуем даўно, святкуем, як правіла, сваёй сям'ёй. У нас два сыны: абодва школьнікі, адзін у восьмым, другі ў чацвёртым класе. Святкуем і нараджэнне Хрыстова па праваслаўным календары. Святкуем так, як вучылі бацькі, варым куццю. Хацелася б навучыцца святкаваць па-сапраўднаму. Вельмі падабалася свята, якое паказалі летась па тэлебачанні: як вадзілі казу, хадзілі з зоркай. Таму будзем рады прачытаць практычныя парады, тэксты песень, прыказак і г. д.

Наш лёс, канечне, звязаны з лёсам нашай рэспублікі. Мы не ездзім за мяжу, не займаемся спекуляцыяй, вывазам тавараў з рэспублікі. Нам агідна, што за кавалак кілбасы, ці за замежную анучу, многія нашы людзі гатовы прадаць усё: сябе, радзіму, нават бацькоў. І мы стараемся процістаяць гэтаму, хоць у сваёй сям'і, сярод сваякоў, знаёмых... Лічым, што лёс кожнага беларуса неаддзельны ад лёсу краіны. Чым хутчэй абудзіцца наша свядомасць, тым хутчэй мы перастанем каціцца ў яму галечы і ўстанем на ногі.

Жадаем вам, лімаўцы, моцнага здароўя і плёну на ніве Адраджэння.

Уладзімір САМСОНАЎ,

пенсіянер, Шклоўскі раён:

— Мне і маёй жонцы асабіста даражэй нараджэнне Хрыстова. Хрыстос — гэта мір, Хрыстос — любоў, чаго сёння не хапае на нашай планеце і на нашай Бацькаўшчыне.

Калядаваць развучыліся на маёй Шклоўшчыне. Я лічу, што галоўнае ў свята — памаліцца ў царкве і затым дома народжанаму Хрысту за мір і дабрабыт маленькага чалавека, якім я з'яўляюся сам. Калі Бог дапаможа, дык Беларусь стане незалежнай на самай справе.

Думкі пра свой уласны лёс самыя сумныя. Пасля апошніх падзей у Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь патух агеньчык Адраджэння ў канцы тунеля. Беларускі народ у асноўнай сваёй масе не гатоў жыць на свабодзе. Кансерватыўнае мысленне, «саўковы» менталітэт будуць уладарыць яшчэ многа гадоў.

Я пяць гадў чытаю «ЛіМ». Гэта — мой любімы беларускі штотыднёвік. Не магу застацца ўбаку ад гістарычнага адраджэння Бацькаўшчыны.

Анатоль ШЫЛА,

будаўнік, г. Мінск:

— Працую я ў будаўнічым трэсце. І толькі некалькі дзён назад на дзверы яго павесілі шыльду на дзвюх мовах: беларускай і рускай. Калі мне даводзілася пісаць нейкія паперы на беларускай мове, то галоўны інжынер ставіў у «прыклад»: вось які разумнік знайшоўся. Як можна працаваць на беларускай мове, калі, пачынаючы з уводнага інструктажа, інструктажа на рабочым месцы, наогул усе інструкцыі, усе правілы тэхнікі бяспекі, правілы будовы і бяспечнай эксплуатацыі грузападымальных кранаў і г. д. і г. д. толькі на рускай мове. Калі, хто і дзе іх выдасць на беларускай? Месяц назад выйшла кніжка «Безопасная эксплуатацыя грузоподъемных кранов». Надрукавана ў Лідзе. Заказчык — Дзяржпраматамнагляд. І куды яшчэ ступіць хоць адзін крок, каб пачуць родную мову? Можа, у аўтобусе, тралейбусе, трамваі, электрычцы? Думаеце, людзі не гавораць на роднай мове, бо зусім не ўмеюць? Не не так. Яны проста не маюць сваёй годнасці, гонару. А хто разбудзіць нас? Можа, тыя настаўнікі, якія нават на мітынгу не ўмеюць гаварыць па-беларуску? А зайдзіце ў бібліятэку, краму, кнігарню, або патэлефануйце на тэлебачанне ці радыё — і вам адкажуць па-руску. Я думаю, што ўсё ж настаўнікі, пісьменнікі, артысты, вучоныя павінны за сабой павесці народ. Бо калі хлебароб пачне нам выкладаць правілы бяспекі, а інстытут мовазнаўства — вырошчваць хлеб, атрымаецца недарэчнасць. Я лічу, што трэба ўсім рабіць сваю справу і рабіць добра. Калі мы купім, напрыклад, пыласос, а ён на другі дзень сапсуецца, мы можам выказаць сваю незадаволенасць. А калі кожны дзень па радыё, тэлебачанні слухаеш і глядзіш абы-што, дык усё сыходзіць з рук.

А калядаваць, я лічу, нам яшчэ трэба вучыцца і глядзець калядкі не па тэлебачанні, а выходзіць на вуліцу.

Вечны Мастак запаліў
дыямэнтаў агні,
абвясьціў аб сабе
ў таямнічых узорах сьняжынак...
Вось яны таюць,
быццам дней нашых цені, зьнікаюць.
А памяць Гасподняя з роду ў род.

З Нараджэньнем Хрыстовым!

Dainova

БЕЛАРУСЬ ІДЭАЛЬНАЯ

Больш за тры гады назад—вось як ляціць час!—у Мінску адбылася навуковая канферэнцыя «Чалавек—культура—перабудова». Аўтар гэтых радкоў быў яе ўдзельнікам, і як іншыя навукоўцы і практычныя працаўнікі, марыў пачуць нешта новае пра жыццё, пра культуру і пра лёс народа. Тым больш, што ў праграме значыліся амаль усе лепшыя даследчыкі, якіх мае Беларусь. Праўду кажучы, яны былі раскіданы па трох розных секцыях, і моцна «разбаўлены» кіраўнікамі сярэдняга і малодшага звяна партыйных (маецца на ўвазе КПБ) работнікаў, а таксама членаў «актыву», запрошанага на канферэнцыю партыйнымі кіраўнікамі вышэйшага рангу. Але тады ўсё гэта здавалася звычайным, як звычайным здалося і тое, што, у рэшце рэшт, уся канферэнцыя ператварылася ў звычайную бойку паміж крайнімі сіламі нашага грамадства: КПБ і БНФ. А паколькі сіла тады была на баку КПБ (яны здолелі завезці на канферэнцыю дзве-тры сотні сваіх раённых «актывістаў» для стварэння неабходнай большасці), то і канферэнцыя завяршылася іхняй «перамогай»: воплескамі ў адрас «вучоных», якія прытрымліваліся «правільнай» і цвёрдай лініі, «запляскваннем» прамоўцаў адваротнага боку, прыняццем «неабходных рэкамендацый». Тады мне асабіста было балюча глядзець, як цудоўнае выступленне Юрыя Хадыкі наконт старажытнага беларускага іканапісу з ягонай унікальнай калекцыяй слайдаў адвяргалася, перарывалася амаль кожную хвіліну... З'едлівыя галасы пыталіся, «чаму ён, доктар фізіка-матэматычных навук, палез у жывапіс?..»

Адным словам, нічым скончылася тая, даўняя ўжо, канферэнцыя...

Але з цягам часу яна чамусьці ўсё часцей усплывала ў памяці. Даўно адкінута тая яе частка, якая мела назву «перабудова». Дзве ж другія—«Чалавек і культура»—у тым альбо іншым выглядзе заўсёды прысутнічаюць на тэатры грамадскай думкі. І павольна між імі ўзнікае яшчэ адна праблема, якая ў рэшце рэшт запаланяе ўсю прастору—праблема этнасу, народа, яго жыцця і шляху. Але пачнём з Чалавека, з мэтай знайсці хоць крышачку ісціны—як добра пра гэта гаворыць, на маю думку, найслаўнейшая з сучасных усходнеславянскіх паэтэс Ліна Кастэнка:

Хто каже—скіфи, хто їх зве—сколоти,
Хто каже що, залежно від мети,
А наше діло—все це прополоти
Аби хоч кріху істини знайти.

Вадзім САЛЕЕЎ,
доктар філасофскіх навук, віцэ-прэзідэнт Беларускай эстэтычнай асацыяцыі

ЧАЛАВЕК, СВЯТЛО ДУХОЎНАЕ

Чаму ўсё ж пачынаем з чалавека? Гэта пытанне прынцыповае. Сёння, калі падыходзіць да свайго канца звышскладанае XX стагоддзе, якое прынесла свету зашмат усялякіх рэвалюцый — пачынаючы ад сацыяльных і канчаючы навукова-тэхнічнымі ў разнастайных абалонках і назвах, — ізноў аб чалавеку? Пасля таго, як мы з дзяцінства засвоілі, знакамітыя словы М. Горкага пра тое, што «чалавек — гэта гучыць горда» і на практыцы сацыялістычнага жыцця ўцямілі сабе, што гэта на самай справе нічога не значыць?

Так, на працягу XX ст. і асабліва дзякуючы найноўшай гісторыі, мы змаглі пераканацца ў тым, як лёгка само паняцце чалавека можа быць растворана ў паняццях груп, маса, народ. Гэта ўсё было ў філасофскіх прадбачаннях Ніцшэ, К'еркегора, а потым дастаткова абгрунтавана ў філасофскіх канцэпцыях Артэгі-і-Гасета, Маркузе і Фрома. Прыклады маніпуляцый «шырокімі народнымі масамі» ў таталітарных сістэмах XX ст., сацыяльны і псіхалагічны змест гэтых маніпуляцый (пры пільным аналізе «прывадных рамянёў»—сродкаў масавай прапаганды, выкарыстаных рэжымамі Гітлера і Сталіна) яшчэ патрабуюць сур'ёзнага навуковага аналізу. Такі аналіз павінен даць дакладную карціну, як дэградуе, як знікае чалавечае пры замене адчужанымі элементамі; як агульны, дакладней, дзяржаўны пачатак, не заснаваны на духоўнай і маральнай—(гэта значыць чалавечай) сістэме, выцíскае часцінкі чалавечага з чалавека. Гэта і сапраўды велізарная філасофская задача, і рашэнне яе неабходна, таму што інакш нам аніяк не ўявіць сабе—хто мы ёсць, якая мэта нашых дзеянняў і што з іх можа быць.

Прыблізім нашы разважанні да рэальнасці (гэта зусім не значыць знізіць іх узровень). Сёння, калі на нашай прасторы (маецца на ўвазе тая частка зямлі, што зусім нядаўна абазначалася літарамі СССР) адбываюцца працэсы, у аснове якіх дыхатамічнае, як гавораць філасофы, — гэта значыць, двайстае імкненне: імкненне да свабоды, волі; імкненне да нацыянальнага Адраджэння. Дзе ж месца для Чалавека, для асобы?

Можа, і мае рацыю сучасны філасоф, які піша: «Я не бачу асаблівай цаны ў нейкай колькасці арганікі, выдзеленай з агульнага кантэксту жывога рэчыва даўно набытымі нагавіцамі і зацыраваным свэдрам»? Гэта — аб чалавеку. І яшчэ: «...семдзесят кіло костак, тлушчу, цягліц і вадкасці чырвонага колеру, змешчаных у колькі там квадратных метраў бляклай скуры. Дадайце сюды трошкі нерваў, два-тры хаценні, некалькі запазычаных думак... Вось і ўсё. Гэтым амаль і вычэрпваецца найменне чалавек».

Што ж, не першы і не апошні раз у гісторыі прадпрымаецца спроба знізіць само паняцце чалавека. Вядома, даўно вядома, што чалавек — істота па сваіх біялагічных дадзеных не самая дужая на свеце, што зрок, напрыклад, у ваўка значна лепшы, а алень бяжыць намнога лепш за чалавека. «Чалавек, — меркаваў Блэз Паскаль, — гэта трысцінка, гэта самая слабая на свеце істота»... Але, дадаваў ён: «Гэта істота мыслячая...» Гэта так відавочна, што і спрачацца няма пра што. Уся сучасная цывілізацыя паўстала, дзякуючы неабсяжным магчымасцям чалавечага розуму. Пачынаючы ад эпохі Асветніцтва і прыкладна да першай чвэрці XX стагоддзя прагрэс чалавецтва, здавалася, напрамую залежаў ад поступу чалавечага розуму і ад магчымасці грамадства якасна выкарыстаць яго. Але наша стагоддзе паставіла вялікі знак пытання над праблемай прагрэсу. Яскрава выявілася, што розум можа завесці ў тупік, што ён не вычэрпвае сабой чалавечага шляху. Чаму? Можа, таму, што чалавек — істота ўвогуле звышскладаная, што ён, як настойваў Ф. Ніцшэ, «напалову звер, напалову анёл». Ах, як добра мы, былыя савецкія людзі, ведаем, як можа лёгка ператварыцца чалавек у звера! На жаль, сямідзесяцігадовы сацыяльны эксперымент у былой савецкай краіне добра паказаў, што «звярынае» заўсёды ў чалавеку можа перамагчы «анёльскае», калі гэтаму спрыяюць сацыяльныя абставіны, калі ў чалавека наўмысна выбіваюць маральны стрыжань — апору яго душы...

Ну, вось у гэтым — у выбіранні апоры, ды і самой душы чалавечай — XX стагоддзе дасягнула вялікага поспеху. «Я пазбаўлю вас ад такой хімеры, як сумленне», — абяцаў правадыр 1000-гадовага рэйха. «У камунізме няма ні грама маральнасці», — сцвярджаў правадыр Вялікай кастрычніцкай рэвалюцыі. Так сыходзіліся ў сваім «духоўным» бачанні свету карычневыя і чырвоныя. Ішлі яны, здавалася, ад процілеглага. Адны — ад выключнасці нацыянальнай ідэі, ад яе празмернай абсалютызацыі. Другія — ад выключнасці ідэі класавай, і таксама ад яе абсалютызацыі ў максімальнай ступені. Але сыходзіліся яны ў ігнараванні чалавека як лепшага прадстаўніка чалавечага роду і як асобы, унікальнай індывідуальнасці.

Усё вядомае пра чалавека з гісторыі старое як свет. Але нездарма Гегель любіў паўтараць, што «новае — гэта толькі добра забытае старое»... І 3-ці рэйх, і бальшавізм, і Мао сыходзяцца з егіпецкім фараонам у галоўным — усе яны апалагеты таталітарызму. З выкарыстаннем розных магчымасцей, усе яны, пачынаючы з фараона, прагнулі аднаго — імкнуліся здзейсніць бязмерную, нічым не абмежаваную ўладу над максімальнай колькасцю людзей. І яны ў сваіх меркаваннях аб жыццядзейнасці людзей, вымяралі ўсе падзеі такімі паняццямі, як «народ», «масы», «клас» — гэта значыць, масавіднымі аб'яднаннямі. Гэта, зразумела, невыпадкова, тут закладзена глыбокая філасофія, мэта якой — звесці на нішто той зарад творчай канцэнтрацыі, вышэйшай духоўнасці, якой валодае па прыродзе сваёй чалавек як індывід і асоба.

Зразумела, тут гаворка можа ісці аб ідэале. Але калі мы, і асабліва сёння, у апошнім дзесяцігоддзі XX ст., можам прывесці дзесяткі, тысячы прыкладаў увасаблення «звярынага» пачатку ў чалавеку, ці не канструктыўна задумацца і аб яго «анёльскім» баку? Не спяшаючыся, сур'ёзна, таму, што мы былі сведкамі разбурэння, як я спадзяюся, апошняй імперыі ў гісторыі чалавецтва, — і гэты факт падкрэслівае толькі адно: якія б моцныя яны ні былі, яны развальваюцца, урэшце, ад таго, што заціскаюць чалавека ў тупік, што іх лад будуецца на ігнараванні патрэб, імкненняў і пажаданняў чалавечай асобы.

Найбольш моцныя імперыі, захапляючыся сваёю сілай і прагназуючы сваё жыццё на стагоддзі ўперад (Гітлер тут далёка не выключэнне), даходзяць да ігнаравання чалавека нават як прадстаўніка роду чалавечага. Гэта тычыцца ўмоў яго працы, правоў, сямейнага жыцця і г. д., калі чалавек за сваю работу атрымлівае столькі, колькі яму «адваліць» дзяржава, і калі ён адчувае сябе ва ўсіх напрамках сваёй жыццядзейнасці абсалютна сацыяльна безабаронным.

Ну, а калі гаворка пойдзе пра статус чалавека як унікальнага феномену... Тут намаганні таталітарызму і асабліва ягонага ідэалагічнага апарату дасягаюць свайго апафеозу... Галоўнае, што ігнаруецца пры такім падыходзе, гэта духоўнасць чалавека і звязаны з ёю чалавечы творчы патэнцыял. І менавіта ў гэтым — у адмаўленні духоўнасці чалавека — і выяўляецца бяда і віна філасофіі марксізму. Разглядаючы гэта вучэнне з аб'ектыўнага пункту гледжання, можна любавацца ягонай цэльнасцю, маналітнасцю, лагічнай (набытай у Гегеля) паслядоўнасцю. Тут нядрэнна разважаецца пра эканоміку, часам аб'ектыўна выяўляюцца заканамернасці грамадскага жыцця, (зразумела, галоўным чынам тое, што тычыцца часоў «класічнага» капіталізму). Але ўжо ў аналізе духоўнага жыцця грамадства назіраюцца вульгарызмы, і разам з імі з'яўляюцца збоі ў ацэнцы асобных падзей у звышскладаных сферах жыцця. І гэтыя збоі невыпадковыя, таму што ўсю звышскладанасць марксізм схіляецца звесці да агульнага, што міжволі спрашчае ўсе праблемы — нездарма ўсё духоўнае жыццё грамадства ў марксізме абвяшчаецца «надбудовай». Пры гэтым трэба ясна разумець, што сам Маркс з'яўляўся магутным мысліцелем, які сфарміраваўся ў гуманістычнай традыцыі, амаль цалкам загубленай духам механістычнага матэрыялізму, што асабліва расквітнеў на нашай глебе пасля перамогі бальшавіцкай рэвалюцыі. Што тычыцца К. Маркса, то ён у сваім «Эканамічна-філасофскім рукапісе» на аснове гуманістычнага погляду ставіць праблему чалавека (разам з К'еркегорам і Ніцшэ), цудоўна абгрунтоўвае «радавую» сутнасць Чалавека. На жаль, у далейшым, на мой погляд, Маркс адыходзіць ад спраў чалавечага існавання, займаецца эканамічна-сацыяльнай праблематыкай, якая прыводзіць яго да ідэй класавай барацьбы і дыктатуры пралетарыяту — жудасных, чалавеканенавісніцкіх ідэй, што складаюць безумоўную і незабыўную віну марксісцкай філасофіі перад чалавецтвам і чалавечай асобай.

Вернемся, аднак жа, да пакінутай намі праблемы унікальнасці чалавечай істоты. Мы затрымаліся на тым, што ў якасці адзнакі гэтай унікальнасці відавочна выступае чалавечы розум. Але не толькі ён, не толькі! Нават спрошчанасць марксісцкага падыходу (у рэчышчы якога мы ўсе выхоўваліся і якія ўяўляе сабой прагматычны, а часам, як адзначалася, і механічны варыянт матэрыялізму) дапускае, што чалавек мае, акрамя розуму, яшчэ і пачуццё (хаця апошняму ў марксісцкай інтэрпрэтацыі заўсёды адводзілася другарадная роля). Значэнне гэтага феномену (пачуцця, а дакладней кажучы, эмацыянальнага свету) у жыцці чалавека так і не выяўлена матэрыялістычнай традыцыяй у сусветнай філасофіі. Таму даводзіцца звяртацца да іншых напрамкаў мыслення. Старажытная індыйская эзатэрычная псіхалогія, згодна з традыцыямі старажытнаіндыйскай філасофіі, падзяляе складаны састаў чалавека на сем пачаткаў, чатыры з якіх ніжэйшыя, а тры — вышэйшыя.

У першую сістэму—ніжэйшых, недаўгавечных пачаткаў чалавечага быцця ўваходзяць: ФІЗІЧНАЕ ЦЕЛА, якое з'яўляецца праваднікам усіх фізічных адпраўленняў чалавека; ЭФІРНАЕ ЦЕЛА, якое з'яўляецца носьбітам і праваднікам жыццёвай сілы; АСТРАЛЬНАЕ ЦЕЛА — праваднік пачуццяў і жаданняў; МЕНТАЛЬНАЕ ЦЕЛА, цела думкі, праваднік усіх разумовых працэсаў. Вышэйшую ж, бессмяротную ТРЫЯДУ чалавека складаюць: ЧЫСТЫ РОЗУМ, альбо ІНТУІЦЫЯ; ДУХОЎНЫ ПАЧАТАК; БОСКІ ПАЧАТАК—БЕССМЯРОТНАЕ Я.

Мне здаецца, што такі погляд на прыроду чалавека канцэнтруе ў сабе шматтысячагадовы вопыт Усходу; мне бачацца ў ім водбліскі ідэй зораастрызму, які спалучаў сістэмы стану чалавека і космасу, ставіў лёс чалавека ў залежнасць ад руху сфер апошняга. Таму ў ніжэйшай сістэме можна ўстанавіць сувязь з космасам праз ачыстку эфірнага і астральнага праваднікоў, якая дасягаецца ўстрыманасцю ў жыцці і ўстанаўленнем вызначанага рытму жыццядзейнасці. У падрыхтаванага належным чынам у ментальнай сферы з'яўляецца яснабачанне: яно патрабуе высокай ступені сканцэнтраванасці думкі. Але ўсё гэта, паўтару, ніжэйшая сістэма чалавечага быцця.

Вышэйшая ж сфера—сфера чыстай духоўнасці—патрабуе, акрамя ачышчэння, і максімальнай душэўнай канцэнтрацыі, яшчэ і дару спачування, і здольнасці любові. Тады толькі чалавек можа ўвайсці ў духоўны свет і, у рэшце рэшт, кранучца боскага, пазнаць таямніцу бессмяротнага Я.

Вядома, усё тут напісанае для нас ёсць «вышэйшая» матэрыя. Той-сёй заўчасна можа сказаць: гэта ўсё надта мудрагеліста, да нас—былых «саўкоў», якія знаходзяцца сёння ў сітуацыі ўсеагульнага і ўсебаковага развалу і заняты праблемамі выжывання, аніякага дачынення не мае. Гэта будзе памылка. Таму што слушна гаварыў вялікі навуковец А. Эйнштэйн: «Усё на свеце мяняецца, толькі чалавек застаецца нязменным».

Ён і сапраўды нязменны! Спроба бальшавізму ігнараваць яго атрыбутыўную прыкмету—канцэнтрат духоўнасці, раствары́ць яго ў сацыяльнасці, дала вынік толькі ў першыя дзесяцігоддзі існавання новай таталітарнай імперыі. Потым гэтая праблема ўпарта прабівала сабе шлях: праз дэфармаваную навуку, праз скажонае ідэалогіяй мастацтва, праз барацьбу вернікаў. Дарэчы, хрысціянская традыцыя, што ўкаранілася на нашай глебе за апошнюю тысячу год, таксама ўнесла свой уклад у складанае разуменне чалавека. Хрысціянская філасофія (тэасофія), абагульняючы ідэю апостала Паўла, здаўна падзяляе вонкавую і ўнутраную сутнасць чалавека на «цела», «душу» і «дух». І хаця ў нашым народным успрыманні апошнія дзве субстанцыі заўсёды блыталіся, сумяшчаліся, усё ж нават просты селянін мінулага стагоддзя меў у сябе ў хаце святое—не толькі ў іконе, але і абавязкова—унутры сябе, у душы. Зразумела, тонкасці хрысціянскага таэсофскага светапогляду былі яму непадуладныя. Ён не надта мог развесці ў сваёй свядомасці падыход тамізму (каталіцкая філасофія), згодна якой чалавек, як асоба, мае асабісты шлях далучэння да Госпада, і праваслаўны, дзе Гасподзь зыходзіць роўна да ўсіх (і адсюль—прынцып саборнасці, такі дарагі для ўсходніх славян). Але гэта і сапраўды праблема для тэорыі...

...Бальшавізм зрабіў усё, каб вынішчыць унутранае святло чалавека з яго душы. І шмат у чым дасягнуў сваёй мэты. Якая карысць з таго, што я, напрыклад, буду разважаць аб Канце, К'еркегоры, Камю, Сартры, Гусерлі і іншых вялікіх мысліцелях чалавецтва, у пастулатах якіх «суб'ектыўным святлом» асветлена сутнасць чалавека, таму што больш за фенаменалісцкую і экзістэнцыялісцкую філасофію гэтага ніхто ў свеце не зрабіў? Гэтыя разважанні сёння ўспрымуць сотні дзве, ну няхай тысячы дзве інтэлігентаў... А мяне турбуе наш сучасны чалавек у яго тыповым выглядзе. Я павінен, павінен дакрычацца да яго, уцісnуць у яго свядомасць думку, што без святла духоўнага немагчыма жыць нават і самаму «звычайнаму» чалавеку, што бездухоўнасць—падстава смерці і разбурэння для чалавека і свету...

(Працяг на стар. 12).

АД РЭДАКЦЫІ:

Другой публікацыяй рубрыкі «Беларусь ідэальная» меркаваўся артыкул Э. Дубянецкага пра менталітэт беларусаў, прааніансаваны ў апошнім леташнім нумары. Матэрыял быў ужо падрыхтаваны да друку, як стала вядома, што яго тым часам (у крыху змененым выглядзе) надрукавала іншая газета... Што ж, паверым аўтару, дарэчы, маладому: магчыма, ён і сапраўды не ведаў, што так рабіць не прынята.

Так пачынаў Максім Беларус...

З 1909 ПА 1913 год Максім Гарэцкі, як вядома, вучыўся ў Горацкім каморніцка-агранамічным вучылішчы. Як і крыху раней, калі наведваў заняткі ў Вольшы, не прамінаў выпадку, каб пабываць у бацькоў у Малой Багацькаўцы. Праўда, цяпер ад дому было куды далей, таму сустрэчы гэтыя станавіліся радзейшымі. Але яны прыносілі ранейшую асалоду сутыкнення са светам, дарагім і блізкім.

Разам з тым М. Гарэцкі і крыху інакш глядзеў на вясковую глуш, нешта ўспрыняў больш крытычна. Адбывалася тая пераацэнка, якая рана ці позна прыходзіць да кожнага чалавека, вымушанага разлучыцца з малой радзімай. А паколькі к гэтаму часу М. Гарэцкі сёе-тое ўжо пісаў, не магло не выспеліцца і жаданне паспрабаваць свае мажлівасці ў мастацкім творы. Максім разумеў: адна справа —допісы, карэспандэнцыі. Іншая — скажам, апавяданне.

Пакрысе вымалёўвалася і задума. Як і бывае найчасцей у падобных выпадках, пачынаючы аўтар ішоў ад уласнай біяграфіі, ад добра вядомага яму, што падказвала тагачасная рэчаіснасць. І назва апавядання з'явілася без прэтэнзіі на арыгінальнасць — «У лазні».

Рукапіс першага мастацкага твора М. Гарэцкага захоўваецца цяпер у Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Акадэміі навук Літвы. Падпісаны ён псеўданімам «Максім Беларус», а далей М. Гарэцкі прыводзіць кароткія біяграфічныя звесткі: «Крэсцьянін вёскі Малае Багацькаўкі Шамоўскае воласці Мсціслаўск. пав. Маг. губ. Макс. Іван. Гарэцкі. Адрас: Горкі Маг. губ., каморніцка-агранамічнае вучылішча, М. І. Гарэцкаму». Апавяданне датуецца 3 студзеня 1913 года, але, як мяркуюць даследчыкі, якія займаюцца вывучэннем творчасці класіка нацыянальнай літаратуры, гэта хутчэй за ўсё дзень адпраўкі твора ў рэдакцыю «Нашай Нівы». Меркаваць падобным чынам дае падставы «Храналогія маіх твораў» М. Гарэцкага, дзе апавяданне «У лазні» пазначана 31 снежня 1912 года. Прапанаванае ў газету, яно было апублікавана 25 студзеня 1913 года.

У творы з самага пачатку ўсё проста, як і ў самім тагачасным жыцці: «Вучань апошняга класа каморніцкага вучылішча, казённы стыпендыянт Клім Шамоўскі, к калядам прыехаў удвору і ўжо другі тыдзень жыў у бацькавай хаце ў вёсцы Мардалысаве». Проста ў тым сэнсе, што перад чытачом паўстае звычайны вясковы побыт. Са звыклымі сялянскімі турботамі і такімі рэдкімі радасцямі. Адна з іх — магчымасць схадзіць у лазню. Запрашаюць туды і Кліма, ды ён спачатку працівіцца: «Я й сам не ведаю, ісці мне ці то ўжо не пачынаць. Колькі гадоў не мыўся я ў вашых лазнях, адвык». Як высвятляецца неўзабаве, на тое былі ў хлапца прычыны. Не проста «адвык» ён, Шамоўскі з пагардай ставіцца да бруду, якога шмат у лазні: «Прымыльнік быў плятнёвы, і скрозь пляцень дуў вецер. Пад нагамі—мяллё. Каля сценак ляжалі, раскірачыўшы ногі, самадзельныя мяліцы. Кліму было гразна, нячыста, непрытульна».

Шамоўскі працівіцца таму, што бачыць у лазні, але разумее і іншае: «Ці я не радзіўся сам у Мардалысаве, ці сам не купаўся ў гэтай гразі, не бачыў усякага бруду?». Здавалася б, толькі змірыцца трэба, успрыняць усё, як належнае, пастаяннае, звыклае. Ды лёгка гэта сказаць, а на самай справе: «Клім палез, апёк ляжку на гарачым палку, плакаў ад дыму і, махаючы венікам, праклінаў, скрыўджаны, і лазню, і тых глуздоў, хто пабудаваў яе такую. «Жывуць жа людзі, — думаў ён. — Лес пад бокам, жыды ў пана адваявалі яго за даўгі і прадаюць колькі гадоў; і сяляне, кожнагодна пускаючы на гарэлку рубельчыкі і жывучы сярод лесу, маюць лазню... каб яна, даруй божа, згарэла на чыстым полі гэткая».

Тое, што адбываецца ў душы Кліма, не маглі не заўважыць і мужыкі, аднак кінутае адным з іх: «Запанеў наш каморнік, пышан надта Клім Раманавіч, духу баіцца...» яшчэ больш раззлавала хлапца: «Свінні, а не людзі... Я вёз дамоў кніжкі, каб чытаць ім, а яны кожны вечар, кожнае свята гуляюць у карты ў Мікітавай хаце, а на кніжкі не звярнулі ніякай увагі...»

Баліць Клімава душа, кволіцца ад неразумення. І разам з тым не толькі ад неразумення, ёсць яшчэ і іншае, што робіць Шамоўскага чужым у роднай яму вёсцы, сярод людзей, якіх ведае з маленства. Тое самае, пра што пазней, праз шмат дзесяткаў гадоў беларуская літаратура загаворыць на поўны голас, паказваючы так званага гараджаніна першага пакалення, вытлумачваючы яго непрыкаянасць, як бы часовасць знаходжання і ў горадзе, і на сяле. М. Гарэцкі наблізіўся да падобнага разумення колішняга вяскоўца яшчэ восемдзесят гадоў назад, усебакова раскрыўшы характар Кліма Шамоўскага, пільна зазірнуўшы на самы спод яго душы: «І лацвей ім, — думаў Клім далей, — страляць у вочы «запанеў», ведаючы вагу свае векавечнае працы мужыцкае, а хай бы яны пабачылі боль сэрца і смутак душы ў мяне, прымача ў «панстве» і пасынка вёскі, і яны лепей паехалі б з сахою на родныя палеткі, чымся, адарваўшыся ад дзядоўскіх сяліб, вісець у новым і невыразным паветры...»

Гэты Клімаў роздум працягваецца і пасля выхаду хлапца з лазні. Думкі сягаюць ужо далей, ім цесна ў родным Мардалысаве, яны гатовы ахапіць сваёй трывожнасцю ўсю Бацькаўшчыну. Занядбаную, гаротную, богам забытую: «Думкі плылі, чапляліся адна за другую, роем мітусіліся ў галаве. «Беларусь, Беларусь, чым ты была і чаго ты, во, даждала?» — звінела ў адным баку. «І што з табою будзе?» — плыло ў другім».

Шукае Клім выйсце і прыходзіць да высновы, да якой ён рана ці позна мусіў бы прыйсці: «Але ж не адракацца, не быць здраднікам, а любіць, шанаваць родную Бацькаўшчыну павінен, доўжан...» Хаця пытанняў пасля гэтага не менш: «Люблю... ці ж я не люблю?.. А страшна яно, роднае... чым?»

Глыбокі сэнс набываюць заключныя радкі твора:

«— Ці не захварэла твая галава, Клім, пасля лазні? —спытаўся бацька.

— Палепшае, — адказаў сын».

«Палепшае...» Гэта тычыцца не аднаго Кліма Шамоўскага, а, безумоўна, і ўсёй Беларусі, пра заўтрашні дзень якой турбаваўся М. Гарэцкі ўжо ў самым пачатку свайго творчага шляху. Шукаючы ўласныя тэмы, прыглядаючыся да сваіх герояў, якія б імпанавалі яму адраджэнскімі настроямі, бачы-

КРАСА І ВЕРНАСЦЬ

Штрыхі да партрэта Анатоля ІВЕРСА

МАЛА ІХ ЗАСТАЛОСЯ, ветэранаў вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, на пальцах можна палічыць тых, што працавалі на культурнай ніве, забяспечвалі гэты рух ідэйна — песняроў, асветнікаў, публіцыстаў (да важкіх твораў прозы гэтая літаратура не змагла дайсці з-за неспрыяльных умоў). Жылі заходнебеларускія паэты кустамі, так лягчэй было ўзыходзіць і выстойваць. І, характэрна, што літаратурныя сябрыны кусціліся ў рэгіёнах інтэнсіўнага вызваленчага руху— Наваградчыне, Косаўшчыне, Дзятлаўшчыне, Скідзельшчыне.

Паэт Анатоль Іверс (Іван Дарафеевіч Міско) паходзіць з вёскі Чамяры на Слонімшчыне. Ён усплываў на паверхню грамадскай дзейнасці як вучань Віленскай беларускай гімназіі поплеч з землякамі — Хведарам Ільяшэвічам, Якубам Міско, Міколам і Юркам Тарасюкамі, а з Валянцінам Таўлаем выдаваў на гектографе і распаўсюджваў вучнёўскі часопіс «Золак» у сотні асобнікаў па 50 грошаў за адзін нумар. Таўлай тады ўжо друкаваў заклікоўыя вершы ў грамадаўскай газеце, Іверс ішоў у літаратуру павольней. Але не адставаў ад сяброў у грамадскім жыцці, удзельнічаў у мітынгах і дэманстрацыях пратэсту супраць судовай расправы пілсудчыкаў з актывам Грамады, быў выключаны з гімназіі, справаў закончыць сярэднюю адукацыю ў Клецку, потым Наваградку, але і гэтыя гімназіі закрываліся ўладамі за беларускасць. І, відаць, балюча перажыў ён тыя ганенні, бо не пайшоў па тагачаснай завядзёнцы з камсамола ў КПЗБ прафесіяналізавацца на функцыянера, вярнуўся дамоў.

Успрыняў вяртанне сваё як сплату доўгу ўдзячнасці зямлі, зямельцы роднай: «І пацягнула ўдаль мяне разлука з крывых завулкаў Вільні да раллі». Прайшоўшы землябробскую школу, ды адслужыўшы ў войску, І. Міско не збавіўся ад заваражанасці паэзіяй, якая ў часе ўздымаў вызваленчага руху несла ў масы беларускую ідэю не горш, чым публіцыстыка: звязаўся з «Літаратурным фронтам», які ўтварыў тайна, вярнуўшыся з БССР, В. Таўлай. У альманаху гэтай арганізацыі «Літаратурная старонка» выйшаў першы друкаваны верш А. Іверса «Вёска».

Пасля арышту работнікаў рэдакцыі і забароны выдання ён падаўся ў прэсу, звязаную з Народным антыфашысцкім фронтам. У 1935 годзе рэгулярна друкаваўся ў часопісе «Калоссе», які стаў мастом збліжэння прагрэсіўнай інтэлігенцыі розных ідэалагічных адценняў. Там пачаў раскрывацца талент паэта.

У 1939 годзе А. Іверс атрымаў ад рэдактара Янкі Шутовіча прапанову выдаць кніжку вершаў. Атрымалася невялікая кніжачка: адзін друкаваны аркуш паперы, збрашураваны ў 40 старонак — «Песня на загонах». Вершы былі сродкам яднання з аднадумцамі, вясковымі бунтарамі і гарадскімі асветнікамі-адраджэнцамі. Сустракаўся паэт у Слоніме з Гальяшом Леўчыкам, з кс. Адамам Станкевічам. Апошні спытаў, ці не дакучаюць паэту ўлады. А. Іверс адказаў, што ходзіць у гарнізон рэгістравацца, апрацоўваецца гумовымі дубінкамі. Святар параіў яму: «Не трэба лезьці на ражон». А. Іверс згадзіўся, сказаў, што сам на ражон не лезе, але жыве ў рэвалюцыйнай вёсцы, дык не можа ўхіляцца ці ісці супраць грамады, якая змагаецца за волю. Салідарнасць, надзейнасць, вернасць— стрыжнявыя рысы натуры А. Іверса. Але яны ішлі ў яго не ад бязволля ці патрэбы прымыкаць да кагосьці дужэйшага, а ад пачуцця абавязку, сумленнасці, ад патрэбы браць сваю ношу пакут, каб чыстым было сумленне.

Знешне А. Іверс выглядае такім сабе статэчным гаспадарскім сынам, рухаецца спаважна, гаворыць доказна і не фарсіруе думкі высокімі абертонамі. Толькі паэзія выдавала яго лятунковасць і здольнасць творчага вобразнага ўяўлення.

Вершы А. Іверса 30-х гадоў каларытныя, поўныя зыркіх метафар і сімвалаў: расчуленасць чаргуецца там з грымотамі выбухаў, пырскамі металу, крыві. Усё гэта — сімвалічнае ўвасабленне барацьбы за вызваленне з-пад чужацкага ўціску, за ўз'яднанне заходніх беларусаў з усходнімі ў адзінай дзяржаве. Адсюль у вершах ўсходы сонца сімвалізуюць чаканне свабоды, трактары — веснікі лёгкай працы і заможнага жыцця без паноў.

А ўвогуле даверасннёўская паэзія А. Іверса лірычная, а не публіцыстычная, кранае яна арыгінальнай вобразнасцю: смелыя сімвалы мяжуюць з адкрытай, песеннай чуллівасцю і нават жальбою. Сутыкненні бязмежжа з утульнымі куткамі, касмічных шляхоў з вясковымі дарогамі — усё гэта надае малюнкам загадкавасць і прывабнасць. Творчая фантазія зухавата перастварае зялёную жывую прыроду ў каштоўныя ювелірныя кампаненты дэкору:

Ці то песні ў пазалоце
На аўсянішчы густым!
Ці то вецер гай малоціць
Меддзю злітыя кусты.

Паэт уяўляе сябе то вольным Ікарам сярод зор («І туды з арбіты зорнай я паклічу Беларусь»), то паняволеным Праметэем («Я век прыкаваны да хаты нядоляю нашай, як раб»). Па вобразным складзе гэта была паэзія заходнебеларускага неарамантызму, якая свабодна карысталася мадэрнісцкай вобразнасцю і фальклорна-традыцыйнай.

Верасень 1939 года прынёс А. Іверсу падарунак: запрашэнне працаваць у раённай газеце «Вольная праца», прафесіяналізавацца. Праўда, вершаў 1940—41 гг. ён не ўключае ў пасляваенныя зборнікі, відаць, таму, што паддаўся на спакусу каляндарнай хвалебнасці.

Паэзія ажывае ў гады акупацыі, калі бацькаў хутар на ўзлеску стаў прытулкам для акружэнцаў і мясцовых актывістаў — першых арганізатараў антыфашысцкага супраціўлення і партызанскай барацьбы:

...Выплывае з добрай ласкі
Хутар (нервы прыбяры).
Не кулацкі—партызанскі,
Дзе збіраліся сябры.

На жаль, хутар бацькаў стаў месцам трагедыі:

Хата схілена, забыта
У шуме палыну.
Запрацованы здабытак
Вораг праглынуў.

Вайна прайшлася па сям'і паэта з усёй жахлівай бязлітаснасцю. Слонімскае гестапа напала на след антыфашысцкага падполля ў горадзе, пачаліся аблавы, арышты. Папярэджаны А. Іверс уцякаў з жонкай, але не разам, а па адным, каб менш было падазронасці, а больш шанцаў ацалець. Ацалеў ён, а яе злавіла паліцэйская засада на бацькавым хутары, праз пэўны час злавілі і старога, адправілі ўслед за нявесткай у лагер смерці Калдычэва. А. Іверс астаўся адзіным прадстаўніком сям'і Дарафея Міско.

Хутар апусцеў назаўсёды. Паэту засталася адна балючая размова з роднымі ценямі. Што ж у ёй? Скруха, апраўданне, віна? Не, вернасць, пераконанасць, што і тое, што скончылася трагічна, выконвалася сумленна і было слушным, як само жыццё. Ніхто з людзей, якіх пасылаў на заданні старшыня падпольнага антыфашысцкага камітэта, не загінуў дарма цераз камандзірава легкадумства. Віною была здрада, інакш было нельга. Перакананасць у праваце справы, вернасць перажытаму, хоць трагічнаму, але слушнаму і дастойнаму па мэтах, вяртала ацалелым удзельнікам вайны пачуццё сумленна выкананага абавязку і права ганарыцца Перамогай, рабіла жыццё дастойным.

Менавіта ў пасляваеннай паэзіі А. Іверса ўсталёўваецца дамінанта красы як рысы чалавечага характару — надзейнасці, вернасці і маральнай чысціні. Гэтыя каштоўнасці прызваны пяднаць жывога ветэрана з роднымі магіламі, насамперш з ёю, ціхаю, маладою Верай, замучанай у Калдычэве:

Далёкі лес—зялёны грэбень,
І пасмы хмарак залатых
На ранішнім прыгожым
небе, —
І ўсё глядзіш на золак ты.

Такою я цябе запомніў,
Такою ты тады была.
Нібы сама з тых яркіх
промняў,
Сягоння да мяне прыйшла.

. . . .

А я стаю ўсё на паверцы,
Як верны друг твой і салдат.
Заўжды ў маім збалелым
сэрцы
Гарыць агонь надзей і дат.

Выхад з партызанскага стану — гэта праблема для многіх удзельнікаў. Лёгка ён даваўся хіба для тых масавых партызан, што прыйшлі ў атрады пад лета 1944 года, каб мець даведку, адчытацца перад савецкай уладай, якая насоўвалася, як тая хмара, ці разгнева-

ліся тымі, хто можа і павінен павесці за сабой народ, абудзіўшы яго ад нацыянальнага нігілізму. Клім жа Шамоўскі — як правафланговы ў страі, у які хутка стануць героі іншых твораў, напісаных у тым жа 1913 годзе і па настраёвасці, узнятых праблемах, аўтарскай пазіцыі блізкіх да апавядання «У лазні».

Калі Клім Шамоўскі хацеў у перспектыве пабачыць вёску «цвярозай, светлай, здаволенай жыццём ды сумленнай», дык студэнт-медык Архіп Лінкевіч («Роднае карэнне») марыць аб тым часе, калі «доктарам будзе служыць на Беларусі і будзе збіраць матэрыялы аб духоўным жыцці свайго народа». Яшчэ больш акрэсленыя памкненні героя-апавядальніка ў навеле «Стогны душы». Як ні ў адным з ранніх твораў, тут угадваецца сам аўтар, які — каторы раз — шукае выйсце. Для сябе і для народа. Жадаецца яму выкараскацца з путаў абыякавасці, гаротнасці, той самай тутэйшасці, якая не дазваляла беларусу быць беларусам, разумець — роўны ён з іншымі народамі, а ў нечым — у сваёй спакойнасці, працавітасці, разважлівасці — і паперадзе іншых ідзе.

Пазней крыху, у апавяданні «Рунь» (яно было напісана ўжо ў 1914 годзе) герой будзе жадаць «словам адраджаць чалавека ў беларусе». І ў «Стогнах душы» — памкненні канкрэтныя: «Я жыць хачу вольным жыццём — жыццём радасці, добрага, вясёлага смеху і ўсяго таго, што побач з другім творыць гармонію жыцця. Я хачу новага, лепшага жыцця. Я крэпка, усімі сваімі сіламі жадаю яго! Бо нездаволен, вельмі нездаволен... Як толькі стаў ч мець сваё сумленне, маю вялікую ахвоту, думку сэрца, як бы выпаўзці самому і другіх вызваліць з гэтага жыцця. Бо ў ім навакол адны аграмадныя, гібкія камы бруду, бруду дрэннага, гнойнага... Я не хачу трываць! І не вытрываю, бо нельга вытрываць».

«Страхаццё», «Красаваў язмін», «У панскім лесе»... Таксама апавяданні першага года пісьменніцкай працы М. Гарэцкага. Як тут не паўтарыць услед за М. Кенькам: «Такая «раптоўная» творчая сталасць і сёння ўражвае. Здаецца дзіўным, як мог дваццацігадовы юнак так хутка ўвабраць у сябе вопыт створанага ў літаратуры да яго і як дакладна вызначыў ён для сябе сваю мэту, змог хутка знайсці свой голас. Аднак было менавіта так».

Дадамо: інакш і быць не магло, бо заяўляў аб сабе талент не абы-які, а богам дадзены. Заяўляў спяшаючыся, каб хутчэй выказаць набалелае. З думай аб Бацькаўшчыне пісаў М. Гарэцкі. Бацькаўшчына, калі глядзець шырока, і станавілася свайго роду героем яго твораў. Бацькаўшчына, што апынулася на ростанях і лепшыя яе сыны, што тарылі сваю, іншымі няходжаную дарогу. Гэтая хада па цаліку вымагала неймаверных высілкаў. Патрабавала і пераацэнкі некаторых поглядаў, канкрэтызацыі пазіцыі.

Максім Гарэцкі, разумеючы гэта, не толькі пісаў новыя творы, а і «не пакідаў у спакоі» сваіх ранейшых герояў. Пацвярджэнне — і далейшы лёс апавядання «У лазні». У 1914 годзе ў першай кнізе пісьменніка «Рунь», якая выйшла ў Вільні, поруч з іншымі творамі апублікавана і апавяданне «У чым яго крыўда?», герой якога Костусь Зарэмба па сутнасці ўспрымаецца «старэйшым» братам Кліма Шамоўскага. У лісце да таварыша ён дзеліцца тым жа набалелым: «Ці навучыла нас, слухай, наша школа любіць сваё беларускае, шанаваць прыгажосць роднай прыроды, пранікнуцца гармоніяй родных з'яў? Чаму нас вучылі!» І працягвае: «О, трудна, брат Андрэй, нам, мужыцкім сынам. Мы выпаўзаем са сваіх хат і папраўдзе (толькі не смейся!) маем жа нейкую зямельную сілу ў сабе, гэта не мая навіна, але хаваемся са сваімі ідэаламі, нясмела азіраемся на новай дарозе, шукаем вачыма прыпынку і, не патрапіўшы і не даўмеўшыся з'яднацца і пайсці сваім шляхам, расплываемся патроху ў гнілым балоце згрызеных моллю чорных світак...»

Пройдзе час, і ў 1925—1926 гадах М. Гарэцкі вернецца да гэтых двух апавяданняў. Аб'яднае іх, дапрацаваўшы, увёўшы новыя сюжэтныя адгалінаванні, аб'яднаўшы Кліма Шамоўскага і Костуся Зарэмбу ў адзін вобраз. Так народзіцца аповесць «У чым яго крыўда?» з цэнтральным персанажам Лявонам Задумай. Лявона Задуму можна сустрэць таксама на старонках аповесці «Меланхолія», у дакументальна-мастацкіх запісах «На імперыялістычнай вайне», у рамане «Камароўская хроніка».

Герой гэты, бадай, самы аўтабіяграфічны ў творчасці М. Гарэцкага. Выказнік яго памкненняў і сумненняў, яго трывог і надзей. Герой, які належыць да найбольш заглыбленых і праўдзівых постацяў усёй нашай літаратуры.

Пачатак жа яму пакладзены ў апавяданні «У лазні», калі ўпершыню, роўна восемдзесят гадоў назад, у беларускае прыгожае пісьменства ўпэўнена прыйшоў нікому тады невядомы Максім Беларус. Прыйшоў, каб стацца ў ім класікам Максімам Гарэцкім.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ны Ягва, судзіць жывых і мёртвых. Арганізатары партызанскага руху, камандзіры ўсіх рангаў, як правіла, павінны былі прайсці праз чысцілішча спецправерак у прысланых аднекуль зверху органах КДБ. Укамплектаваны яны былі прыезджымі кадрамі, сярод якіх былі і надрэсіраваныя на рэпрэсіўных аферах 30-х гадоў службісты. Ні абставін заходнебеларускай рэчаіснасці, ні ўмоў антыфашысцкага падполля ці партызанскай барацьбы яны не ведалі і ведаць не хацелі, ацэньвалі ўсё па нарматывах савецкага рэжыму з яго нявольніцкай паслухмянасцю ўнізе і дэспатычнай самаволяю ўверсе.

Акупацыя пакінула свае неразвязаныя смяротныя вузлы і парахункі: учарашнія паліцэйскія віжы пераходзілі на сабачыя паслугі да савецкіх спецслужбаў. Аб'ектам увагі і нагавораў сталі тыя людзі, якім давялося, працуючы ў акупацыйных установах, супрацоўнічаць з партызанамі і падпольшчыкамі. Мірныя органы ўлады не кантачылі з партызанскімі, лічылі сябе законнымі, а іх незаконнымі. Амаль усе партызанскія сувязныя аказаліся без афіцыйных дакументаў. На падазрэнні і недаверы аказаўся адзін з найбольш важных для А. Іверса сувязных. Суд засудзіў яго на многія гады, а камандзір разведгрупы А. Іверс, які спрабаваў абараніць падсуднага, аказаўся ў апале. Давялося пакінуць рэдакцыю Слонімскай газеты, перайсці ў лесапрамысловасць, на падсочку ды смалакурню.

Адно суцяшала, што паэту-партызану верылі сябры: і тыя з даваеннага вызваленчага руху, і партызанскія. Спаталяла душу творчасць. Абрабаваны вайною паэт мог у вершах сцвярджаць каштоўнасць, прынамсі, заваяванага міру.

Дыялог з ахвярамі фашызму — пацвярджэнне вернасці іх добрай памяці — становіцца лейтматывам паэзіі Іверса:

Успомнім тых, каго між нас няма,
Хто загінуў ды не здрадзіў справе.

Нават пейзажныя вершы пра беларускія бары-лясы напоўнены ў паэта маральна-патрыятычнымі асацыяцыямі, рэхам партызанскіх прывалаў, сутычак з ворагам, шчырых сяброўскіх гамонак:

Мокнуць ногі ў росных травах.
Мне здаецца: вунь будан!...
Я ў тваёй цішы, застава,
Зноў стаю, бы партызан.

Хай бягуць няспынным цягам
Дні і ночы, нашы сны.
Паўтарыць хачу прысягу,
Вось і сведкі—тры сасны.

Але не заўжды лірычны герой такі ўпэўнены ў думках і ацэнках: жыццё складанае, супярэчлівае, поўнае загадак, выпадковасцей ды і свядомых падманаў, здрадлівасці. Перад будучыняй, якая толькі што здавалася яснай і светлай, самі спыняюцца ногі, і вартаўнік вернасці просіць аховы і духоўнай падтрымкі:

О, край бацькоў, пацеш ты,
Дай кропель дажджавых,
Дазволь па роднай сцежцы
Ісці, пакуль жывы.

Набрынялая трагізмам душа паэта спаталяецца ў клопатах мірнай працы, часам прастадушна падхоплівае бадзёрыя матывы газетнай прапаганды. А. Іверс апявае мірны сон, стваральную працу, чыстае неба, поспехі ўдарнікаў і перадавікоў. Праўда, у галоўным абыходзіцца без лозунгавасці. Каб адцяніць здабыткі яшчэ вельмі беднага жыцця, ён вяртаецца да даваеннай заходнебеларускай вёскі, яшчэ бяднейшай за пасляваенную, мацней сцятай чужацкім рэжымам. Так паўстаюць паэмы пра Валодзю Бялько, рэдактара падпольнай піянерскай газеты, закатаванага паліцыяй, пра мужнага падпольшчыка, арганізатара партызанскага руху на Слонімшчыне Івана Дабрыяна, адным словам, вершы, прысвечаныя гераічным часам.

Эпічныя творы А. Іверса абцяжараны апісальнымі мясцінамі, выключэнне складаюць некаторыя вершы роздумнага складу пра выпрабаванні чалавека небяспекай: «Лясны паклон», «Пароль», «Успаміны». Маналогі А. Іверса моцныя ўстойлівасцю характару лірычнага героя, чалавека надзейнага, вернага ўсечалавечай маралі, па-беларуску памяркоўнага, лагоднага, зычлівага і мудрага жыццёвым вопытам.

Пашэнціла Слонімшчыне, што дажыў да сённяшняй свабоды слова і друку ветэран вызваленчай барацьбы, асветніцкага і партызанскага руху і творчага жыцця Анатоль Іверс, які сёння можа расказаць пра блікі і цені альтэрнатыўных сацыяльных ладаў і звычаёвых укладаў, што мяняліся ў яго на вачах і, бывала, спараджалі ў людзей недавер, падазронасць і апатыю да грамадзянскага жыцця — сацыяльнае адзервяненне. Але ж усё гэта і падымала цану даверу. Памяць ветэрана захавала і перадае бясцэнныя эпізоды сустрэч і гутарак з першым песняром Слонімшчыны — Гальяшом Леўчыкам, з выселеным з Вільні польскімі ўладамі Адамам Станкевічам, сяброўскіх сустрэч з Валянцінам Таўлаем, Наталляй Арсенневай і іншымі паэтамі ў часе акупацыі.

Усё гэта — старонкі гісторыі адраджэння. Мне думаецца, артыкул гэты будзе карысны для тых, хто стараецца ва ўмовах стыхійных зменаў ідэалагічных тычак знайсці надзейны арыенцір, як яго знаходзіў А. Іверс.

І цяпер яму ўдаюцца не толькі змястоўныя, але і мастацкія творы, паэт захаваў творчую здольнасць і ў шаноўным узросце. Ён адрадзіўся душою, узняўся над натуральнай у ранейшых творах даверлівасцю да «сацыялістычных цацанак-абяцанак», справядліва асудзіў сталіншчыну і дэспатызм сталінскіх рэжымаў, падняў і абцёр ад пылу нацыянальныя каштоўнасці, затаптаныя аравамі будаўнікоў безнацыянальнага псеўдаграмадства.

Яго грамадзянская споведзь і суд сумлення над залганымі паслугачамі дыктатуры гэта і ёсць адраджэнне душы без абрадавага спавядальніцтва і пакаяннага ляманту.

Уладзімір КАЛЕСНІК.

«ПРАШУ НАДРУКАВАЦЬ...»

Агляд пошты «ЛіМа»

Не быў бы «ЛіМ» літаратурнай газетай, каб на яго адрас чытачы не дасылалі свае літаратурныя спробы — вершы, апавяданні, байкі, водгукі на кнігі. Прадмет нашай гаворкі тычыцца не прафесійнай творчасці, а менавіта аматарскай, пачаткоўскай. Бачыць Бог, гэта не самы горшы сярод заняткаў — валодаць пяром, умець увасобіць свой духоўны імпульс на паперы, хай сабе і сціплымі — часцей за ўсё — сродкамі.

Літаратурная пошта — ці не самая шматлікая ў штотыднёвіку. Адны прысылаюць ад рукі перапісаныя вершы з кароткай прыпіскай: «Прашу надрукаваць», другія суправаджаюць іх прачулымі лістамі. У пераважнай большасці — саромеюцца, вінавацяцца, просяць прабачэння за турботу (што само па сабе прыкмета чалавечай далікатнасці), некаторыя выказваюць жаданне пачуць ацэнку сваім літаратурным практыкаванням. Звычайна нам пішуць людзі сталыя, самых разнастайных прафесій, але пераважаюць між іх настаўнікі і журналісты. Вось некалькі характэрных вытрымак:

«Дасылае вам свае творы зусім не мажны і не знакаміты, але даўні ваш падпісчык, а яшчэ больш даўні чытач з правінцыі. Лічу, што майму дзецішчу час пабачыць свет на старонках пухнатага штотыднёвіка» (У. Рунцэвіч, г. Мар'іна Горка).

«Можа, гэты верш не надта дасканалы, але ён шчыры і склаўся неяк нечакана пад уплывам бягучых падзей і тых вестак аб гаротнай гісторыі нашай Бацькаўшчыны, якія з'явіліся апошнім часам у друку. Не ведаю, ці знойдзеце магчымым надрукаваць верш, — у адваротным выпадку не буду адчуваць крыўды» (В. Кавалёў, г. Мінск).

«Мне даўно ўжо хацелася, хоць і боязна, ведаць меркаванне прафесіянала пра тое, што я калі-небудзь (калі ёсць час і настрой) запісваю» (М. Закрэўская, г. Гродна).

«Я настаўніца. «ЛіМ» выпісваю ўсё сваё свядомае жыццё і вельмі ўлюбёна ў яго. Вершы пішу з дзяцінства. Падборку шлю вам на суд». (Ф. Самойла, в. Бандары Гарадзенскага р-на).

Па-добраму ўразіла нас споведзь былой настаўніцы з вёскі Пчэльнік Барысаўскага раёна Юзэфы Іосіфаўны Цыбулькі:

«Сорак год маёй працы ў школе былі для мяне вялікай радасцю і шчасцем. Першыя тры гады вучыла маленькіх дзетак, наступныя — выкладала беларускую мову і літаратуру. У некалькіх радках цяпло сваёй душы выказаць немагчыма, таму і дасылаю вам апавяданне «Галя, Галінка-настаўніца». Я хачу памагчы ўсім-усім і любіць шчыра, і быць ласкавымі, сардэчнымі, добрымі, берагчы нашу прыроду і чалавека, паважаць яго».

Відавочна, з самымі лепшымі намерамі А. Урбановіч з Ліды даслаў нам уласны пераклад на родную мову малітвы «Ойча наш». Факт паказальны ў тым сэнсе, што вернікі-беларусы, змушаныя размаўляць з Усявышнім на мовах суседзяў, ужо не лічаць гэта нармальным.

Звычайная рэч для нас атрымаць ліст, пісаны па-беларуску, з блізкага, як цяпер кажуць, замежжа — ад Ларысы Гапеевай, напрыклад, з Кустанайскай вобласці, і па-руску — з Мінска ці беларускай глыбінкі ад паспяхова перавучаных нашых землякоў. Яны-то разумеюць роднае слова і нават валодаюць ім, але не ў той ступені, каб карыстацца ім для літаратурнай творчасці. «Знаю, вам нужны произведения на белорусском. А как быть в моем положении?» — пытаецца аўтар апавядання са Слуцка. Адказ тут, думаецца, просты: вучыцца нанова.

На жаль, знайсці «хоць куточак на сваіх старонках» атрымліваецца далёка не для ўсіх дасланых твораў. І зусім не таму, што аддаём перавагу, як раздражнёна пісаў адзін аўтар, «сталічнай мафіі». Мала хто, упершыню ўзяўшы ў рукі камяк гліны, вылепіць з яе дасканалую рэч. Гэтак жа і са словам: не маючы практыкі, не развіўшы літаратурныя здольнасці, цяжка напісаць творы сапраўды мастацкія, вартыя шырокага розгаласу. Хай ужо не займець паэтычных лаўраў, галоўнае — каб не патухаў, цепліўся ў душы гэты боскі агеньчык, каб саграваў жыццё, асвятляў будзённы клопат.

Скажам дзеля справядлівасці, што і ў адхіленых аддзелам літаратуры вершах сустракаюцца асобныя ўдалыя радкі, тропы, цэлыя строфы. Паглядзіце, з якой экспрэсіяй і трапнасцю ў дэталях апісвае ўсход сонца Фаіна Самойла:

Святло перамагае ночы змрок
І рэжа ноч крыламі птушкі белай
І парадзіхай стогнучы нясмелай
Так сутаргава б'ецца аб пясок.
За ім услед заружавела неба...
З палос крывавых выплюхнуўся шар.
Туман плянёнкі выслаў на абшар,
А вецер пах з палёў даносіць хлеба.

У адрозненне ад большасці нашых чытачоў, што аддаюць перавагу лірыцы, Уладзімір Рунцэвіч рашуча заяўляе: «пісаць пра тое, што траўка зелянее і сонейка блішчыць, у гэты час неяк ніякавата». Яго вершы, чытаем мы, «не даніна модзе, а патрабаванне сённяшняга часу». Вершы і сапраўды надзённыя, але ці не занадта «лабавыя», дэкларатыўныя? Трапляюцца, зноў жа, удалыя, па-майстэрску адточаныя радкі, ад якіх, мабыць, не адмовіліся б і «мажныя» паэты:

Палыновая горыч, пыл і спякота,
Здзічэлы, не кошаны травастой.
Няпоўналетніх касцоў п'яная рота —
Гэта застой.

Нам падалося, што Уладзідзімір — чалавек своеасаблівы і не без гумару. Вось як ён раіць распарадзіцца яго будучым ганарарам (!): «Купіце на тыя грошы 2—3 кветачкі і падаруйце самай маладой жанчыне рэдакцыі. Бо ў свае 40 год лічу, што толькі каханне ўратуе свет».

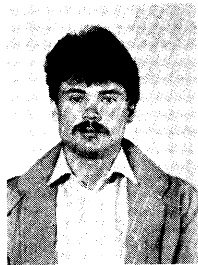
Правільна заўважана: паэт — гэта светаадчуванне, а не ўменне рыфмаваць. Толькі пра ганарар, скажам прама, гаворку весці пакуль ранавата...

Магія імені, пабачанага на старонках газеты, бывае настолькі моцнай, што літаральна кружыць галовы «незагартаваных» творцаў і нават псуе іх характары. Людзі становяцца крыўдлівымі і нават агрэсіўнымі: зноў і зноў патрабуюць друкавання, аддаючы перавагу колькасці, а не якасці. Мусім напомніць, што не маем фізічнай магчымасці адказваць на ўсе лісты, вяртаць рукапісы, а таксама даваць па пошце літаратурныя кансультацыі. На тое існуе адпаведны штат пры Саюзе пісьменнікаў Беларусі.

Толькі не падумайце, дарагія сябры-чытачы, што вашы шчырыя творы непатрэбныя і нецікавыя «ЛіМу». Рубрыка «Упершыню ў «ЛіМе» спраўна з'яўляецца на нашых старонках — моладзі шанцуе больш. «Паэтычная пошта» таксама не рэдкасць: усё лепшае мы стараемся рыхтаваць да друку. Тым жа, у каго мала надзеі на літаратурны поспех, хочацца параіць: дасылайце нам не толькі літаратурныя творы, але і ўласна чытацкія водгукі на тыя ці іншыя газетныя матэрыялы. Спрабуючы сябе ў паэзіі ці прозе, чаму б не «апусціцца» да журналістыкі, літаратурнае крытыкі? А раптам атрымаецца?..

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Міхась СКОБЛА

Стол Аляксея Пысіна

Стаіць у Барэйкаўшчыне, бы стод,
уросшы ў зямлю па пахі,
сівы Сыракомлеў пісьмовы стол,
падобны здалёк да плахі.
Ды не было ў ім нічога звыш,
а ліпла да рук жывіца.
Прыходзіў з суседняе вёскі віж,
каб вершамі пажывіцца.

На самы высокі Парнас ганцоў
заслаўшы, Пегаса — ў яслі,
святы і грэшны Міхась Стральцоў
дамройваў свой свеце ясны.
Нібы на печы ў старым хусці,
адтайвалі зябкія словы.
І быў
як з белай слановай касці
ягоны стол адмысловы.

Астатнія — мусілі хто на чым,
часцей — на дзяржаўных, з глянцам.
Хто ўдзень пісаў, а хто і ўначы,
хто ціха йшоў, хто — ў хамут б'ючы,
хто — класікам-самазванцам.

У Пысіна быў мармуровы стол!
Калі раскапалі ў спешцы
на магілёўскіх могілках дол
за некалькі дзён да смерці...

На сценах нябожчыцкай ледзяшы
і ў летні дзень, і ў зімовы.
А навакол — ні жывой душы!
Лякарня, дзякуй за ўмовы.

Глядзеў паэт на сырую столь
і бачыў у жыце пожні...
Ты не забудзь, калі ласка, стол,
той пысінскі верш апошні.

Высвечвалі вочы, бы іван-чай,
і тахкала сэрца нядрэмна,
а ў санітара і ў бывача
пытацца было дарэмна.

А стол, жыццё сваё кленучы,
прысесці прасіў галантна,
калі ў нябожчыцкую ўначы
заходзіла муза Данта,

заморскія скінуўшы пасталы,
схілялася над паэтам.

Рассыплюцца прахам усе сталы,—
не пагарджайма гэтым!

Валошкі Валошыну

А. П. БУЗУК

Аблок атары ў горах бог пасе
ды, іншага не маючы на мэце,
з вяршынь цікуе, як мы там усе —
ані царквы вакол, ані мячэці.

А мора нанач мосціцца, пад спод
мяркуючы з садоў сцягнуць пярыну.
Язычнікі! Бо ёсць над бухтай стод —
ці не раўня славянскаму Ярылу!

Стаміўшыся ад шкодлівых атар,
прысядзе бог з задумаю на твары:
«Чаму вось так — дзе стод, а дзе — алтар!
Дзе моляцца, а дзе — кладуць ахвяры!»

Паломнікі, палоннікі нібы,
нясуць свае загадкавыя ношкі —
зялёныя каменьчыкі — абы
адзначыцца!
А хтось прынёс валошкі.

Задушна ім — палыннік без канца.
Ці вецер языком гарачым зліжа...
І ўспомніў бог прыезджага хлапца, —
яму таксама не хапіла крыжа.

І ўспомніў сінявокіх
бог зямлян,
бо гліну і для іх рука мясіла.
І расчытаў Гасподзь: Максі-мі-лян,
ўстаў і паліў
валошкі ад Максіма.

Узнясенне Шагала

Марк Шагал паміраў у ліфце.
Без радзімы на старасць год.
Фарбавала ліфцёрша кіпці
і гартала часопіс мод.

Без радзімы. З кавалкам хлеба.
З клеткаптушкай. Без жаўрука.
Кнопку з надпісам простым «неба»
націскала яго рука.

Маляваў ён
не ў вазе лотаць
і не вулічную любоў,
ён вучыў чалавецтва лётаць,
з рук пускаючы, як галубоў!

На зямлі — адны каранціны,
мытні ўсюды, і не прасі,
каб вярнулі яго карціны.
І карціны—на небясі,

дзе прафесарам з добрым стажам,
расхінаючы бель аблок,
млечным шляхам, як Эрмітажам,
задуменна праходзіць бог.

Марк Шагал адчуваў, жывы шчэ,
калі ліфт набіраў разгон,
з шахты вырваўся на гарышча,
тросам сцёбнуты наўздагон!

Захлынаючыся вятрамі,
у бязважкасці ліфт павіс.
Яго столькі разоў вярталі
з паднябесся на самы ніз!

Расчыніліся самі дзверцы,
целу боязна ўслед ступіць —
не паспелі анёлы смерці
душу грэшную падхапіць.

Марк Шагал не паспеў памерці.
Бог агледзеў усё, як след,
і сказаў, нібы запавет,
каб на віцебскім
на мальберце
Марк змастачыў яго партрэт!

Паэты

Пімену ПАНЧАНКУ

Шчыры пост
ці сцяжынка наўпрост
на гульбу, да Абрама на піва...
У паэтаў біблейскі ўзрост
на вякі.
А камусьці на дзіва.

Сапраўды,
ці палічым гады,
мы, прывыклыя, — мудрыя ў меру, —
мерацо век даўжынёй барады,
прапрапрадзеду ўсіх іх — Гамеру!

А мо не ў галаве,
у пустым рукаве
загаіўшы няўгойныя болькі,
ведаць, колькі Скарына жыве,
і Мікола, што з Гусава, колькі!..

Мусім
не разгубіцца зусім
і засведчыць, прыспешыўшы крокі,
што вядзе нас за рукі Максім,
каб на свет паказаць на шырокі.

Шлях, раўней,
і, палетак, руней,
і над кветкай няхай пчала ўецца...
А паэты старэюць раней,
чым астатняе ўсё чалавецтва.

Барані
ад ліхой бараны,
божа, душы іх — парасткі ў росах.
Ні калыскі у іх, ні труны,
толькі верш
на зямлі і ў нябёсах.

І адна
у паэтаў віна:
не ўміраюць і ў вечныя векі.
Ім гарэць ад цямна да відна,
ім пятак не закрые павекі.

Ім касмічныя чуць галасы,
ім нязменна
на лядах і галах
заставацца на ўсе на часы,
так, як профіль Валошына ў скалах!

Барыс САЧАНКА

ЗАПІСЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

Словы не забыліся...

Ніхто так горача, да самазабыцця не любіў свой народ, як Янка Купала. Але ж, любячы, шануючы яго, захапляючыся, бачыў і адмоўныя рысы, слабасці. Неяк, зглададалы, зняверааны, амаль у адчаі, ён вымавіў словы, якія не забыліся ды, мабыць, і не забудуцца ніколі:

— Не народ, а гаўно. Столькі стагоддзяў чакалі паэта! Я нарадзіўся. І што? Пракарміць не могуць...

Не адзін беларускі дзеяч культуры ўспамінаў і ўспамінае гэтыя словы бессмяротнага Янкі Купалы.

Ды нічога не зробіш. Народ жа ў нас не чый-небудзь, а свой, беларускі. Які бог даў, такі ён і ёсць...

Сон

У Саюзе пісьменнікаў абмяркоўвалі, варта ці не варта пераносіць прах Максіма Багдановіча з Ялты, дзе паэт памёр і дзе пахаваны, у Мінск. Выступалі многія, выступаў і я. Думка мая была гэтакая — каб сапраўды было вядома, што ў магіле, над якой стаіць помнік паэту, пахаваны Максім Багдановіч, то перанесці прах нават не варта, а трэба. Але ж, паводле ўспамінаў тых, хто ездзіў у дваццатыя гады ў Ялту шукаць магілу Максіма Багдановіча, устаноўлена фактычна толькі месца яго пахавання. Што ж да магілы... Пэўнасці няма. «Уявіце сабе, — казаў я, — раскапаем магілу, а там — сямідзесяцігадовая бабулька ляжыць... Разбурым жа казку, легенду... І што тады?.. Так хоць месца пахавання адзначана...»

Уночы пасля гэтага абмеркавання сасніўся мне сон. Здаецца, я стаю у Ялце на беразе мора, і да мяне ішоў юнак. У чорных штанах, белай, вышыванай васількамі, расхрыстанай на грудзях кашулі, падпаясанай чырвонай жычкай з кутасамі. Але не, блізка ён не падышоў. Спыніўся зводдалеку, глядзеў на мяне, і ківаў, ківаў галавою. Самотна, журботна. Урэшце, юнак сказаў з адчаем, горыччу: «Ты жыў на чужыне. А я... Памёр...»

І, як гэта часта здараецца ў сне, знік, быццам растварыўся, — быў і няма.

Прачнуўшыся, я доўга думаў, што значыць гэты сон.

Думаю пра гэта і цяпер.

«Худая вша»

Андрэй Александровіч нарадзіўся ў Мінску ў рабочай сям'і, і ў сваіх творах ухваляў усё, што ні рабіла Савецкая ўлада — яна ж была рабоча-сялянская. І таму, калі пачаліся ў Беларусі рэпрэсіі, ён не падпаў пад іх. Наадварот, ім садзейнічаў, дапамагаў знаходзіць тых, хто яшчэ быццам прытаіўся ці «прымазваўся» да «пераможнага поступу сацыялізма» — «поспехаў калектывізацыі і індустрыялізацыі», бязлітасна выкрываў іх у сваіх артыкулах, вершах, паэмах. Вядома ж, і «рос» — атрымліваў новыя і новыя пасады, званні — намесніка старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў, члена-карэспандэнта Акадэміі навук, члена ЦВК БССР, кандыдата ў члены ЦК КП (б) Беларусі...

І раптам, калі, здавалася, Андрэй Александровіч быў на самай вяршыні славы, яго арыштавалі... За што? Ды быццам за верш, які напісаў, будучы зусім маладым у пачатку дваццатых гадоў. Верш як верш, ён услаўляў Чырвоную Армію і таму перадрукоўваўся ў розных чытанках. І ніхто да пары і часу не бачыў, што гэта акраверш — першыя літары радкоў утваралі любімы выраз Андрэя Александровіча — «худая вша».

Сын паэта пасля ўжо смерці бацькі даводзіў не аднаму мне, што гэта не Андрэя Александровіча акраверш, што яго напісалі і надрукавалі за прозвішчам бацькі яго непрыяцелі. Хто ведае, можа, і праўда. Бо Андрэя Александровіча многія не любілі. Апавядаюць: калі ён вярнуўся па адбыцці кары ў 1947 г. у Мінск і паставіў пытанне аб аднаўленні ў правах члена Саюза пісьменнікаў, Янка Маўр сказаў: «Мы ж толькі і жыць пачалі, калі цябе забралі... А цяпер ты зноў з'явіўся, зноў-захочаш барацьбу з усімі весці...»

І не аднавілі тады Андрэя Александровіча ў правах члена Саюза пісьменнікаў...

Роднае

— Па выхаванні я інтэрнацыяналіст, — гаварыў вядомы ў рэспубліцы мастак-керамiст Сямён Саўрыцкі, калі мы з ім пазнаёміліся. — Для мяне, як і многіх беларусаў, сваё роднае, нацыянальнае быццам не існавала, не засяроджваў асабліва на гэтым я ўвагі. Прынамсі, да аднаго выпадку. Наладжвалася выстаўка беларускага мастацтва ў Якуціі. Некалькі маіх прац — гладышоў, варэек, куфляў, глякоў, чарак, свісцёлак — таксама ўзялі на яе. Запрасілі паехаць туды і мяне. Ніколі я не быў у Якуціі, дай, думаю, з'езджу... Не скажу, каб нечым уразіла мяне тая выстаўка. Ды і сама Якуція. Але адзін эпізод, што адбыўся там, перавярнуў усё маё ўяўленне аб мастацтве. Стаяў я ля сваіх вырабаў, апавядаў пра іх, адказваў на пытанні. І вось падыходзіць да мяне зусім стары чалавек. Было яму гадоў дзевяноста, а можа, і болей. Ён быў не адзін, а з дачкою, таксама ўжо старой жанчынай. Убачыў зробленыя мною гладышы, глякі, варэйкі, куфлі, чаркі, свісцёлкі, і як бы анямеў. А потым раптам заплакаў, заліўся слязьмі. Ледзь супакоілі мы яго разам з дачкою. Аказалася, сам гэты стары родам з Беларусі, быў высланы ў Сібір, там, можна сказаць, пражыў усё сваё свядомае жыццё. Зусім забыў Беларусь... А ўбачыў мае вырабы — і ажыло роднае, тое, чым жыў у дзяцінстве,— хата, двор, бацька, маці, гладышы і глякі, з якіх калісьці піў малако, бярозавік... Так узяло старога за душу, што ён і назаўтра, і напаслязаўтра прыходзіў на выстаўку. І чаго толькі не расказваў, чаго не ўспамінаў!.. Я, як зачынілася выстаўка, аддаў яму свае вырабы. Бачылі б вы, як радаваўся ён, як мне дзякаваў. Аж рукі цалаваў! А ў мяне пасля гэтага і думка ўзнікла: «Ёсць усё ж нешта нашае, беларускае, што належыць толькі нам і больш нікому, што нікога так не хвалюе, як саміх нас, беларусаў». І з таго часу толькі на роднай мове пачаў размаўляць, па вёсках ездзіць, шукаць усяго свайго, што яшчэ не загінула, засталося. І ўсё гэта ўзнаўляць, ляпіць у гліне. І, ведаеце, мяне за гэта палюбілі не толькі ў Беларусі, але і далёка за межамі, бо, як выявілася, таго, што ёсць у нас, нідзе больш няма... І яно не толькі ў назвах, але і ў формах, у метадах апрацоўкі матэрыялу, у змесце, прызначэнні кожнай рэчы. І ў гэтым — сваім, нацыянальным, беларускім — я, як цяпер разумею, цікавы, патрэбны многім...

Гарбуноў і скверык імя Янкі Купалы

Калі на Цэнтральнай плошчы ў Мінску быў пастаўлены манумент І. В. Сталіну, кажуць, сакратар ЦК Кампартыі Беларусі па ідэалогіі Цімох Сазонавіч Гарбуноў на адным з пасяджэнняў бюро ўнёс прапанову—высечы ў скверыку імя Янкі Купалы дрэвы, бо, маўляў, яны замінаюць з Дома ЦК бачыць Сталіна.

І дрэвы, якім не па адным дзесятку гадоў, — будзьце ўпэўнены!—былі б высечаны, калі б неўзабаве не адбыўся XX з'езд партыі, не пачалося выкрыццё культу асобы...

Бачыў я, сустракаў Цімоха Сазонавіча потым, калі ён ужо быў на пенсіі, у тым самым скверыку—ён сядзеў на лаўцы пад дрэвамі. Адпачываў. І падумаў быў я тады: «Добра, што адбыўся гэты з'езд і выратаваў многае і многіх, у тым ліку і скверык імя Янкі Купалы. Інакш бы і мінчанам, і самому былому сакратару ЦК нават пасядзець не было б дзе...»

Па колькасці партрэтаў

Аляксей Кулакоўскі, які працаваў у Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Васіля Іванавіча Казлова ні то рэферэнтам, ні то кансультантам (на самай справе рабіў літаратурны запіс яго мемуараў, якія потым неаднаразова выдаваліся пад назвай «Людзі асобага складу»), з гневам расказваў:

— Прыходжу на працу, а там рабочыя сцяну ломяць. Пытаю: «Што здарылася?..» А яны мне і кажуць: «Вокны новыя загадана рабіць». «Навошта?—здзівіўся я.—Іх жа больш чым дастаткова»... І толькі потым да мяне дайшло, што да чаго. Адбыўся Пленум ЦК КПСС, які павялічыў колькасць членаў Палітбюро... А партрэты ўсіх ранейшых кіраўнікоў партыі віселі між вокнамі... Якраз хапала прасценкаў на ўсіх... А пакольі павялічылася колькасць членаў Палітбюро, то і вырашыў нейкі разумнік—павялічыць колькасць вокан, а, значыцца, і прасценкаў, каб на партрэты ўсіх членаў Палітбюро месца хапіла...

«Усё ўжо можна...»

Тарас Хадкевіч напісаў раман «Песня Дзвіны». І прынёс у «Полымя». Мы з Іванам Пташнікавым прачыталі яго, адрэдагавалі. Вядома, не ўзгадніўшы некаторых правак з аўтарам, не маглі здаць твор у друк. А аўтар захварэў, прычым, як мы даведаліся, цяжка — прадстаяла складаная аперацыя.

Пачакалі, калі Тарас Канстанцінавіч паправіцца, вернецца дахаты і папраслісія наведаць яго.

— Можа, я да вас зайду?—спытаў нясмела Тарас Канстанцінавіч.

— Не, лепш мы зойдзем,—быў наш адказ.

І зайшлі, знялі ўсе пытанні, узгаднілі праўкі. Сабраліся пакінуцьужо кватэру, а Тарас Канстанцінавіч не выпускае нас —запрашае ў залу на пачастунак. Іван Пташнікаў некуды спяшаўся, таму адмовіўся, пайшоў. А я, каб не рабіць чалавеку прыкрасці, застаўся. І калі Тарас Канстанцінавіч наліў у чаркі гарэлку, я не вытрымаў.

— А вам гэта можна?—спытаўся я ў яго.

Тарас Канстанцінавіч паглядзеў на мяне сумна-сумна і сказаў:

— Мне, Барыс, усё ўжо можна...

...Непапраўны, жудасны сэнс яго слоў я зразумеў праз некалькі тыдняў, калі мне пазванілі і сказалі, што Тараса Канстанцінавіча няма жывога...

Кепства

Як і кожны таленавіты пісьменнік, Аркадзь Чарнышэвіч не любіў, калі яго правілі. Асабліва мову. Чаго толькі не рабіў—і прасіў пакінуць так, як ён напісаў, і крыўіўся, а то і злаваўся—«псіхаваў».

Аднойчы, калі ў «Полымі» рыхтавалі ў набор яго раман «Засценак Малінаўка», с п а т ы к н у л і с я на выразе «зрабіць подласць». І так, і гэтак паварочвалі яго, хацелі, каб ён загучаў натуральна, па-беларуску. Урэшце, адзін з супрацоўнікаў прапанаваў замест «подласць» ужыць «кепства»... Ох, як не хацеў Аркадзь Змітравіч гэтага «кепства»! Калі нішто яму не дапамагло, не пераканаў супрацоўнікаў у непатрэбнасці такой праўкі, ён адвярнуўся і смачна, па-вясковаму сам сабе вылаяўся...

У карэктуры Аркадзь Змітравіч паспрабаваў выкінуць «кепства», вярнуць ранейшы свой выраз...

Але з яго праўкай не палічыліся...

...Нядаўна, гартаючы «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы», я ўбачыў гэтае «кепства» як прыклад, які прыводзіўся аўтарамі слоўніка са спасылкай на Аркадзя Чарнышэвіча. Выходзіць: у «Полымі» зрабілі паважанаму пісьменніку «кепства», а аўтары слоўніка, нічога пра гэта не ведаючы, тое «кепства» яшчэ і ўзаконілі...

Дажыўся...

Ён быў надта ж круты, і ў сваім гневе нястрымны. Таму не дзіўна, што яго баяліся. Асабліва тыя, хто быў у падначаленні. Мог жа любога ў бараноў рог сагнуць, пакінуць без працы, а, значыцца, і зарплаты...

Убачыў я яго, калі ён выйшаў на пенсію, застаўся без пасады. У парку, з унукам. І ўнук... Божа мой! Што былы начальнік не рабіў—і прасіў, і маліў, і сварыўся, і крычаў—ані не слухаўся дзеда... «Во да чаго дажыўся чалавек!» —засмяяўся я.

І адвярнуўся, зрабіў выгляд, што не пазнаў былога і майго кіраўніка, як да нядаўняга пісалі, рэспубліканскага значэння.

«Грудзі»

У часопісе «Полымя» ішоў нарыс пра гераіню Сацыялістычнай працы. У ім было напісана, што гэтая жанчына «грудзямі пралажыла сабе дарогу».

Паклікалі аўтара, сказалі, што калі «мужчына пракладвае грудзямі сабе дарогу», дык гэта адно. А калі жанчына...

Аўтар зразумеў заўвагу. Папраўіў сказ. А выходзячы з рэдакцыі, сказаў:

— Наогул, можа, і не варта было правіць. Бо пра гэтую жанчыну і яе «грудзі» столькі ўсяго апавядаюць...

І ўсміхнуўся...

Нам нічога не заставалася, як і зусім забракаваць, не надрукаваць нарыс.

Даносы

Адзін мой знаёмы, аспірант, які разбіраў справы рэабілітаваных, пазваніў мне і паведаміў быццам з падкусам, смяшком:

— А ведаеце, пісьменнікі, як выяўляецца, таксама пісалі даносы...

Навіна для мяне не была ніякай навіной. І пра гэта я шчыра прызнаўся знаёмаму.

— Не думаў я,—уздыхнуў на другім канцы горада ў тэлефонную трубку будучы кандыдат навук.—Я ж лічыў пісьменнікаў сумленнем і гонарам народа, эталонам праўдзівасці, шчырасці...

— Э-э,—пажурыў я маладога чалавека.—Розныя людзі былі ды і ёсць сярод пісьменнікаў... І час той успомніце, увіце допыты, катаванні. Героі грамадзянскай вайны, былыя вязні царскіх турмаў, лепшыя людзі краіны не вытрымлівалі. А пісьменнікі... Яны ані не лепшыя і не горшыя за астатніх... Часам, здаралася, паклёпнічалі не толькі на сяброў, а і на саміх сябе. Не, не лічыце, што даносчыкаў я апраўдваю... Я іх ненавіджу, можа быць, нават больш, як вы, стаўлюся і стаўлюся да іх з пагардай...

Размова наша на тым і скончылася. Паклаўшы ўжо трубку, я ўспомніў словы з верша Яўгена Еўтушэнкі: «Нет, доносов... Доносов не писал...»

І мне стала нейк уцешна, радасна. Падумаў я: «Не ўсе, далёка не ўсе, пражыўшы жыццё, сёння гэтым могуць пахваліцца...»

Дачка

Калі я працаваў у Саюзе пісьменнікаў, да мяне прыходзіла шмат людзей з самымі рознымі просьбамі. Прыйшла неяк і яна, гэта асоба,—у міні-спадніцы, з падмаляванымі бровамі і густа нафарбаванымі вуснамі, высокая, грудастая.

— Я дачка члена вашага саюза,—сказала яна па-руску і назвала прозвішча свайго бацькі.

— Вельмі прыемна,—адказаў я і прапанаваў маладой асобе сесці.

Але яна не села. Прадаўжала:

— Я прыйшла да вас вось па якім пытанні. Я выйшла замуж, і мне трэба кватэра...

— Кватэра трэба не толькі вам,—перапыніў я яе як мага лагодна.—У нас на чарзе больш за сто сем'яў. Стаіць на чарзе і ваш бацька...

Але яна не дала мне дагаварыць.

— Мяне не цікавіць, хто і колькі сем'яў стаіць у вас на чарзе... Я прыйшла заявіць, што калі да восені вы не забераце члена вашага саюза, то, вярнуўшыся з адпачынку, мы з мужам выкінем яго з кватэры на вуліцу...

— Але ж тая кватэра не вашая, а бацькава,—сказаў я.—Яму даваў яе Саюз пісьменнікаў.

— Вы чулі, што я заявіла! І мы з мужам гэта зробім,—аж пачырванела ад злосці асоба.

І, ляснуўшы дзвярыма, пайшла з майго кабінета.

...Выкідаць на вуліцу гэтай асобе свайго бацьку—члена нашага Саюза пісьменнікаў не давялося: ён паспеў да таго, як вернецца з адпачынку дачка, памерці...

Лёс даносчыкаў

Сёння ўсе ведаюць, што давялося выцерпець, перажыць, праз якія пакуты пекла прайсці тым, хто быў рэпрэсіраваны, у свой час трапіў у сталінскія турмы і лагеры. Але што такі самы, а часамі нават і горшы лёс напаткаў даносчыкаў—мала хто ведае. Не ведаў таго і я, пакуль не сустрэўся з таварышам, які на працягу апошніх некалькіх гадоў разбіраў справы рэабілітаваных.

— Толькі нязначная частка даносчыкаў памерла ці памірае сваёй смерцю,— апавядаў гэты таварыш.—А астатнія... Многіх жа арыштоўвалі разам з тымі, на каго яны даносілі, трымалі з «аб'ектаміназірання» ў адных і тых жа камерах і падвалах, каб яны і адтуль «стукалі» — паведамлялі ўсё, што ўдавалася «вынюхаць» пра сваіх падапечных. Некаторых жа і «судзілі», пасылалі на этапы, у лагеры... Сёй-той, не вытрымаўшы сваёй ролі, вешаўся, канчаў жыццё самагубствам, сяго-таго выкрывалі салагернікі і расправіліся як з «сучкай», а сяго-таго знішчала і само лагернае начальства. За што? Ды за тое, што адмаўляўся «працаваць»—даносіць, а то і з-за непатрэбства—знікаў—паміраў ад голаду ці расстрэльваўся—«аб'ект назірання»... Быццам сам Бог караў—і заслужана!—гэтых —ці ж таксама не своеасаблівых ахвяр сталінскага часу?—юдаў...

Пераканаў...

У час маёй працы ў Саюзе пісьменнікаў аднойчы ў кабінет да мяне завітаў Іван Чыгрынаў.

— Ці пойдзеш ты на банкет да Мікалая Іванавіча Аляксеева?—спытаў ён.—Мне нешта не хочацца, абрыдлі гэтыя банкеты... Учора—банкет, сёння—банкет, заўтра—банкет...

Я паглядзеў на Чыгрынава і ўсміхнуўся.

— Распанеў ты, Іване,—урэшце сказаў я.—Успомні, кім ты быў?.. Звычайны вясковы хлопец... А цяпер сам генерал цябе запрашае, «почтёт за честь откушать» з табою, а ты... Ці мог марыць пра такое, калі пасвіў свіней і кароў на поплаве ў сваім Вялікім Бары?..

Іван Гаўрылавіч паглядзеў на мяне і таксама ўсміхнуўся.

— Ты праўду кажаш. Трэба ісці...

І пайшоў на банкет, нават прамову сказаў у гонар генерала—пісьменніка.

Воля

Піліп Пестрак каля адзінаццаці гадоў правёў у польскіх турмах. Вядома ж, увесь гэты час ён марыў пра волю.

— Але яе ніколі нідзе не было і няма, — успамінаючы той не лепшы перыяд у сваім жыцці, неяк гаварыў Піліп Сямёнавіч.—І гэта зразумеў я ў першы ж дзень, як вызваліла мяне Чырвоная Армія. Я тады выйшаў з турмы, купіў газету і, разваліўшыся на лаўцы, амаль што лёг, пачаў чытаць. Пяці хвілін не мінула, а да мяне—адкуль ён і ўзяўся! —падышоў міліцыянер. Уладным голасам загадаў падняцца, бо, маўляў, «не положено лежать на скамейке»... Вось так і скончылася мая воля, пра якую я столькі марыў, не сплючы часта па начах,—ківаў галавою, смяючыся, быццам нават зларадна Піліп Сямёнавіч.

Тэлефонныя званкі

Уладзіміра Дадзіёмава многія ведалі і як аўтара цікавых празаічных твораў і як чалавека. Даволі добра ведаў яго і я. І раптам, як гром з яснага неба, агаломшыла мяне вестка: з Уладзімірам Ільічом здарылася бяда—захварэў. Ды так, што перастаў пазнаваць не толькі знаёмых, але і зусім блізкіх яму людзей. Знаёмыя, сябры, зрабіўшы па некалькі спроб вярнуць чалавека да нармальнага, ранейшага жыцця, паступова адышлі, забыліся на яго. Але ён, як неўзабаве выявілася, на знаёмых і сяброў не забыўся—своеасабліва не-не дый напамінаў пра сябе. Набяра нумар тэлефона, пакліча, каго яму трэба, і чакае, калі той падыдзе, вымавіць першае слова. Пачуе Уладзімір Ільіч знаёмы голас і пакладзе тэлефонную трубку. Спярша я, ды і многія, не ведалі, хто гэтак робіць. Сёй-той, узлаваўшыся, нават званіў на тэлефонную станцыю, прасіў назваць парушальніка спакою. Але ў Саюзе пісьменнікаў было вядома—гэта падае аб сабе голас, абзываецца Уладзімір Дадзіёмаў...

Памёр Уладзімір Ільіч. І не стала больш тых безыменных тэлефонных званкоў. Не ведаю, як каму, а мне неяк не па сабе, калі я іх згадваю, не чую сёння.

«Вестачкі»

Цяжкае, проста невыноснае жыццё выпала на долю Ларысы Геніюш. Зведала яна арышт, допыты, турмы, лагеры, смерць самых блізкіх... Калі апынулася зноў на волі, прыехала ў Беларусь, пасялілася ў Зэльве, не сустрэла ў мясцовага начальства даверу, за ёю, кожным яе крокам сачылі. Пра ўсё перажытае яна расказала з уласцівымі ёй талентам, шчырасцю і праўдзівасцю ў сваёй аўтабіяграфічнай аповесці «Споведзь». Але нават у гэтай аповесці, якая пісалася не для друку, а хутчэй для сябе—«стала»— яна не прызналася ў тым, чаго заўсёды баялася,—яе зноў будуць «шманаць» — рабіць вобыск, а, значыцца, могуць забраць тое, што яна напісала. І таму сваіх твораў ніколі не трымала пры сабе— як толькі што напішацца, яна перасылала яго каму-небудзь са сваіх сяброў — «брату» ці «сястрыцы». Гэтак было ў турме, гэтак было ў лагеры, гэтак было і тады, калі жыла ў Зэльве. І называла яна гэта «пасланць пра сябе вестачку». Дзе сёння тыя «вестачкі»? Пэўна ж, не ўсе яны захаваліся—на тое было больш чым дастаткова прычын — ды і не ўсе тыя «вестачкі» даходзілі да адрасатаў, некаторыя губляліся ці перахопліваліся цікаўнымі, рукастымі людзьмі. І ўсё ж многае не загінула—дайшло да тых, каму яно пісалася, пра што сведчаць новыя і новыя публікацыі яе твораў—«вестачак»...

Вясёлы чалавек Джым Дзінглі

У Мінск прыехаў вядомы англійскі вучоны-славіст Джым Дзінглі. Ён нікога тут не ведаў, пазваніў мне. Мы сустрэліся, паабедалі ў мяне дома. І вырашылі паглядзець горад. Калі выходзілі з аўтобуса на прыпынку каля парку імя Янкі Купалы, Джым, за нешта зачапіўшыся, упаў—і трэба ж!—падраў калашыну свайго святочнага гарнітура.

— Ці можна ў вас у Мінску купіць касцюм?—спытаў ён у мяне.

Было гэта ў гады «застою», таму я, памятаючы, адказаў шчыра:

— Увогуле, можна. Але насіць яго... наўрад ці будзеш...

Джым зразумеў мяне, усміхнуўся.

Зайшоўшы ў гасцініцу і пераапрануўшыся, вучоны-славіст папрасіў мяне звазіць яго ў Вішнева, пазнаёміць з ксяндзом Уладзіславам Чарняўскім, які вёў службу ў касцёле па-беларуску і перакладаў на родную мову Біблію, пра што Джым чуў яшчэ ў Лондане. Што ж, Джым быў упершыню ў Беларусі і яго жаданні былі для мяне законам. Не адкладваючы на пасля, у той жа дзень я згаварыў машыну і мы паехалі ў Вішнева. Знайшлі там дом ксяндза і, калі зайшлі ў двор, на мяне кінуўся раптам сабака і падраў калашыну штаноў. Джым развесяліўся.

— Мы квіты,—сказаў ён, паглядаючы на мяне.—Можам схаўрусавацца. Твая цэлая калашына і мая—гэта ўжо штаны. Варта толькі іх сшыць і можна выходзіць на арэну цырка...

Я па-належнаму ацаніў жарт Джыма, і, тым не менш, спытаў у ксяндза Уладзіслава Чарняўскага, які якраз выйшаў з хаты, навошта ён трымае ў сваім двары такога злоснага сабаку.

— Ведаеце, — як бы апраўдваючыся, з іскрынкамі весялосці ў вачах адказаў ксёндз Уладзіслаў Чарняўскі,—я жыву адзін і па начах, здараецца, да мяне заходзяць жанчыны. Раней я чуў, як стукаліся яны ціхенька ў дзверы. А цяпер, калі пастарэў, то будзіць сабака. Пагляджу ў акно і вырашаю, якой з іх адчыніць дзверы, а якой не...

Пачуўшы такое, мы з Джымам засмяяліся.

Праз некалькі дзён Джым ад'ехаў у Англію. І ўжо адтуль да мяне дайшоў чарговы досціп Джыма Дзінглі пра яго наведанне Беларусі і ксяндза Уладзіслава Чарняўскага.

— Ён, гэты ксёндз, так натрэніраваў свайго сабаку, што той носам чуе бальшавікоў на адлегласці. Як убачыў Сачанку—адразу ж кінуўся на яго і расшматаў штаніну...

Вясёлы чалавек Джым Дзінглі! Я цаню яго гумар і калі Джым прыязджае

(Працяг на стар. 10—11).

САМАДЗЕЙНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

ТРЫУМФ «БРАСТАЎЧАНКІ»

Канцэрты народнага ансамбля песні і танца «Брастаўчанка» Брэсцкага электрамеханічнага завода праходзяць з вялікім поспехам на сельскіх і гарадскіх сцэнах. Кіруюць калектывам мастацкі кіраўнік балетмайстар Пётр Калашнікаў, хормайстар Валерый Баркоў, дырыжор аркестра Уладзімір Савацееў. Падчас паспяховай канцэртнай паездкі ансамбля ў Германію было вырашана ўзяць удзел у традыцыйным і надзвычай прэстыжным міжнародным фестывалі фальклору ў французскім горадзе Дыжоне, куды едуць прафесійныя калектывы на ўзроўні нацыянальных балетаў з усяго свету. Пераадолеўшы фінансавыя, папяровыя, а потым і дарожныя праблемы (аўтобус трапіў у аварыю каля самай французскай мяжы), «Брастаўчанка» прыбыла ў Дыжон, дзе ўжо за два дні да пачатку фестывалю панавала атмасфера свята. Складана праходзіў перыяд акліматызацыі: многія з удзельнікаў упершыню трапілі ў высакагор'е. Кіраўнікі ансамбля хваляваліся: у праграме фестывалю, акрамя канцэртаў, былі штодзённыя, абавязковыя для ўсіх калектываў, трохкіламетровыя шэсці па вуліцах горада, якія меліся стацца тэатралізаванымі прадстаўленнямі. Вопыту такіх выступленняў, вядома, не было. А за кожнае з іх выстаўляліся балы. Прадстаўнікі журы размяшчаліся на кожных трохстах метрах, так што працаваць трэба было кожную хвіліну.

— Ужо ў першы дзень мы зразумелі, што пераўзысці некага прафесіяналізмам проста не па сілах, — расказвае старшыня савета ансамбля Леанід Фейген. — Як можна «перамагчы» калектывы нацыянальных балетаў Грэцыі ці Партугаліі? Самыя нечаканыя рашэнні, на шчасце, знаходзілі ў належны момант. Ідэі нараджаліся нават падчас шэсцяў і выступленняў. Уявіце сабе такі эпізод. Наперадзе нас ідзе калектыў нацыянальнага балета Самалі: раскошныя фарбы, дзівосныя касцюмы, цудоўныя танцы. Негрыцянка падыходзіць да нашага саліста Сашы Ціхмановіча, белабрысага, у беларускім касцюме, і танцуе вакол яго. Вуліца апладзіруе, ды Сашы ўдалося сарваць не проста апладысменты, а такія бурныя авацыі, што на шум натоўпу павыходзілі на балконы дамоў іх насельнікі. Ён гожа адказваў партнёрцы ў танцы. Якія ўнутраныя рэзервы знайшоў — застаецца толькі гадаць. Конкурсная праграма ў канцэртнай зале была распісана па хвілінах. Час фіксаваўся на электронным табло. Складана было ўмясціць двухгадзінную канцэртную праграму... у 12 хвілін — і ні секунды больш ці менш. Інакш — знясце балаў. Трэба было выбраць самы эфектны танцавальна-музычны блок, які б ярка адлюстраваў і майстэрства артыстаў, і культуру Рэспублікі Беларусь. І гэта ўдалося.

У трэці раз за 47 гадоў правядзення міжнароднага фестывалю фальклорнага мастацтва два галоўныя прызы («Радасць жыцця» ды Гран пры) былі ўручаны аднаму калектыву. Не апраўдаліся прагнозы французскіх журналістаў і мастацтвазнаўцаў наконт таго, што ў сувязі з распадам СССР культура рэспублік СНД будзе ў занядпадзе. А на будучы год плануюцца выступленні «Брастаўчанкі» ў Італіі.

Т. ЦІБАРОЎСКАЯ.

г. Брэст.

Валерый МАСЛЮК:

«ТРЭБА ЗМЯНІЦЦА Ў СВАІМ ВЫНІКУ...»

Няхай даруюць спадары чытачы: гэтая гутарка, задуманая як падсумаванне вынікаў «Агляду драматычнага мастацтва Беларусі-92», міжволі набыла іншае інфармацыйнае вымярэнне. На пытанні карэспандэнта «ЛіМа» Жаны ЛАШКЕВІЧ адказвае мастацкі кіраўнік агляду рэжысёр Валерый МАСЛЮК.

— Справаздачы «Агляду...» далі ўжо шмат якія выданні, але лімаўская паўза-ацэнка недаўменна зацягнулася: быў заяўлены фестываль, атрымаўся агляд — думаю, што з гэтае розніцы і варта было б пачаць нашы справаздачныя высновы...

— Так, менавіта агляд, а не фестываль, і гэта — прынцыпова. Будзем шчырымі: сёння ты — як крытык, а я — як рэжысёр можам напісаць слушную «гісторыю хваробы» ды «паставіць дыягназ», не выязджаючы за межы сталічнага Менска. Але дай веры: шмат каму, асабліва ў тэатрах несталічных, вельмі карысна паглядзець на сябе збоку і асэнсаваць-такі тое, што яны сабой збоку» ўяўляюць. Вось і па вялікім рахунку будзем лічыць, што мы — Міністэрства культуры Беларусі ды Саюз тэатральных дзеячаў — арганізавалі, так бы мовіць, магчымасць зірнуць на сябе збоку шмат якім тэатрам... Звышзадача агляду — у гэтым пазіру. Ацэнка ды вызначыцца, што ж маем ды мусім рабіць далей.

— А як шырока забралі, азіраючыся?

— Як заўсёды, вырашылі не быць надалей такімі, якія ёсць... Я сам асабіста займаўся адборам спектакляў, аб'ехаў усе тэатры Беларусі і лічу, што афіша, прадстаўленая на аглядзе,— гэта лепшае з напрацаванага за апошні сезон. Лепшае! Удакладню, што леташнім сезонам пасля штучных падтрымак (ін'екцый) Міністэрства культуры, а яно на кожную беларускую пастаноўку выдаткавала пэўныя грошы, практычна ўсе прэм'еры сезона, а іх у кожным тэатры максімум дзве, адбыліся альбо паводле беларускай арыгінальнай, альбо паводле перакладной драматургіі. Так склалася афіша,— і так была задумана,— што ўсе спектаклі былі беларускімі. Выключэнне — тэатр-студыя Якава Натапава ды тэатр-студыя «Сінтэз» (у апошнюю я проста заказаны, у Гомелі ёсць дзіўна таленавітыя дзеці і тэатр...).

— Але паспрабуем ацаніць прадстаўленае ды адабранае па слаўтым вялікім рахунку.

— Ізноў жа: нікуды не выязджаючы, можна было сказаць: «лапатная» драматургія прадстаўлена на аглядзе. Асабіста я, Маслюк, яе ненавіджу!

— Ну я, Лашкевіч, проста не вельмі яе шаную...

— Але ж на сённяшні дзень гэта — мы!.. І нашы тэатры, якія б найвышэйшага кшталту намеры яны ні спавядалі. Скажу сумленна: лапцюжны ўзровень мае і велізарная колькасць рускамоўных спектакляў —стан духу, што тут казаць.

Гэта — сорам. Гэта — немагчыма паказваць ды ўспрымаць сур'ёзна, таму што гэта — антымастацтва. І вынікае да смешнага простая выснова: давайце, паглядзеўшы пільна й зацікаўлена, прызнаемся самім сабе, што мы — перадусім тэатр еўрапейскі, і што Еўропа цяпер не пасмяецца з нас, а паспачувае (праўда, дапамогі ад Еўропы і тут прычакаць праблематычна). І давайце думаць пра тое, што Еўропа — паняцце не адно геаграфічнае, але моцна звязана з менталітэтам нашай нацыі. З узроўнем засваення тых багаццяў ды скарбаў, якія еўрапейскі тэатр даўно засвоіў альбо спажыў...

— Але ж гэтыя высновы для прафесійнага карыстання. Ці ж даў Гомельскі агляд больш пэўны плён?

— Літаральна колькі дзён таму Міністэрствам культуры і СТД Беларусі было выпрацавана й прынята рашэнне ў 1994 годзе ладзіць фестываль класічнай драматургіі на беларускай мове (у беларускіх перакладах, натуральна, таксама). Беларуская мова — прынцыпова, а драматургія няхай будзе Ібсена, Чэхава, Шэкспіра... Гэта не простае марнаванне грошай: маўляў, мы даём, а вы спажывіце. Толькі праз класіку тэатр вылузнецца з жорсткага крызісу, а я лічу, што перадусім гэта крызіс маралі, бо як часта мы прызвычаіліся браць ды выдаткаваць грошы, вобразна кажучы, на лапці, таму што так — прасцей... ледзь не давесці сваю звышнатуральную беларускасць.*А далей што? Рэч жа не ў лапцях, давайце ж думаць пра мастацтва! І таму я вяртаюся да Гомельскага агляду: калі разглядаць яго падставаю да Віцебскага фестывалю

— Ты пакідаеш Менск дзеля фестывалю? Альбо вяртаешся да актыўнага жыцця ў рэжысуры?

— Будзем зыходзіць з таго, што кожная выпадковасць узнікае напрыканцы ланцуга вельмі лагічных учынкаў. Тэатр юнацтва Маслюка рыхтуецца прыняць гэтага Маслюка назад... Але ўзрост эмоцый мінуў. Я прыйшоў да высновы, што вяртанне ў Коласаў тэатр — гэта лагічны працяг маёй пазіцыі ў дачыненні альбо ў стаўленні да сябе самога як да мастака. Пытанні на гэты конт зазвычай далікатна абыходзяцца, але «пытанне Маслюка» стаіць рубам: чаму ў сярэдзіне сезона пэўна дабрабытны рэжысёр раптам пакінуў адзін з самых дыхтоўных ды вядомых тэатраў ды, перадаўшы трупу, усвядомлена робіць доўгую паўзу?.. Адказваю сам сабе: мае магчымасці ў трупе Рускага тэатра проста вычарпаліся. Магчыма, я не маю рацыі, магчыма, маю дзейнасць можна разглядаць як шэраг няўдач альбо напалову ўдач (як разглядаюць яе некаторыя крытыкі), але колісь, у свой час, ці ж не крытык Лашкевіч заўважыла: Маслюк, гэта не твой тэатр — Рускі...

— Але. Гэта казала менавіта я, памятаючы поспех «Клеменса» і магілёўскія сезоны...

— Ты казала: Маслюк, твой тэатр мусіць быць нацыянальным.

— Але ж мастком да пытання пра тваю дзейнасць у Коласаўскім тэатры мусіла быць мая заўвага пра не дужа высокі сённяшні ўзровень гэтага акадэмічнага тэатра,— на Гомельскім аглядзе ён не пасунуўся са свайго ўзроўню ні на пядзю... Але мне б не хацелася, каб другім планам у нашай размове праходзіла думка пра тое, як Валерый Маслюк паедзе «падымаць узровень» другога тэатра рэспублікі...

Гэты ўзровень сёння адметна выяўляе не толькі сапраўднае аблічча нашай агульнай тэатральнай справы, але, як кропка адліку, сігналізуе: ніжэй, яшчэ ніжэй, яшчэ непатрабавальней, яшчэ непрафесійней — няма куды. Напэўна, мы дасягнулі дна...

класічнай драматургіі, дык мяне толькі радуе агульнае вызваленне ад заганнага і здрадлівага «лапцюжнага» шляху беларускага тэатра. І менавіта ў Віцебску я гатовы працаваць на гэтую ідэю, скупую пані, на гэтую звышзадачу...

— Пасля двухгадовага «адпачынку», які для мяне быў проста ідэальным варыянтам агледзецца й асвяжыць вока (дарэчы, і пасля Гомельскага агляду я стаў глядзець на тэатр па-іншаму; на сябе — таксама), я зразумеў, што чыноўнікам адміністратарам мне не зрабіцца, бо для гэтага мне бракуе таленту. І потым... дзіўна, але калі я чарговы (апошні) раз наведаў Віцебск, мне здалося, што гэта — напэўна, той горад, дзе б мне шчасліва працавалася. І я падумаў, што насуперак сённяшняму прыніжанаму стану тэатральнага мастака, які схіляецца перад грашыма дый стогне «пазалаціце ручку», а я за гэта вам пакажу што хочаце, агалюся да самых інтымных месцаў, я падумаў: а чаму б менавіта ў Віцебску (не будзем збівацца на традыцыі ды вялікія імёны) не зрабіць тэатр класікі?

— Тэатр класікі ўжо мроіўся табе ў Рускім тэатры, але не спраўдзіўся, не адбыўся, нават не запачаткаваўся...

— Ведаеш, ідэя фестывалю класічнай драматургіі належала мне. Гэта будзе працягам маёй палітыкі ў Коласаўскім тэатры. Каб там, беручыся за беларускую літаратуру, выбіралі адвечнае, а не адно беларускамоўнае; вартае свету, а не чарговага тэатральнага праекта; каб ішлі ад чалавека, а не ад гаротнага лёсу беларуса.

— Нядаўна мне выпала пазнаёміцца з кіраўніком Пушкінскага тэатральнага цэнтра ў Пецярбурзе і, натуральна, распытаць пра дзейнасць цэнтра; уяві сабе, у дзяржавы не стае грошай на каўбасу ці пігулкі, а тут з блаславення Сабчака — Пушкінскі тэатральны цэнтр! Натуральна, зайздрасць мая усхадзілася да памераў зайздрасці пушкінскай Старой з «Казкі пра залатую рыбку»: можа быць, самы час падумаць нам ды ўвасобіць думку пра найгрунтоўнае вывучэнне Купалы? Як Пушкін жадаў ды рыхтаваў вялікія перамены на сцэне драматычнай, так і Купала, увабраўшы ў сябе тэатральны космас, мог бы даць нам новы тэатральны свет...

ЗАПІСЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

(Пачатак на стар. 8—9).

ў Мінск (дарэчы, вучоны-славіст выдатна валодае беларускай мовай), мы заўсёды з ім сустракаемся і смяёмся ўволю, ад душы, аж за жываты іншы раз хапаемся.

Дай Бог як найбольш нам такіх сяброў!

Хацеў ці не хацеў

Іван Паўлавіч Мележ скардзіўся, як цяжка яму працаваць у Саюзе пісьменнікаў, дзе ён займаў пасаду намесніка старшыні праўлення.

— Навошта я ўзваліў на сябе гэтую ношу?—задаваў сабе пытанне Іван Паўлавіч.

Аркадзь Куляшоў, які разам з іншымі пісьменнікамі слухаў Івана Мележа, усміхнуўся.

— Бо хацеў, таму і стаў намеснікам старшыні,—сказаў як бы з падкусам ён.

— Дык жа не хацеў, угаварылі мяне,—узяўся апраўдвацца Мележ.

— Як я не хацеў, дык не ўгаварылі,— усміхаўся ўсё гэтак жа вясёла, з падкусам Аркадзь Куляшоў.—А калі цябе ўгаварылі, значыцца, хацеў. А калі так, дык не скардзіся, цягні тую ношу, якую добраахвотна ўзваліў на сябе.

Логіка ў словах Аркадзя Куляшова была. І Іван Паўлавіч змоўк, перавёў размову на нешта іншае...

Знайшоў выйсце

Працаваць з маладымі паэтамі, празаікамі і крытыкамі клопатна, трэба мець і вытрымку, і такт, і яшчэ шмат-шмат чаго. Не ў кожнага ўсё гэта ёсць. Адзін загадчык аддзела паэзіі, сабраўшы цэлы кут рукапісаў маладых аўтараў, падпаліў іх. І потым, на працягу некалькіх месяцаў, калі ад маладых прыходзілі напамінкі, які лёс напаткаў іхнія творы, чаму няма адказу, пісаў: «Вашы вершы, на жаль, загінулі ў час пажару ў рэдакцыі. Просім нас за гэта выбачыць...» І, паставіўшы размашысты подпіс, пасылаў ліст з рэдакцыі маладому аўтару...

Лепшыя творы

«Лепшыя мае творы яшчэ не напісаны»,—так звычайна гавораць аўтары, калі выступаюць на сваіх юбілейных вечарах і ў пяцьдзесят, і ў шэсцьдзесят, і ў семдзесят гадоў. І ніяк некаторыя з іх зразумець не могуць, што ў тых, хто іх слухае, узнікае законнае пытанне—а чаму, навошта вы, шаноўны юбіляр, у першую чаргу пісалі не лепшыя свае творы, а горшыя?

Прыклад

Сяргей Дзяргай быў адным з тых, хто ніколі не ўпадаў ў паніку, не губляў надзеі на свой народ, верыў у яго будучыню, адраджэнне. І ў якасці прыкладу прыводзіў выпадак са сваёю маці, якая вырасла ў Мінску, тут жыла, а потым, у трыццатыя гады, калі пачаліся рэпрэсіі, выехала ў Маскву...

— Усё роднае забыла, нават мову... Прыязджаў я да яе, дык не разумела, пра што з ёй гавару...—расказваў Сяргей Сцяпанавіч.—І вось здарыўся ў яе інсульт... І перавярнулася ўсё ў галаве... Успомніла беларускую мову, тое, чым жыла ў дзяцінстве, маладосці... А наснейшае, маскоўскае, забыла, як бы яго і не было... І ўсюды—дома, на вуліцы, у магазінах пачала размаўляць толькі па-беларуску... І з народам нашым некалі нешта падобнае здарыцца. Успомніць ён і мову нашу, карані свае, сваё не такое ўжо і паганае мінулае... Вось пабачыце. Я, можа, і не дажыву да таго, але ж хтосьці дажыве. Веру—будзе тое...

І калі гаварыў гэта Сяргей Сцяпанавіч—вочы ў яго па-арлінаму іскрыліся, гарэлі...

Чарговы міф

Ох, і любяць жа ў нас ствараць міфы! У апошні час сёй-той імкнецца ствараць міф і пра нашу эміграцыю. Некаторыя дагаварыліся да таго, быццам толькі эміграцыя захавала чысціню нашай мовы, толькі яна здатна адрадзіць яе, вярнуць на Бацькаўшчыну...

Чытаеш такое і—толькі рукамі разводзіш. Аддаючы належнае тым, хто, жывучы на чужыне, не выракся роднай мовы, мушу заўважыць—літаратурнай мовай там, за межамі Беларусі, валодаюць толькі лічаныя асобы. Ды і тыя ў большасці не навучылі ёй сваіх дзяцей. Пра

— Але гэта, мовім так, святая справа Купалаўскага тэатра...

— Але немагчыма сённяшняму Купалаўскаму тэатру належным чынам заняцца Купалам — хто ім будзе займацца? Няма ў нас па-добраму «звар'яцелага» на геніяльным чалавеку даследчыка...

— І — грошай. А вось для свайго больш сціплага праекта ў Коласаўскім тэатры я сёетое знайшоў. Як бы ні банальна гучала, але я вельмі хачу, каб на тэатральныя спектаклі людзі ішлі ў вячаровых строях ды з вячаровым настроем... Такая публіка ў Віцебску ёсць. І я не магу кідаць папрокі тым, хто часова забыўся на тэатр, людзі вымушаны размаўляць пра каўбасу ды спажываць яе, калі нічога іншага не прапануецца. І не трэба людзей гэтай каўбасой ушчуваць: трэба толькі даваць ім магчымасць думаць яшчэ пра нешта іншае. Пра прыгажосць, пра адвечнасць, пра класічнае слова. Дарэчы, перадусім Гомельскі агляд прадэманстраваў зайздросную незапатрабаванасць «лапцюжнага» тэатра; глядач хоча глядзець на мысляра, на інтэлектуала, а не на дурня-беларуса ў аперэтачна-вадэвільнай сервіроўцы. Хоча адухоўленасці, якой тэатру якраз бракуе. А пачаць хацеў бы са спектакля паводле Максіма Багдановіча,— з ягонымі думкамі пра слугаванне найпрыўкраснаму і далучэнне да думкі сусвету... З Аляксея Дударава і ягонай новай п'есы паводле Міколы Гусоўскага. Божа, як жа не засмакаваць роспачы, ведаючы пра тысячы розных абставін збоку, якія палову жыцця прымушаюць разменьвацца й мяняцца! Я не лічу, напрыклад, «Знак бяды» ў Рускім тэатры разменаю, альбо «Царства зямное» Т. Уільямса (якое чамусьці нікога не цікавіла і білеты на якое не разыходзіліся), а мены-размены — гэта ж таксама пазіцыя мастака! Але цяпер я думаю, што сорак дасведчаных гледачоў — лепш за паўнюткую залу малазацікаўленых тэатрам людзей.

— Але што б цяпер ты мог сказаць пра Коласаўскі тэатр, абапіраючыся на Гомельскі агляд?

— Міла, але як паўсюль. З Віцебска прывезлі «Залёты» В. Дуніна-Марцінкевіча, дзе акцёры добрасумленна выконвалі рэжысёрскія задачы, ды музычнае вырашэнне У. Кандрусевіча вызначыла тое, што мелася вызначыць.

— Але, працягваючы тэму Гомельскага агляду, будзем лічыць, што «ЛіМ» (ці не ўпершыню) вытрымаў эфектную паўзу — дзеля таго толькі, каб спраўдзіць сваю задачу, а менавіта падаць меркаванні пра агляд «з сярэдзіны»,—ад арганізатараў ды мастацкага кіраўніка... Па-рэжысёрску: пра скразное дзеянне ды звышзадачу.

— Мой погляд «з сярэдзіны»? Скразное дзеянне — як дыяграма, скакала, скакала, і скачок ад верхняе кропкі да дольнай — ад маёй чарговай надзеі да чарговай роспачы, да жадання кінуць гэты пачварны тэатр і прафесію. Ад «Божухна, які выбітны артыст» да «Халера, якая рэжысёрская бяссэнсіца», альбо — адкрыццё, як са спектаклем Мікалая Пінігіна «Дзіця з Віфлеема». Я глядзеў яго папярэдне на пляцоўцы тэатра-студыі кінаакцёра і ніякавеў: навошта цудоўны рэжысёр падаўся ліквідаваць усеагульна-тэатральную непісьменнасць? Але я паглядзеў яго ў Гомелі — у іншых абставінах, з іншаю звышзадачаю,— і раптам (скуль?!) з'явіўся той дух ды тая святасць, дзеля якіх і разыграваліся гэтыя маленькія біблейскія гісторыі! Для мяне і цяпер, як задумаюся пра рэальнасць — роспач, а як згадаю перспектыву 1994 — спадзяванне... Трэба працаваць і не дазваляць сабе быць такімі, як сёння. Не проста не даходзіць да роспачы, але не паўтараць свае прыёмы, не збівацца на прымітыў (я ў даным выпадку не пра стыль),—трэба змяніцца ў сваім выніку!..

— Вось і добра. Як будзем мяняцца?

— Скажу шчыра, што ўзровень навукова-практычнай канферэнцыі Гомельскага агляду — гэта таксама... агляд для крытыкаў. Для людзей, якім проста наканавана высвятляць, аналізаваць, радзіць... Дык вось, выключэнняў з агульнага мілага ўзроўню амаль не здарылася. Як ні дзіўна, але менавіта Віктар Навуменка, крытык, якога вінавацяць ва ўсіх благіх думках пра Купалаўскі тэатр — ягоны добразычлівец! Ён можа быць катэгарычным (гэта стыль ды характар), але чаму ніхто не чуе, што ён кажа? А думка ў Навуменкі слушная: сёння тэатр ставіць усё, што... трэба. Альбо можна. Вось можна пра «Тутэйшых» — ставяцца «Тутэйшыя», а заўтра яшчэ што-небудзь можна будзе...

— Гаворка пра тое, што тэатр мусіць апярэджваць самога сябе?

— А ўсіх мусіць апярэджваць тэатральная крытыка. А ў нас такія круглыя фразы, такі нейтральны тон! Гэта — стыль? Школа? На сённяшні дзень — гэта становішча! Як пачаць з добразычлівае праўды? Маўляў, вось ты куды мусіш выйсці, будуючы, а табе не хапае тут — моцы, тут — прыёму, тут — пэўнасці... Дапамагчы, а не вінаваціць у шэрасці!! Пасля самых страшных абвінавачванняў ставіць коску, і разам стырнаваць. Вось толькі — куды? І адказваць на гэтае пытанне трэба будзе ў хуткім часе.

УЯЎНЫЯ ГУТАРКІ СА ЗНАЁМЫМІ БЕЛАРУСАМІ

Адзін мой знаёмы, добры хлопец і цвёрды нацыяналіст, пры нашых размовах аб рэлігійнай сітуацыі на Беларусі заўсёды рабіў такую выснову: «Не люблю я гэтых папоў». Калі я аднаго разу не вытрымаў, спрабуючы цярпліва распавесці пра тыя нацыянальныя працэсы, якія зараз праходзяць у рэлігійным асяродку, і запытаўся наўпрост: а што, ксяндзоў Адама Станкевіча, Казіміра Стаповіча, Вінцэнта Гадлеўскага, айца Аляксандра Каўша таксама? Мой знаёмы завагаўся, бо добра ведаў пакутніцкі шлях гэтых святароў, іхняе значэнне для беларускага нацыянальнага руху, для нашае культуры. «Ну дык што, ты любіш ці не любіш іх?» — працягваў я наступаць. «Люблю, люблю», — цяжка ўздыхнуўшы, мусіў прызнацца ён.

●

Яшчэ адзін мой знаёмы, гісторык па адукацыі, рэзка выступіў у друку супраць перадачы вернікам царкоўных і касцельных будынкаў, у якіх размяшчаюцца ўстановы культуры, сам прызнаўшыся пры гэтым, што ён толькі як пахрысціўся. «Добра, — спытаўся, сустрэўшы яго, я, — якія мэты ставілі камуністы, размяшчаючы ў гэтых будынках музеі і бібліятэкі?» Знаёмы гісторык меў аналітычны склад розуму і таму, доўга не думаючы, выдаў: «Па-першае, не трэба было распускаць грошы на будаўніцтва, па-другое, культура рэлігійная падмянялася культураю сацыялістычнаю проста, як кажуць, не адыходзячы ад касы». «А што мелі на мэце камуністы, размяшчаючы ў такіх жа будынках заводы, крамы, рэстараны?» — працягваў дапытвацца я. «Ну, ты, знайшоў што параўноўваць». — пакрыўдзіўся мой знаёмы, бачачы, куды я хілю. «Хіба заводы нам менш патрэбныя, чым бібліятэкі, а крамы — менш, чым музеі? Чаму адны трэба аддаваць, а другія не?— спытаўся я ў яго. — Ці выпівон пад плотам будзе спрыяць нашай агульнай культуры?» «Так, — падумаўшы, пагадзіўся гісторык, — адлегласць ад музея ў царкве і да рэстарана ў касцёле меншая, чым можна ўявіць».

●

Сведамыя гісторыкі і археолагі амаль усе балесна перажываюць перадачу бажніц вернікам, якія пры камуністах былі прыстасаваны пад установы культуры. Шмат сіл і энергіі яны ўклалі, бароначы апусцелыя і зачыненыя пад прымусам бажніцы ад тупагаловых герастратаў з партыйным квітком у кішэні. Для гэтага даводзілася ісці на шматлікія хітрыкі. Нашы гісторыкі і археолагі так шчыра пераконвалі начальнікаў у тым, што гэтыя муры ўжо не опіумныя плантацыі для народа, а помнікі культуры і архітэктуры, што, здаецца, і самі паверылі ў гэта. І зараз яны крыўдзяцца, як дзеці, бачачы, што ў нейкім сэнсе «іхнія» ўратаваныя будынкі пачынаюць жыць іншым жыццём. Што можа быць бліжэй да сэрца гісторыка за добры музей, дзе ўсё мае свой парадак, логіку і сэнс? Дзе сама бажніца стварае адпаведную атмасферу і настрой?

Аб'ектыўна кажучы, прафесія археолага спрые развіццю такіх якасцяў, як практыцызм і мэтазгоднасць, а непасрэднае судакрананне са шматлікімі ранейшымі пахаваннямі, варушэнне гэтых людскіх касцей — і стабільнай духоўнай ураўнаважанасці. Гэта, здаецца, і замінае некаторым з іх убачыць у касцёле ці царкве не толькі «архітэктуру», але й Дух, без якога гэтыя муры «не працуюць». Урэшце, не ўсе яны такія, а толькі самыя лепшыя, што, як і кожныя заўзятары, бачаць толькі сваю справу, а астатняга і бачыць не хочуць.

●

З крыўдаю распавядаў адзін гісторык, як доўга яны шукалі прыстасаванне для Чырвонага касцёла ў Менску, і якія радыя былі, калі пасадзілі туды Дом кіно, бо гэтым фактычна выратавалі бажніцу. «А затым, пасля таго, як мы выратавалі яго,— працягваў ён, — прыйшлі вернікі і наладзілі сапраўдны штурм гэтага нашага нацыянальнага асяродку і выкінулі Дом кіно з касцёла». «Нацыянальны асяродак быў там, калі працавалі ў Чырвоным касцёле ксяндзы Гадлеўскі ды Глякоўскі, а па іхняй смерці Шутовіч, — адказаў я. — Вось тады ён там і быў. А калі гэтая кіношніцкая рознапляменная брація сядзела з прастытуткамі ў закрыстыі і хлябтала каньячок, дык гэта нейкі дзіўны нацыянальны асяродак. Менавіта такі, які жадалі мець нашы старыя сябры камуністы. Шукайце яго зараз на берагах Нявы і Іардана. А, можа, таго жадаў спадар Вайніловіч, які адбудаваў гэты касцёл у памяць па сваіх памерлых дзецях? Гэтыя, у закрыстыі, іхнюю памяць запівалі, ці што?»

І слушна я як быццам сказаў, але, бачу, усё-роўна крыўдна чамусьці майму знаёмаму гісторыку і ўсё тут.

●

Шкада аддаваць бажніцы і Міністэрству культуры. Праўда, у яго ўжо іншы інтарэс — уласніка. Цяжка развітвацца з будынкамі, якія за столькі гадоў сталі ўжо як бы роднымі. Міністэрства бачыць у іх найперш матэрыяльную каштоўнасць. А хто ў цяперашні няпэўны час добраахвотна развітваецца з нерухомай маёмасцю? Урэшце, аддаўшы не сваё, якое ўжо стала як бы сваім, трэба ламаць галаву, а куды ж падзець гэтыя музеі і дзе ўзяць новыя канцэртныя залы? Толькі хацелася б спытацца пра ўзровень маральнасці, які мае культура, што размясцілася ў захопленых у свой час гвалтам бажніцах. Нашы суседзі-летувісы добра зразумелі гэта.

Некаторыя з дэмакратычна настроеных палітыкаў-дэпутатаў дапамагаюць Міністэрству культуры «бараніць» беларускую культуру ад «фанатыкаў». Але, падаецца, ідзе знаёмая гульня, бо гэтыя дэпутаты міргаюць адразу двума вачыма. Адным вокам мінкульту, а другім — вернікам. Адразу згадваецца, між іншым, п'еска Францішка Аляхновіча «Пан міністр».

●

Не так даўно адна мая знаёмая параіла мне — «Адкупіцеся вы ад іх, дайце ім хабару, грошай, яшчэ чаго-небудзь, адкупіцеся і ўсе тады будуць задаволеныя. І ўсё тады будзе добра».

●

Яшчэ адзін мой знаёмы, выступаючы на святочнай вечарыне, казаў гэтак: «Беларусаў лічаць усе такімі рахманымі», і распавёў показку, як адзін беларус, пусціўшы гасцей у хату, прасіўся ў іх пераначаваць пад лаваю. «Дык вось, — працягваў ён, — мы не заўжды былі такімі. Калі прыходзіць вызначальная часіна, мы павінны дзеяць хутка і рашуча. І ўсё тады будзе добра».

●

Яшчэ адзін гісторык спачатку асцярожна, а потым і наўпрост упікнуў мяне: «Вось ты працуеш у сістэме культуры. Табе не трэба тлумачыць, што такое культура нашага народа, але ж думкі твае...» Памятаю, што ён яшчэ згадаў нешта пра траянскага каня. Я яму адказаў, апраўдваючыся, што ў свеце ёсць розныя чыны музеефікацыі аб'екта. Лепшы з іх, на мой погляд, калі максімальна ўзнаўляецца ягоная ранейшая функцыя. Калі рэстаўруецца тэатр, — значыць, гэта мусіць быць дзеючы тэатр, а не простыя дэкарацыі. Калі ратуша — значыць, там мусіць засядаць гарадская рада. Тое ж і з касцёлам. Што можа быць больш каштоўнае для нашай культуры за старую бажніцу, якая жыве сваім спрадвечным, тысячу гадоў таму вызначаным жыццём? Ды пасадзі ты туды што хочаш, усё-роўна яна не ажыве, пакуль там не з'явяцца людзі, для якіх гэтыя муры — не проста цэгла, складзеная ў адпаведным парадку.

●

Адзін мой знаёмы мастак зрабіў гэткую выснову: «Арганная зала, арганная зала! Хіба нармальны беларус можа быць супраць беларускага касцёла, супраць беларускай дзіцячай школкі? Ды гэта ўсё жыды. Сапраўдны беларус не можа быць супраць».

●

«Што вы, беларусы, усё цацкаецеся з гэтым касцёлам? Палякі даўно б ужо навялі там парадак», — сказаў мне адзін знаёмы атэіст, маючы на ўвазе тых менскіх каталікоў, якія лічаць сябе палякамі. «Мы імкнёмся цывілізавана вырашыць гэтую няпростую праблему», — казённым стылем сказаў я яму праўду. «Ну і што, атрымліваецца?» — пацікавіўся ён. «Ні халеры», — ужо простым стылем адказаў я яму.

●

Адзін дэпутат менскага гарсавета, які ўпарта не мяняе свой стары чырвона-зялёны значок на значок новага ўзору, сказаў неяк мне: «Носіцеся вы з гэтай рэлігіяй, касцёламі, цэрквамі, на халеру вам гэта ўсё патрэбна, мазгі затуманьваць простаму чалавеку». Я быў рады ягонаму адказу. Значыць, усё робіцца слушна.

Алесь БЯЛЯЦКІ.

ўнукаў нават і размовы няма—яны амаль усе сталі англічанамі, амерыканцамі, французамі... Так што пра зварот іх на Радзіму сваіх бацькоў, дзядоў—слабая надзея. І калі беларуская мова і ажыве на Беларусі, дык не дзякуючы эміграцыі, а дзякуючы Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу, Алесю Гаруну, Максіму Гарэцкаму... Ды і тым, хто не цураўся яе, размаўляў, пісаў на ёй у самыя неспрыяльныя часы, хто, нягледзячы ні на што, нікуды не з'язджаў, не пакідаў роднай зямлі, жыў, працаваў на ёй, вучыў сваёй мове дзяцей, унукаў... Ды і абараняў роднае слова пры кожным зручным і нязручным выпадку...

І калі кланяцца каму, дык давайце паклонімся народу свайму, лепшым сынам яго, якія, на наша шчасце, заўсёды ў нас былі і ёсць...

Адзінокі журавель

Неяк увосень, будучы ў грыбах, стаялі мы з Максімам Лужаніным у лесе на ўскрайку вялікай паляны, і раптам нечакана пачулі крык жураўля. Адзінокі, адчайдушны. Вочы міжвольна падняліся да неба. Так, там, высока-высока, плыў жураўліны клін. Вёў яго вопытны важак, а ўсе астатнія, выстраіўшыся і злева і справа двума роўнымі ланцужкамі, ляцелі паўзбоч. Той жа, што адчайдушна крычаў, быў не з усімі разам, а дзесьці нізка над лесам, здавалася, зусім блізка ад нас.

Максім Лужанін, паглядзеўшы на мяне, сказаў:

— Я—як той журавель. Хачу быць з вамі, маладзейшымі, а моцы, дужасці ўжо няма... Стаптаўся за свае восемдзесят гадоў... І душа мая гэтак жа крычыць ад бяссілля і тугі...

Памаўчаўшы ж, дадаў:

— Нядобрая гэта прыкмета... Відаць, апошні раз праводжу ў вырай журавоў...

І на шчокі яму з вачэй выбеглі дзве слязінкі...

У небе ж высока-высока плыў жураўліны клін, адтуль далятала лёгкае, як бы прыцішанае і трывожнае курлыканне. І чуўся, рваў і рваў душу той адзінокі і адчайны крык абяссіленага ці пакрыўджанага богам жураўля.

І нават калі схаваўся клін, сціхла, не далятала больш з паднябесся курлыканне, крык той—жаласлівы, адчайны—доўга яшчэ не змаўкаў...

Ён і цяпер у маіх вушах...

МУЗЫКА

Азваўся Мікола Стома

Ён быў студэнтам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі (клас Д. Смольскага), калі ягонае імя ўпершыню з'явілася на старонках «ЛіМа». У ёмістым аглядзе набыткаў беларускіх кампазітараў добрымі словамі быў памянёны самабытны твор М. Стомы для дзвюх флейтаў «Повязі», прысвечаны З. Пазняку. Ішоў 1988 год, і з мастацкімі пошукамі маладога аўтара, які спавядаў, яшчэ не ўвайшоўшыя ў разрад кан'юнктурных, ідэі нацыянальнага адраджэння, звязваліся надзеі на новы яркі ўток у беларускую прафесійную музычную творчасць. Але неўзабаве М. Стома... знік. Кампазітарскім «тусоўкам» прыкметна бракавала яго каларытнай постаці, аматарам беларускіх музычных навінак — яркіх, часам эпатажных творчых ідэй. Казалі: «З'ехаў вучыцца ў Польшчу». Потым азваўся: у філармані́чную канцэртную праграму Асацыяцыі сучаснай музыкі быў уключаны ягоны твор «Строфы». А нядаўна, з гутаркі ў 8-м нумары «Нашай Нівы» (1992 г.), мы даведаліся сёе-тое і пра цяперашняе жыццё кампазітара. Ён працягвае ствараць элітарную музыку, прыахвоціўся пісаць на камп'ютэры. Пачуваецца на сто працэнтаў палякам і на сто працэнтаў беларусам і яшчэ напалову літоўцам. Пасля Варшавы, дзе навучаецца ў Музычнай акадэміі, мяркуе вярнуцца на Віленшчыну, дзе жывуць бацькі. Хацеў бы арганізаваць у Віленскай кансерваторыі курс камп'ютэрнай музыкі, куды маглі б накіроўваць для навучання кампазітараў з Беларусі. Займеў уласную сям'ю...

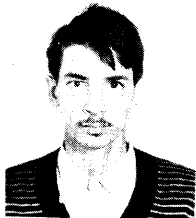
Н. К.

УПЕРШЫНЮ Ў «ЛіМе»

Віктару Слінко 20 гадоў. Закончыў сярэднюю школу № 53 беларускай сталіцы. Зараз займаецца на чацвёртым курсе Мінскага педінстытута.

Сёння штотыднёвік друкуе яго першыя вершы і версэты.

Віктар СЛІНКО

Пчалы пачатак — мой...

...Але ў глыбіні існавання пчалы
тоіцца плач.
А. РАЗАНАЎ.

Начная зорка дагарае ў небе,
А зорка дня запаліць небакрай.
Начная зорка — ты не дагарай,
Ты не згарай — тады не развіднее.

І будзе ноч, пакуль ты льеш святло,
І буду я—пакуль не згаснеш ты.

А пчолы плачуць...
Святло далёкай зоркі
Іх будзіць, пранікаючы
У вулей.
Бо зоркі — гэта кветкі, на якіх
Пчалы ніводнай... А нектару шмат.

А душы пчол загінуўшых ляцяць,
Ляцяць да зоркі—да духмянай кветкі.
Але нектару не збіраюць душы.
І душы клічуць — тых, хто на зямлі
Ляцець туды — ляцець збіраць нектар.

А пчолы плачуць: толькі пасля смерці.
А пчолы плачуць: моцы не стае.

Пчалы пачатак — мой.
А чалавечы — пчол.

Начная зорка дагарае ў небе.
І з гэтай зоркай дагараю я.

●

Спявае дзяўчына з чорнай касой.
Амый яе, ранак, чыстай расой.
Хай песня, як промень,
мне дорыць святло...
І боль, які быў,
як рукою зняло.

І вабяць ізноў да сябе ручаі,
І сонца у небе, і дрэвы ў гаі...
Спявае дзяўчына... Паклікаць яе!
А можа, пакліча яна да сябе!..

Маёй матулі

Мяне бяда шукае,
Бо я яе чакаў.
Мяне бяда гукае.
Ды я маўклівы стаў.
Адчуў я подых згубы
На стромкай вышыні...
Я маці роднай любы!
Мне трэба цеплыні!

І зноў тваё каханне
Мне дорыць адкрыццё:
Яшчэ не час растання,
Не час губляць жыццё.

Кветка

Кветка уночы закрыта,
Кветка уночы забыта.
Кветка свае летуценні
Хавае пялёсткаў адзеннем.

Глядзіце на кветку уночы
Пакуль не прытомяцца вочы.
Аддайце вы ёй пацалунак,
Яна вам — ад смерці ратунак.

Што ведама ёй — не раскажа,
Куды нам ісці — не падкажа.
І бездапаможна ў маўчанні,
Як людзі ў апошнім каханні.

●

Смак мёду на губах тваіх — імя тваё.
Без зроку бачыў бы і без слыху чуў бы
Адну цябе, каб толькі ты была.
І шанаванне, дрогкае ў малітве:
Жаданая, каб толькі ты жыла!..

Мая малітва сёння — назаўжды,
Бо адцвіла дзяўчына ў гэты дзень.
...І карагодам на зямлю злятала
І так павольна ападала долу
Чаромха, быццам плацце, у якое
Нявеста не хавала белых плеч.

Не было...

Полымем запалюся,
Полымем запалюся,
Полымем запалюся —
на зямлі на роднай
да крывіначкі згару.

Белай птушкай з'яўлюся,
Белакрылай з'яўлюся,
Белай птушкай з'яўлюся
І ўпаду на правады
І адразу запалюся...
Адлятаю
немаведама куды.

Людзі скажуць — не было мяне,
Людзі скажуць — ім здалося:
Толькі полымя мільгнула,
Толькі белае крыло...

●

Гарбата ў шклянцы. Шклянка на стале.
А веданне дае спакой душы.
Я ведаю, калі мне стане дрэнна.
Я ведаю, калі.

Жывуць расліны коратка ці доўга,
А ўсё адно вада патрэбна ім.
Я не разлічваю наперад,
Што там будзе — у жыцці маім.

Я п'ю гарбату.
Моліцца душа...
Не схаладзець бы назаўсёды мне
да ранку.
Але гарбата не дае забыць
пра веданне маё.
Я ведаю, калі мяне не стане.
Я ведаю, калі.

ЧАЛАВЕК, СВЯТЛО ДУХОЎНАЕ

(Пачатак на стар. 5).

А чаму так? — спытае мой затурканы сучаснік, якому ўжо абрыдла чакаць канца гэтым усім «перабудовам», палітычным «выбухам», і які чакае спакойнага, годнага жыцця ў канцы XX ст. Трэба добра ўявіць сабе, што ён мае права на такое жыццё, уключаючы праславутую «каўбасу» — жупел сучаснай публіцыстыкі. І аўтар, калі ён хоць у невялікай ступені лічыцца філосафам, павінен растлумачыць яму гэта. (Дарэчы, бытуючы ў філасофскіх колах жарт вымаўляе, што К. Маркс таму і пачаў рэвалюцыйна пераўтвараць свет, што не здолеў растлумачыць яго).

Таму і толькі таму неабходна святло духоўнасці, што толькі яно стварае «другую прыроду» — культуру і цывілізацыю, без якой чалавек і да гэтага часу заставаўся б неандэртальцам. Гэта вольны дух чалавечы параджае творчасць, ён як галоўны «вірус» стваральнасці. Безумоўна, стваральны пачатак у чалавека можа быць накіраваны і на разбурэнне (гэта праблема супярэчлівасці носьбітаў чалавечага духу, як адзначаў Т. Ман). Але ў станоўчым сваім выглядзе (і лепш за ўсіх мяне тут зразумее вернік, які гэтую стваральную станоўчасць будзе весці ад Боскага, і я з ім згаджуся, маючы на ўвазе вынік, які тут важнейшы за ўсё) — гэты творчы пачатак апладняе ўсю нашу зямлю і менавіта ў вышэйшым сэнсе чалавечага жыцця.

Тут я зноў рашуча адвяргаю прапазіцыю, прапанаваную В. Акудовічам, калі ён піша: «Шматлікія спробы на падставе сутнасці чалавека вызначыць ягоны сэнс не могуць весці да поспеху, бо немагчыма знайсці тое, чаго няма». Ён спасылаецца на экзістэнцыялісцкую лінію ў філасофіі, але і гэтая спасылка некарэктная, таму што чалавечая асоба ў сістэме гэтай філасофіі амаль адзіная відавочная каштоўнасць. Іншая справа—сувязь з іншымі асобамі. А можна ўвогуле і вельмі проста адказаць людзям, якія ўсур'ёз прымаюць канцэпцыю «бяссэнсавасці» жыцця чалавека—адказаць мудрымі словамі Роберта Бёрнса. Калі вялікага шатландскага паэта спыталі, што чалавек пакідае пасля сябе, ён адказаў: «Справы свае і дзяцей сваіх». Гэта і на самай справе так: толькі застаецца маліцца, каб у справах было больш працэнтаў чалавечай творчасці і тады яны застануцца на гады, і яшчэ каб дзеці не сапсавалі, не зганьбілі добрае імя бацькоў. Адным словам, я застаюся прыхільнікам знакамітага выразу майстра трагедыі старажытнай Грэцыі Сафокла: «Шмат ёсць цудаў на свеце, але цудоўней за чалавека няма на свеце нічога».

Таму што сапраўдны чалавек—гэта перш за ўсё творца; ён соль зямлі, ён цікавейшы феномен на свеце, з ім усё цікава: адпачываць, працаваць, жыць... У канцы XX стагоддзя ў практычнай сферы разумення праблемы чалавека здараліся значныя перамены. На агульначалавечым узроўні была ўсвядомлена ідэя неабходнасці павышэння культуры самасвядомасці асобы. З асобных прац філосафаў і псіхолагаў (тут выдзяляецца асабісты ўклад Карла Г. Юнга) паняцце самасвядомасці асобы замацоўваецца ўжо ў міжнародным праве. Так, згодна меркаванню папы Рымскага Іаана Паўла II, хрысціянская рэлігія — «родная мова ўсіх еўрапейцаў, якая ў далейшым нарадзіла яшчэ адну гаворку—мову правоў чалавека». Падкрэслім прытым, што Іаан Павел II неаднаразова выказваўся за захаванне правоў нацый, нацыянальных меншасцяў на развіццё сваёй мовы і культуры.

Я лічу такі падыход канструктыўным. Правы чалавека, асобы ляжаць у адной плоскасці з правамі народа, этнасу. Яны так цесна звязаны адзін з адным—чалавек і этнас, народ. Нездарма ў адной з цікавейшых дактрын аб паходжанні і жыцці этнасаў, якая належыць выдатнаму навукоўцу Л. Гумілёву (сумна ўсведамляць. што ён нядаўна пакінуў нас), асобная і вызначальная роля аддадзена якраз творчаму чалавеку — пасіянарыю. Ад колькасці пасіянарыяў залежыць энергія этнасу, ягонае здароўе, ягоная моц. Не будзем тут спрачацца з сапраўдным навукоўцам (хаця ёсць і ў чым запярэчыць і што скарэкціраваць у сістэме ягоных ідэй), але тут ён, безумоўна, мае рацыю: дзіўным чынам, але і ён сцвярджае прыярытэт духоўнасці чалавека, як неабходную падставу для гарманічнага жыцця этнасу. Калі б у сумеснае звесці лепшае, што ёсць у носьбітаў і асабовасці і этнічнасці—у творчых, духам напоўненых людзей,—тады б расквітнела зямля. Побач яны, побач—сферы жыцця і дзеяння чалавека і этнасу. Сакральныя, свяшчэнныя правы ў свеце таго і другога. І ўсё ж перавагу, у рэшце рэшт, кожны сумленны чалавек (калі, не дай Бог, прыйдзецца рабіць выбар) павінен аддаць першаму.

Я свядома падкрэсліваю гэтыя словы.

Сем год ужо, як бушуе над нашымі галовамі вецер перамен. І кожны этап як бы высвятляе наступны паварот шляху. Асабіста я, які ўжо амаль 20 год займаецца вывучэннем беларускай культуры, яе своеасаблівасці і г.д., натуральна з'яўляюся і прыхільнікам беларускага Адраджэння. Ці мне не ведаць цяжкага шляху беларускага этнасу, яго барацьбы на мяжы (куды там экзістэнцыялізму ўявіць сабе гэтую страшэнную карціну) жыцця і смерці, яго мары — «людзьмі звацца»? Сапраўды, ці не мне, які шчыра адчувае сябе перш за ўсё беларускім эстэтыкам, які тры з паловай дзесяцігоддзі пражыў на гэтай зямлі, які ўдзячны ёй за ўсё: і за адукацыю, і за выхаванне, і за сустрэчу з добрымі людзьмі, якія напоўнены мяккасцю і любоўю? Але ёсць і іншы бок медаля. І тут прыйдзецца стаць у пазіцыю не эстэтыка, а суровага філосафа. Справа нават не ў тым, што я, напрыклад, рускі і, вядома, не думаю адхрышчвацца ад лепшых здабыткаў культуры свайго этнасу (які можа і павінен узбагаціць культуру незалежнай Беларусі). Усё роўна я прадстаўнік творчай інтэлігенцыі Беларусі. І ў такой якасці я, зразумела, павінен усё тое, чым валодаю, аддаць майму народу. Мае веды дазваляюць мне зрабіць прагноз: трэба, усё ж трэба аддаць перавагу правам чалавека перад правамі этнасу.

Гэта зразумелі ўжо ў Еўропе, ва ўсім цывілізаваным свеце. Я ведаю, што гэта так балюча яшчэ і таму, што «беларуская ідэя»—магістральная канцэпцыя жыцця карэннага нашага (я маю на ўвазе абшары Беларусі) этнасу, яшчэ не рэалізавалася. Можна абвінавачваць гісторыю, можна—бальшавікоў, якія загналі нацыянальную праблему ўглыб, не думаючы вырашаць яе. Але нават і ў сучасным стане выйсце можа быць толькі адно: развіццё разам, побач, у «сумоўі»: правы чалавека і правы этнасу. Інакш? Інакш шлях зусім зразумелы і адназначны: гэта шлях пабудовы не дэмакратычнага, а этнакратычнага грамадства. На жаль, і ў нас, на Беларусі, сёння ёсць адраджэнцы, якія так перабольшваюць беларускую ідэю, што становіцца сорамна за іх. І да таго ж, гэта не адпавядае сутнаснаму характару беларускага этнасу: у іх учынках і дзеяннях часам няма ні сціпласці, ні мяккасці, ні добразычлівасці, ні талерантнасці (вызначальныя рысы беларускага нацыянальнага характару). Да таго ж, такія дзеянні выклікаюць адпор з боку іншых этнасаў (мяне больш за ўсё ў гэтым сэнсе турбуюць прадстаўнікі магутных этнасаў на беларускай зямлі: расійскага і польскага, з іх моцнай культурай і моцным узроўнем нацыянальнай самасвядомасці). А што можа адбыцца з гэтага—вядома. Дастаткова зірнуць побач—на сітуацыю ў Грузіі—Абхазіі, альбо яшчэ бліжэй — у Латвіі. Калі мне давялося мінулай вясной адпачываць у Юрмале, я пазнаёміўся з некаторымі матэрыяламі ў галіне міжнацыянальных адносін. У зборніку «Мы ў Латвіі» («Звайгзне», Рыга, 1989) маю ўвагу прыцягнуў артыкул акадэміка Яна Страдыня (гісторык навукі). Галоўная думка гэтага артыкула: «Чалавек — перш за ўсё чалавек, і толькі пасля гэтага латыш альбо рускі». Цудоўныя словы, пад якімі маглі б падпісацца і Альберці, і Петрарка, і іншыя «стаўпы» класічнага італьянскага Адраджэння.

Але сёння ў Латвіі зусім не так. Міністр замежных спраў Латвіі ледзь не страціў свой пост за тое, што сказаў неяк, што і «акупанты таксама людзі». Мне давялося прысутнічаць на з'ездзе рускай абшчыны Латвіі: чаго толькі я там ні наслухаўся! А самае сумнае ўражанне было ад таго, што паміж латышамі і «рускамоўнымі» (дарэчы, тых і іншых у Латвійскай Рэспубліцы збольшага роўная колькасць) няма аніякіх нармалёвых стасункаў. І абодва бакі як бы чакаюць, калі адыдуць апошнія расійскія войскі з Латвіі. І што тады будзе—не ведаю, баюся падумаць—пры тым напружанні, якое адчувалася вясной 92-га...

Веру, што народ Беларусі зможа перадолець усё: і інерцыю, народжаную былымі партакратамі, і экстрэмісцкія выверты «пераходнага часу», і эканамічную разруху, і складанасці пабудовы цывілізаванага чалавечага грамадства. Але хачу яшчэ раз падкрэсліць, што апошняе прынцыпова немагчыма, калі ставіцца да чалавека, як да другараднай з'явы. У чалавека, як было сказана вышэй, шмат ёсць чаго і бруднага, слабога, жывёльнага. Але ёсць у ім і павінна быць узнёслае, тое, што стварае прыгожае на зямлі, абагачае і перабудоўвае гэты свет. І не вельмі важна, адкуль вытокі гэтага стваральнага пачатку—можа, і сапраўды ад Духу Боскага,—галоўнае, што ён ёсць, існуе. Трэба—згодна таксама хрысціянскай традыцыі, такой важнай для быцця культуры на нашай зямлі,—любіць праявы гэтай духоўнасці, гэтай стваральнасці. Хаця б таму, што вышэйшыя паверхі духоўнасці не паддаюцца людзям, не здольным любіць і спачуваць. І таму яшчэ, што самае каштоўнае на гэтай зямлі робіцца праз любоў, дзякуючы любові...

МУЗЫКА

Гуд бай, «кружэлкі»?

Мінская рок-газета «Сорока» з горкай ірoніяй канстатуе, што дэманапалізацыя ўсесаюзнай фірмы грамзапісу «Мелодия», чаго гэтак жадалі журналісты і выканаўцы, зрабілася рэальнасцю. І зусім зменшыла шанцы беларускіх музыкантаў на выпуск уласных пласцінак. А прыватным шляхам запісаць «кружэлку» — неверагодна дорага. Аднак аказалася магчымым выпусціць серыю кампакт-касет папулярных беларускіх выканаўцаў — дзякуючы намаганням радыёстанцыі «Беларуская маладзёжная» ды рэданцыі часопіса «Папулярная музыка». Кожная з сямі выдадзеных ужо касет адлюстроўвае і адносна новыя, і знаныя плыні спецыфічнага пласта музычнай культуры: тут і толкам не вядомыя беларускаму слухачу песні Данчыка, і хіт-парад «Беларускай маладзёжнай», і лепшыя кампазіцыі «Мроі», і споведзь беларускіх бардаў, і дуэт Галіны ды Барыса Вайханскіх... Пакуль тая дзяржаўная студыя грамзапісу, пакуль тое асваенне тэхналогіі вытворчасці ўласных кампакт-дыскаў, дык руплівыя «выдаўцы» касет гатовы разглядаць і рэалізоўваць прапановы беларускіх выканаўцаў.

Лекі з Германіі

Было гэта летам 91-га. Мінскі дзяржаўны камерны хор пад кіраўніцтвам Ігара Мацюхова гастраляваў у Германіі. Разам з нямецкім «Генрых-Шутц Ансамблем» (дырэктар - распарадчык Ута Раймершміт, дырыжор Вольфганг Келбер) вядомы беларускі калектыў даў 5 канцэртаў у гарадах Ротэнбург, Нюрнберг, Мюнхен і інш. Выконвалася духоўная музыка. Наш хор зарабіў за гэтыя выступленні 30 тыс. дойчмарак і пакінуў іх на банкаўскім рахунку ў Германіі. Мінула амаль паўтара года, і ў Мюнхен выправілася дырэктар Рэспубліканскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра Вольга Алейнікава, якая па дамоўленасці з кіраўніцтвм Дзяржаўнага камернага хору закупіла на тыя грошы лекі для Рэспубліканскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра. Нядаўна прывезла іх у Мінск. А кіраўнік хору І. Мацюхоў рыхтуецца тым часам да новага супольнага выступлення з германскімі налегамі: у красавіку 93-га мяркуецца выкананне «Страсцей паводле Іаана» І.-С. Баха з удзелам дырыжора В. Келбера ды нямецкіх салістаў. «Лекі» для душы — гэта таксама надзвычай важна...

С. Б.

ДРУК

Вернута з небыцця

Нарэшце, ліквідавана яшчэ адна несправядлівасць. Вернута з небыцця ці не самая значная даследчыцкая праца — «Гісторыя беларускае літаратуры» Максіма Гарэцкага. Выдавецтва «Мастацкая літаратура» сумесна з Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі ажыццявіла выпуск па перадапошнім выданні — «трэцім, перапрацаваным і дапоўненым разглядам вуснае народнае паэзіі» (М. — Л.; Дзяржаўнае выдавецтва, 1924), бо, як сказана ў каментарыі (аўтары Т. Голуб, І. Саверчанка, Я. Янушкевіч), «у ім аўтар найбольш поўна ўвасобіў сваю задуму і выклаў уласную канцэпцыю развіцця беларускай літаратуры».

Максім Гарэцкі, як вядома, з'яўляецца аўтарам увогуле першай «Гісторыі беларускае літаратуры». Працуючы выкладчыкам яе, ён, як ніхто іншы, разумеў патрэбу ў падобным дапаможніку і выдаў яго ў 1920 годзе. Кніга выйшла ў Вільні, у друкарні кааператыўнага таварыства «Друк», пасля чаго дапрацоўвалася і перараблялася (апошняе, чацвёртае выданне пабачыла свет у 1926 годзе).

У выданні, што прапануецца сучаснаму чытачу, М. Гарэцкі вылучае раздзелы «Вусная народная паэзія», «Старая літаратура», «Новая літаратура» і «Навейшая літаратура». Навейшая літаратура — Ф. Багушэвіч і пісьменнікі, што тварылі разам з ім і пасля яго. У прыватнасці, падрабязна разглядае М. Гарэцкі паэзію А. Гаруна і драматургію Ф. Аляхновіча.

Першае пяцігоддзе

Снежаньскі нумар «Роднага слова», можна сказаць, юбілейны. Гэтаму штомесячнаму навукова-метадычнаму часопісу Міністэрства адукацыі Беларусі спаўняецца пяць гадоў. У снежаньскай кніжцы — слова галоўнага рэдактара М. Шавыркіна «Пяць крокаў у будучыню», дыдактычны матэрыял Т. Новікавай «Ад жыцця, ад слова народнага...» (да 100-годдзя з дня нараджэння М. Гарэцкага). Урокі па творчасці А. Гаруна прапануе У. Лебедзеў —«Айчызна,— я ёй у няволі жыву...», змешчаны таксама чарговы раздзел Праграмы-праспекта па беларускай літаратуры для VIII—XI класаў сярэдняй школы (падрыхтаваны М. Арочкам і М. Мушынскім), штрыхі да творчага партрэта А. Вольнага М. Мішчанчука, артыкул Т. Шамякінай «Вобраз музыкі ў беларускай літаратуры», нататкі І. Ждановіча «Твой слаўны сын, Крашын» (з багрымаўскіх чытанняў).

С. Барыс падае гісторыю песні «Бывайце здаровы». М. Скобла аналізуе пошту часопіса, Л. Бельская распавядае пра супрацоўніцтва Янкі Купалы з газетай «Наша Ніва», А. Федарэнка выступае з артыкулам «Полымю» — 70».

Друкуецца працяг календара юбілейных дат і памятных дзён на 1993 год (складальнік Я. Саламевіч), шэраг іншых матэрыялаў.

Герой ці ахвяра?..

«Сама гісторыя засведчыла: любыя спробы стварыць «новага чалавека», змяніць свет да лепшага праз сілу — асуджаныя на няўдачу, што аплачваецца нязмернымі чалавечымі пакутамі. Ігнат Грынявіцкі і ягоныя паплечнікі былі ахвярамі аблуднага вучэння. Яны трагічна памыляліся, але яны вартыя нашай памяці.

Памяці, якая перасцерагае». Так заканчвае сваю новую кнігу «Прысуд выканаў невядомы», якую выдавецтва «Навука і тэхніка» выпусціла ў серыі «Нашы славутыя землякі», Уладзімір Арлоў. Роздум пра знакамітага Ігната Грынявіцкага, які вясной 1881 года выканаў прыгавор, вынесены Аляксандру II рэвалюцыянерамі - народавольцамі, роздум пра супярэчлівы час, у якім жыў і сам Грынявіцкі і яго паплечнікі. Аўтар адыходзіць ад хрэстаматыйнага погляду на жыццё Грынявіцкага, паказваючы, што ён не толькі герой, але і ахвяра. Кніга вылучаецца аб'ектыўнасцю погляду на тагачасныя падзеі, прыцягненнем фактаў, якія ў шырокі ўжытак не ўвайшлі.

Позірк у Мінск колішні

Якой была сталіца Рэспублікі Беларусь у пачатку мінулага стагоддзя? У многім адказвае на гэтае і іншыя пытанні нарыс Уладзіслава Сыракомлі «Мінск», які, як вядома, з'явіўся яшчэ ў 1857 годзе. У канцы ж мінулага года з ім маглі пазнаёміцца і чытачы газеты «Голас Радзімы»—нарыс друкаваўся ў некальніх нумарах у перакладзе на беларускую мову, зробленым Хрысцінай Лялько. Праўда, то быў скарочаны варыянт. Цяпер жа ёсць магчымасць прачытаць «Мінск» цалкам. Ён выйшаў кніжкай у «Бібліятэцы газеты «Голас Радзімы».

«Пачатковая школа», № 10

Не толькі настаўнікам, выхавацелям дзіцячых садкоў і бацькам прыйдзецца даспадобы каляровая ўклейка. На ёй змешчаны беларускія дзіцячыя песенькі. Адна з іх — народная, аўтары астатніх — С. Сокалаў-Воюш, В. Вітка, А. Прохараў, Г. Іванова. Завяршаецца курс беларусазнаўства для другога класа (аўтар — метадыст Беларускага вучэбна-метадычнага цэнтра К. Капцэвіч). Друкуюцца сцэнарыі вечароў «Ехала Каляда ў чырвоным вазочку...», «Запрашаем на вячоркі». Кандыдат філасофскіх навук Л. Ліхадзіеўская выступае з артыкулам «Рэлігія і маральнае адраджэнне».

«Зрок», № 9

У чарговым нумары — шэраг літаратурных матэрыялаў. Пад рубрыкай «Народныя паэты Беларусі» прадстаўлены вершы М. Танка. Друкуецца ўрывак з прыгодніцкай аповесці Ф. Конышава «Трымайся, Венька!». У «Ліхтарыку» — невялікія апавяданні для дзяцей, напісаныя В. Кудлачовым... У падборцы «Паэтычны настрой» — вершы Л. Шэлег.

КУЛЬТУРА

У музеі, як у школе

Трэці год пры гісторыка-культурным запаведніку «Заслаўе» існуе сектар музейнай педагогікі. З выхаванцамі дзіцячых садкоў заняткі вядзе Алена Працкевіч, з малодшымі школьнікамі — Вольга МіронЧЫН, з вучнямі сярэдніх класаў — Вольга Залуцкая. Але да заняткаў, якія былі прапанаваны на «IV Заслаўскія чытанні», яны рыхтаваліся разам. У час заняткаў дзеці пазнаёміліся з новым музеем — хатай завознікаў.

А. РУЖЭЧКА.

ФЭСТЫ

Калядныя спатканні пры каралеўскім тракце

Ладжанне бардаўскіх фэстаў ужо даўно стала прэрагатывай не толькі сталіцы. На каляды і ў Гародні адбылося такое мерапрыемства пад таямнічай назвай «Губерталіі, альбо Калядныя спатканні пры каралеўскім тракце», якое ўжо даўно жадаў справіць вельмі папулярны на Гарадзеншчыне і Беласточчыне бард Віктар Шалкевіч. У адрозненне ад Менскай імпрэзы, у Гародні змаглі сабрацца выканаўцы, так сказаць, розных напрамкаў у галіне аўтарскай песні, ад лірычнага — у асобе Алеся Камоцкага і Сержука Лаўніна, старажытна - рамантычнага — гурт «Камэлот» — да грамадзянскай песні Андрэя Мельнікава і таго ж Віктара Шалкевіча.

Дадаць да ўсяго можна тое, што як павялося ўжо апошнім часам, гэты фэст змог адбыцца дзякуючы намаганням камерцыйных структур. У Гародні гэта было МП «Васілёк», якое разам з аб'яднаннем «Гроднаэнерга» стала фундатарам гэтага мерапрыемства.

І. ЯНЧУК.

ТЭАТР

«Трох сясцёр» ігралі двойчы...

27 снежня спектаклем «Тры сястры» А. Чэхава ў інтэрпрэтацыі Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы завяршыўся ў Брансну Міждзяржаўны тэатральны фестываль трох краін — Беларусі, Украіны ды Расіі, які зрабіўся ўжо традыцыйным. Дэвіз сустрэчы — «Мастацтва за садружнасць суверэнных дзяржаў». У фестывалі бралі ўдзел Гомельскі і Бранскі абласныя драматычныя тэатры, Чарнігаўскі музычна-драматычны тэатр, Кіеўскі акадэмічны тэатр імя Лесі Украінкі, Маскоўскі тэатр імя М. Гогаля. Гледачы на працягу тыдня пабачылі творы Сухаво-Кабыліна, Нячуй-Лявіцкага, Астроўскага, Мілера, Галіна. Спектакль купалаўцаў «Тры сястры» выклікаў вялікую цікавасць гледачоў, тэатральнай грамадскасці Бранска, прэсы. Дастаткова сказаць, што па просьбах зацікаўленых ён быў паўтораны двойчы. Народны мастак Беларусі Барыс Герлаван узнагароджаны галоўным прызам фестывалю за лепшую сцэнаграфію.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

НОВЫЯ КНІГІ

У сямейцы слоўнікаў папаўненне

На сваёй роднай, дзяржаўнай мове атрымалі нарэшце грамадзяне суверэннай Беларусі магчымасць знаёміцца з рознымі прававымі тэрмінамі, што закранаюць усю складанасць і шматгранасць узаемаадносін у грамадстве. Толькі што ў кнігарнях з'явіўся «Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік», выпушчаны выдавецтвам «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі. Што ж, прававую дзяржаву, да якой мы ўсе імкнёмся, наўрад ці пабудуеш без ведання права.

Чакаецца... бібліяграфічная рэдкасць

У выдавецтве «Полымя» перад самым Новым годам атрыманы сігнальны экземпляр чарговай кнігі вядомага беларускага геральдыста Анатоля Цітова. Канечне, кнігай гэтае выданне можна назваць умоўна, аб'ёму яно невялікага, усяго некалькі дзесяткаў старонак, а вось што адразу, па з'яўленню ў продажы, стане бібліяграфічнай рэдкасцю, сумнення няма. І прычына не толькі ў малым тыражы — усяго 3 тысячы 800 асобнікаў. Цікавасць выклікае назва — «Наш сімвал — Пагоня: шлях праз стагоддзі». Аўтар, выкарыстоўваючы архіўныя дакументы, у тым ліку і малавядомыя, прасочвае гісторыю нацыянальнага сімвала, разглядае шлях, які прайшла Пагоня, пакуль стала дзяржаўным гербам.

ЛІТКУР'ЕР

Так пачыналі археолагі

Паказальнік імёнаў і геаграфічны паказальнік, спіс літаратуры, як гэта і заўсёды бывае ў навуковых выданнях — ужо гэта робіць кнігу Валянціны Вяргей «Археалагічная навука ў Беларускай ССР. 1919—1941 гг.» карыснай кожнаму, хто хоча ведаць мінуўшчыну свайго краю. Калі ж прыняць пад увагу багацейшы фактычны матэрыял (у ім абагульнена крыніцазнаўчая і тэарэтычная спадчына археолагаў Беларусі за ўвесь даваенны час), дык даследаванню, можна сказаць, цаны няма. Аўтар не абмінае і дзейнасць краязнаўчых арганізацый, асобных энтузіястаў. Ёсць, аднак, адно «але». Наклад кнігі мізэрны — усяго 750 асобнікаў.

СПАДЧЫНА

Першая нарада па урбаністыцы

З нагоды 395-ых угодкаў надання месту Віцебску магдэбургскага права Беларускі інстытут Еўропы дый тутэйшая філія БФК зарганізавалі навукова - тэарэтычную нараду «Urbi et Orbi, Горад: гісторыка-архітэктурныя і культуралагічныя аспекты». Гісторыкі і археолагі, культуролагі, архітэктары ды краязнаўцы з Менска, Вільні, Віцебска, Магілёва, Берасця абмяркоўвалі пытанні, звязаныя з роллю магдэбургіі ў жыцці гарадоў Беларусі і Еўропы. Старажытнае дойлідства краіны, праблемы ягонага захавання — некаторыя тэмы дакладаў і спавешчанняў удзельнікаў імпрэзы.

Напрыканцы навуковай сустрэчы адбыліся прэзентацыя віленскай газеты «Наша ніва» і Свята пячаткі горада.

Юрась СЦЯПАНАЎ.
г. Віцебск.

З павагай да гісторыі

У Навамышскім ПТВ № 156 Баранавіцкага раёна створаны кабінет гісторыі Беларусі. Адлюстравана пяць найбольш значных перыядаў. У тым ліку і пачатковы, Полацкі. Прадстаўлены гербы розных гарадоў, сімволіка, выказванні аб беларускай мове.

У. ХІТРЫК.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

«Голас часу», год 1993-ці

Пад псеўданімам Лонданскі ў першым нумары часопіса апублікаваны артыкул «Хто выбірае Беларускі дзяржаўны гімн?». Ю. Весялоўскі (пачатак матэрыялу) разважае пра трагедыю, пра якую ніколі не забыць —«За плотам Катынскага лесу». Розныя аспекты жыцця А. Міцкевіча закранаюцца ў артыкулах Ю. Свяржынскага «Брацця з-за Буга» і П. Маньноўскага «Палякі атруцілі Адама Міцкевіча». У нумары — заканчэнне артыкула С. Таляронка «Тайныя свіслацкія гурткі «Навуковы» і «Маральны». 1819—1820 гады», працяг публікацыі Н. Сцяжко «Па залах музея Беланоза», нататка А. Баркоўскага «Змова беларусаў у Томску», роздум М. Кукабакі «З прычыны аднаго «мерапрыняцця» ў Менску», шэраг іншых матэрыялаў.

АНОНС

Навука... пра навуку

Пры Акадэміі навук Беларусі створана камісія па гісторыі навукі на чале з ганаровым прэзідэнтам акадэміі, акадэмікам М. Барысевічам. На першым пасяджэнні абмеркаваны першапачатковыя задачы. У прыватнасці, мяркуецца выдаць у 1994 годзе калектыўныя «Нарысы гісторыі навукі і культуры Беларусі. IX — пачатак XX ст.», пачаць рыхтаваць калектыўную манаграфію «Навука Беларусі ў XX стагоддзі», кнігу «Акадэмія навук Беларусі. Персанальны склад. 1928—1995 гг.» У планах — і серыя навукова-папулярных выданняў.

БАЛАДА ПРА АРЫШТАВАНЫЯ ВЕРШЫ

«Паселкі наш край папалам...»

Гэтыя паэтычныя радкі былі добра вядомы ў другой палове 20-х гадоў творчай і ўсёй нацыянальна свядомай інтэлігенцыі Менска. Верш пад гэтай назвай перапісвалі адзін у аднаго, перадавалі з рук у рукі, таячыся чыталі яго, завучвалі на памяць. Усе ведалі, што аўтарам гэтага крамольнага верша з'яўляецца малады таленавіты паэт Алесь Дайлідовіч (Дудар).

На яго творчым рахунку ўжо былі зборнікі вершаў «Беларусь бунтарская» і «Сонечнымі сцежкамі» (1925), «І залацісцей і сталёвей» (1926), «Вежа» (1928), а таксама кнігі прозы і крытычных артыкулаў «Пра літаратурныя справы» (1928), якая выйшла пад псеўданімам Тодар Глыбоцкі.

Нягледзячы на сваю маладосць, а нарадзіўся ён 24 снежня 1904 г. у вёсцы Навасёлкі Мазырскага павета, А. Дудар разам з А. Александровічам, А. Бабарэкам, А. Вольным, Я. Пушчам і М. Чаротам у лістападзе 1923 г. стварае літаб'яднанне «Маладняк». У хуткім часе становіцца сакратаром яго Цэнтральнага бюро і рэдактарам аднайменнага часопіса. У 1924 г. у ім ён выступіў з вершам «Паэты рэвалюцыі»:

Мы дзеці рэвалюцыі,
Кастрычніка сыны.
У дзень радасці кіпучае
На свет з'явіліся мы,
Над нашаю калыскаю
Не сумны матчын спеў —
Грымелі дні агністыя,
Змагання гром гудзеў.

Тагачасная крытыка вызначыла гэты верш як крэда песняра. Ім, дарэчы, адкрываецца зборнік «Выбраных твораў» (1959) А. Дудара.

Верш «Паселкі наш край папалам» нідзе не друкаваўся. А даследчыкі беларускай літаратуры і крытыкі Н. Гілевіч, А. Звонак, М. Мішчанчук, М. Ярош і іншыя не згадваюць яго ў сваіх працах (не маглі згадаць). Між тым гэты верш асаблівы ў лёсе паэта. З-за яго ў рэшце рэшт ён і загінуў. А. Дудар разам з паэтамі М. Чаротам, М. Зарэцкім, П. Галавачом, А. Вольным, В. Кавалём, В. Сташэўскім, В. Мараковым выязной сесіяй ваеннай калегіі Вярхоўнага суда СССР, якая лютавала ў Мінску ў канцы кастрычніка 1937 г., быў асуджаны да вышэйшай меры пакарання. Прыгавор быў выкананы тэрміново — назаўтра ж, 29 кастрычніка 1937 г. Напэўна, такога ніколі не было ў гісторыі сусветнай цывілізацыі, каб тая ці іншая нацыя страціла ў адзін дзень адразу восем паэтаў. А можа, і больш...

Сёння мы можам расказаць больш падрабязна і з дакументальнай дакладнасцю аб пакаранні паэта.

З трапятаннем і душэўным хваляваннем узяў я ў рукі тоненькую папку з цёмна-зялёнага кардону. Яна зусім новая і зусім чыстая. На ёй напісана прозвішча — Дайлідовіч Аляксандр Аляксандравіч і нумар — 9940-с. Гэты нумар, як дзесяткі, сотні тысяч іншых, — злавесны знак нашай трагічнай гісторыі.

Разгортваю папку. У ёй — яшчэ адна, жоўта-шэрая папяровая з грыфам «Аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне». На ёй пазначана, што справа А. Дудара пачата 22 сакавіка 1929 г. Шмат (аж дзесяць!) розных адмецін — нумарацый. Дзевяць з іх закрэслены. Справа заінвентарызавана, гэта значыць узята на ўлік у архіве ў 1941 г. Апошні штамп — «Учтено в 1962 г.».

Я быў упэўнены, што менавіта ў гэтай папцы знаходзіцца верш А. Дудара, які шукаў даўно.

Упершыню пра верш «Паселкі край наш папалам» я пачуў у 1977 г. Тады разам з адным даволі дасведчаным, але вельмі ж дагматычным гісторыкам я працаваў над даведкай для бюро ЦК КПБ пра У. М. Ігнатоўскага. У матэрыялах камісіі У. Затонскага, якая правярала ў маі 1929 г. выкананне ў Беларусі дырэктыў ЦК ВКП(б) аб правядзенні нацыянальнай палітыкі, пэўнае месца было адведзена інцыдэнту з вершам А. Дудара «Паселкі наш край папалам». Ацэнка яго ў дакладзе Затонскага была вельмі катэгарычная — нацыяналістычная вылазка класавага ворага на літаратурным фронце. Але самога верша я не бачыў. Дарэчы, тады я даведаўся і пра «Саюз вызвалення Беларусі» (СВБ), які быццам бы існаваў у рэспубліцы ў 20-я гады і арганамі ДПУ быў выкрыты ў 1930 г. З таго часу і ішлі даследчыцкія пошукі матэрыялаў пра СВБ і тых, хто праходзіў па гэтай справе. Пошукі ўвянчаліся поспехам.

Але ўсё па парадку. Разам з табою, чытач, перагорнем сорак пяць лістоў справы, прачытаем на мове арыгінала дакументы — жывыя сведчанні жорсткай эпохі станаўлення рэальнага сацыялізму ў краіне і сацыялістычнага рэалізму ў літаратуры.

Кожная такая справа на мове юрыстаў называецца крымінальнай. І традыцыйна яна адкрываецца пастановай аб арышце і вобыску ці ўзбуджэнні крымінальнага праследавання.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1929 г. марта 20 дня в гор. Минске я, пом. начальника 2 отд. СО ГПУ Бел ЧЕРНЫШЕВ, рассмотрев имеющийся материал на гр. ДАЙЛИДОВИЧА Александра Александровича, изобличающий его в писании и распространении стихотворений а/с характера и принимая во внимание, что указанное деяние предусмотрено ст. 72 а УК БССР (58 п. 10 УК РСФСР), а потому руководствуясь ст. 100. п.1 и 175 УПК

ПОСТАНОВИЛ:

Произвести обыск на квартире ДАЙЛИДОВИЧА Александра Ал-ча по Проводной ул. № 15-а, кв. 2 и возбудить против него уголовное расследование.

ПОМ НАЧ 2 ОТД СО (подпись) ЧЕРНЫШЕВ
«СОГЛАСЕН» НАЧ СО (подпись) СОБОЛЕВ
«УТВЕРЖДАЮ» ЗАМПРЕД ГПУБ (подпись) ЗАЯИН

Пасля гэтай пастановы ў папцы пад нумарам 2 падшыты пажоўклы ліст паперы, на якім надрукаваны на пішучай машынцы з сіняй стужкай верш. Аўтографа, на жаль, няма. Як высветліцца з «дадатковых» паказанняў А. Дудара, арыгінал ён парваў некалькі месяцаў назад. Напэўна, калі адчуў першы сігнал бяспекі.

Верш без назвы, але ў многіх матэрыялах канца 20-х — пачатку 30-х гадоў быў азагалоўлены па першым радку — «Паселкі наш край папалам».

І вось праз амаль шэсць з паловай дзесяцігоддзяў ён упершыню прыходзіць, як гаворыць, да масавага чытача. Верш, які «вызначыў» лёс самабытнага таленавітага паэта.

Паселкі наш край папалам,
Каб панскай вытаргаваць ласкі.
Вось гэта — вам, а гэта нам,
Няма сумлення ў душах рабскіх.
І цягнем мы на новы строй
Старую песню і чужую,
Цыгане шумнаю талпой
Па Бесарабіі качуюючь...
За ўсходнім дэспатам-царком
Мы бегаем на задніх лапках,
Нью-Йорку грозім кулаком
І Чэмберлена лаем трапна.
Засыплем шапкамі яго,
Ура, ура, патопім ў соплях.
А нас, тым часам, з году ў год
Тут прадаюць у разброд і оптам.
Мы не шкадуем мазалёў.
Мы за чужых праклёны роім,
Але без торгу і без слоў
Мы аддаем сваіх герояў.
Не смеем нават гаварыць
І думаць без крамлёўскай візы.
Без нас ўсё робяць макляры,
Ды міжнародныя падлізы.
Распаўся б камень ад жальбы,
Калі б ён знаў, як торг над намі
Вядуць маскоўскія рабы
З вялікапольскімі панамі.
О, ганьба, ганьба! У нашы дні
Такі разлом, туга такая!
...І баюць байкі баюны
Северо-западного края...
Плююць на сонца і на дзень.
О, дух наш вольны, дзе ты, дзе ты?
Ім мураўёўскі б гальштук ўдзець,
Нашчадкам мураўёўскім гэтым...
Але яшчэ глушыце кроў.
Гарыць душа і час настане.
Калі з-за поля, з-за бароў
Па-беларуску сонца гляне.
Тады мы ў шэрагах сваіх
Быць можа шмат каго не ўбачым.
З тугою ў сэрцы ўспомнім іх,
Але ніколі не заплачам.
А дзень чырвоным зацвіце
І мы гукнём яму «Дабрыдзень».
Ці са шчытом, ці на шчыце
У краіну нашу зноў мы прыдзем.

Вядома ж, калі заведзена крымінальная справа і ёсць пастанова аб правядзенні вобыску, дык павінен быць і ордэр. Так, у такіх выпадках памылкі выключаны. Рэвалюцыйная «законнасць» захоўвалася. Ордэр на вобыск за № 2711 выпісаны 20 сакавіка 1929 г. і выданы супрацоўніку ДПУ Чарнышову. У той жа дзень ён яшчэ з адным супрацоўнікам ДПУ правядзе вобыск у кватэры Дудара па Праваднай вуліцы. У якасці панятога аказалася жонка паэта — Наталля Вішнеўская. У час вобыску ніякіх скаргаў з боку гаспадароў кватэры не было заяўлена. У пратаколе вобыску, які падпісалі Дудар, Вішнеўская і Чарнышоў, было толькі адзначана, што «Изъято 19 стихов писаных по-белорусски и 3 письма». Пратакол не сведчыць аб тым, якія вершы забралі з пісьмовага стала паэта ў АДПУ Беларусі. І калі ці куды яны падзеліся? Ці выкінулі іх з-за непатрэбнасці, ці вярнулі аўтару — мы гэтага не ведаем. І іншыя дакументы аб гэтым маўчаць.

З дзевятнаццаці вершаў, якія былі канфіскаваны ў час вобыску, да крымінальнай справы далучылі, акрамя «Паселкі наш край...», толькі два, а таксама верш украінскага паэта У. Сасюры, які, напэўна, напісаны яго ўласнай рукой і пачынаецца словамі «Навколо радости так мало!» На погляд супрацоўнікаў ДПУ, яны найбольш яскрава адлюстроўвалі контррэвалюцыйны, антысавецкі і, вядома ж, нацыяналістычны характар творчасці паэта. Прачытаем гэтыя вершы.

Цені блудзяць па тварах,
Сэрца точыць нуда.
Сёння лепшы таварыш
Можа цябе прадаць.
Сёння не верыць нікому,
Можа я сам шпіён.
Сціснуць рукамі скроні,
Няхай пагасне агонь.
Многія маюць сховы
У шкліцах чырвоных маніст.
Скажы па свойму слова,
Крыкнуць — ты шавініст.
Будзіць волатаў косці,
Будзіць сафійскі звон.
Прышлі бы да нас у госці
І нам надзелі ярмо.

А вось і другі верш, акуратна перапісаны паэтам на стандартным лісце паперы. Але і гэты твор ён не мог рыхтаваць да друку, бо, несумненна, быў упэўнены, што ў Савецкай Беларусі яго ніхто не апублікуе. Пад ім, як і пад папярэднім, няма даты. Гэтыя акалічнасці наводзяць на думку аб тым, што абодва вершы былі перапісаны паэтам па прапанове следчага ДПУ.

Я радзіўся за хатай пад плотам,
Дзе з крапівою шэпчацца вецер.
А мой край — лясы ды балоты
Даражэй мне за ўсё на свеце.
Усё люблю я ў табе, край мілы —
Край мужычага хамскага роду,
Край, дзе з цэлага свету грамілы
Да багацця шукалі дарогу.
Хто імя беларуса не ганіў,
Хто не сраў у мужычых хатах,
Хто людзей не таптаў пад нагамі —
Той заўсёды мне будзе братам.
Хто ж мой край асмяяў, абняславіў,
Згвалтаваў беларускія мары —
Хай спытае паноў у Варшаве,
Хай спытае маскоўскіх жандараў.
Знае ўсяк, як лясная варта
Шанавала нязваных гасцей.
Было ўчора так, будзе заўтра.
Курганам не схаваць касцей.
Беларус я — радзіўся пад плотам,
Дзе з крапівою шэпчацца вецер.
Родны край мой — лясы і балоты
Даражэй мне за ўсё на свеце.

Я не буду ацэньваць мастацкія вартасці вершаў. Гэта справа паэтаў і крытыкаў-прафесіяналаў. Але скажу, што іх ідэйны змест гучаў адкрытым выклікам «мудрай нацыянальнай палітыцы кампартыі».

На наступны дзень пасля таго, як быў праведзены вобыск, г. зн. 21 сакавіка 1929 г., следчы Чарнышоў пастанавіў: «Настоящее дело принять к своему производству и копию сего постановления направить прокурору по ГПУ для сведения».

Пасля гэтага дакумента ў справе знаходзіцца пратакол допыту Алеся Фаміча Адамовіча, які на той час працаваў намеснікам наркамзема. Чаму А. Адамовіча, а не каго-небудзь іншага? На гэтае пытанне дае адказ пратакол допыту А. Дудара, які быў складзены яшчэ 20 сакавіка. Допытаў Алеся Фаміча на наступны дзень сам начальнік сакрэтнага аддзела Паўнамоцнага Прадстаўніцтва АДПУ БВА і ДПУ БССР Собалеў. Бачыце, усё рабілася ў адпаведнасці з рангамі. Вось гэты пратакол:

«Встречался с Дударом на его квартире раза два (во время приезда Горького и потом осенью). При встречах на квартире Дударь читал мне свои стихи, но чтобы читал стихотворение «Паселки наш край папалам», не помню. О стихотворении зашла речь, когда Дударь был у меня перед партсъездом на службе в НКЗ. Он приходил попросить некоторые книги и журналы. Зашла речь о стихотворениях, которые ходят по рукам. Говорили о стихотворении, которое написал в Москве Гессен. Дударь прочел мне стихотворение и я попросил, чтобы он дал переписать. После партсъезда я читал стихотворение тов. Василевичу, а затем на квартире у Чарота, когда последний был болен. Тов. Василевич взял у меня и переписал. Это было в комнате, где помещается библиотека, а Чарот лежал в другой на постели. О стихотворении говорил с тов. Пецюкевичем в Москве, т. Мицьковым.

Больше не помню с кем говорил. Стихотворения не распространял.

Алесь Адамович».

22 сакавіка Чарнышоў дапытаў Наталлю Вішнеўскую — жонку паэта. Пра яе ў штампе-прэамбуле пратакола допыту сказана: дачка служачага, беларуска, студэнтка БДУ, нарадзілася ў Коўне, мае 21 год. Папярэджаная аб адказнасці па артыкуле 178 крымінальнага кодэкса, яна паказала:

«Стихотворение, которое начинается словами: «Паселкі наш край папалам, каб панскай вытаргаваць ласкі, вось гэта вам, а гэта — нам, няма сумлення ў душах рабскіх і г д.» и кончается — «Дзень чырвоны зацвіце і мы гукнём яму — «Дабрыдзень», ці са шчытом, ці на шчыце ў краіну нашу зноў мы прыдзем» — я слышала от своего мужа Александра Дайлидовича, прочитавшего мне его недели 2—3 тому назад. Раньше, чем читать стихотворение, Дайлидович сказал: «вот послушай стихотворение». Где он достал это стихотворение и кто его автор — он не сказал. Своих взглядов на это стихотворение я не высказывала, считаю, что это стихотворение написано в нетрезвом состоянии. Содержание самого стихотворения, безусловно, контрреволюционно и не отвечает моим политическим воззрениям. Читал это стихотворение Дайлидович мне один раз. Разговора насчет этого стихотворения у меня с Дайлидовичем никакого не было. Кому еще читал Дайлидович это стихотворение, я не знаю. Во время чтения Дайлидовичем мне этого стихотворения никого из его товарищей не было. Возможно, что во время чтения стихотворения Дайлидович был немного выпивши, но пьяным не был. Стихотворение Сосюры я читала, но при каких обстоятельствах это было, я не помню. Дайлидович ничего насчет стихотворения Сосюры не говорил. С этого стихотворения мы просто посмеялись. Стихотворения Дайлидовича: 1) «Я радзіўся за хатай пад плотам» і д., 2) «Цені блудзяць па тварах» мне совершенно незнакомы и когда он их писал, я не знаю.

Н. Вишневская».

Ніхто, акрамя Бога і следчага Чарнышова, не ведае, па якіх прынцыпах складаліся і падшываліся ў справу паперы. Чаму, напрыклад, «Анкета для арестованного и задержанного», якая была запоўнена 20 сакавіка, аказалася пад парадкавым нумарам 21, калі звычайна такі дакумент падшываўся ў пачатку справы?

У анкеце ёсць уласнаручна напісаныя біяграфічныя сведчанні:

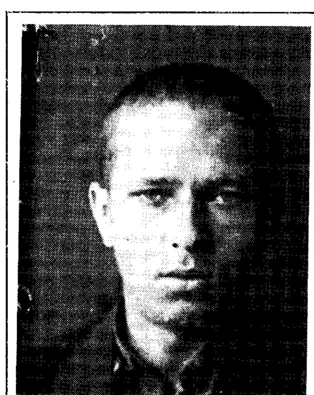
«1) З сакавіка 1921 г. да мая 1923 г.— 2-я бел. трупа;
2) З мая 1923 да кастрычніка 1924 г. рэд. «Сав. Бел». заг. аддзела;
3) Да жніўня 1925 г. рэд. газ. «Полоцкий пахарь», заг. аддзела;
4) Да лютага 1926 г. рэд. «Сав. Бел.», заг. аддзела;
5) Да лістапада 1927 г. ЦБ «Маладняк», сакратар ЦБ і рэдактар час. «Маладняк».
6) Да апошняга часу — студэнт БДУ».

Зразумела, у падобных выпадках і справах галоўнымі матэрыяламі з'яўляліся пратаколы допыту асобы і яе уласнаручныя паказанні. Гэта альфа і амега юрыспрудэнцыі. Тым больш што ў праваахоўную савецкую практыку 20-х гадоў усё глыбей укараняўся тэзіс «прызнанне — царыца доказаў віны», аўтарства якога пазней будзе прыпісана сталінскаму пракурору-інквізітару А. Я. Вышынскаму.

Мы ўжо адзначылі, што першы допыт А. Дудара адбыўся 20 сакавіка 1929 г. Вось яго пратакол.

«Прад'яўлены мне верш «Паселкі наш край папалам, каб панскай вытаргаваць ласкі вось гэта вам, а гэта нам і г. д.» напісаў я ў прошлым годзе ў сябе дома, будучы ў нятрэзвым становішчы. Пры напісанні верша ніхто не прысутнічаў. Верш быў напісан пад уплывам суда над Грамадой. Праз нядоўгі час гэты верш я прачытаў Алесю Адамовічу, які быў у мяне. Праслухаўшы верш Адамовіч скептычна пацісннуў плячыма і нешта сказаў — параіў проста схаваць. Акрамя Адамовіча я, здаецца, чытаў гэты самы верш Зарэцкаму. Калі гэта было і ці было — я не ведаю. Больш нікому верша не паказваў і не чытаў. У канцы 1928 г. ці ў пачатку 1929 г. да мяне звярнуўся Алесь Адамовіч з просьбай даць яму перапісаць верш. Разам з ім я зайшоў у яго кабінет, даў яму верш, ён яго перапісаў і я з ім развітаўся. Навошта быў яму патрэбен верш, ён мне нічога не сказаў, акрамя таго, што «моцны верш». Сказаўшы «моцны верш», Адамовіч меў на ўвазе яго мастацкую апрацоўку — гэта мой погляд. Некаторы ўплыў на напісанне гэтага верша меў выпадак з працаўніком рэдакцыі «Савецкай Беларусі» Капланам, які ў нумары, прысвечаным прысуду над Грамадой, змясціў больш чым трэба было пратэстаў і за што быў зняты з працы — гэтак казалі. З працы Каплан быў зняты Сянькевічам, які давольна прахладна адносіцца да беларускай культуры і не карыстаецца сімпатыямі з прычыны механічнага падыходу да пытання будаўніцтва беларускай пралетарскай культуры.

Алесь Дудар (Дайлідовіч).

Алесь ДУДАР. Турэмнае фота.

Уладзімір МІХНЮК,
доктар гістарычных навук, прафесар

Другі раз з Алесем Адамовічам, калі ён звярнуўся да мяне з просьбай даць яму перапісаць верш, я сустрэўся пры наступных абставінах: было гэта прыблізна а 6-й гадзіне ўвечары ў канцы 1928 г. ці ў пачатку 1929 г. Я з дому накіраваўся на кватэру да А. Адамовіча, дзе мне трэба было ўзяць нейкі часопіс. У кватэру зайсці мне не давялося, таму што сустрэўся з ім у самай брамы. На маё пытанне даць мне часопіс Адамовіч сказаў, што часопіс у яго кабінеце, і прапанаваў мне з ім туды пайсці. У кабінеце, атрымаўшы часопіс, я яму прадыктаваў верш, каторы быў Адамовічам перапісан. Дзе звярнуўся Адамовіч з просьбай даць яму верш, ці ў кабінеце, ці на вуліцы, я не памятаю. Прыблізна ў гэты самы час Алесь Адамовіч звярнуўся да мяне з прапановай распрацаваць на ўмовах Беларусі артыкул Валабуева, які прадстаўляе сабой эканамічнае абаснаванне нацыяналістычных тэорый Шумскага і Хвілёвага.

Алесь Дудар».

Назаўтра допыт паэта працягваўся, і вёў яго, як і першы раз, следчы Сікорскі. Той самы Сікорскі, талент якога разгорнецца пры фабрыкацыі гучнай справы «Саюз вызвалення Беларусі», быццам бы існаваўшага да сярэдзіны 1930 г. Дарэчы, тады, у ліпені — снежні 1930 г., яны ізноў сустрэнуцца ў ДПУ Беларусі.

А. Дудар дапытваўся ў ДПУ ў сакавіку 1929 г. чатыры разы. Усе допыты зафіксаваны ў пратаколах. Прачытаем яшчэ адзін пратакол — ад 21 сакавіка.

«Прад'яўлены мне набросак верша, які пачынаецца словамі «Цені блудзяць на твары» і закончваецца «І нам надзелі ярмо», напісаны мною ў 1925 годзе ў Полацку і прысвячаўся дзейнасці полацкіх чорнасотнікаў, якія ў будучым прымалі ўдзел у вялікадзяржаўным выступленні Пшчолкі ды іншых у Полаччыне і з дзейнасцю якіх мне даводзілася сустракацца на кожным бадай што кроку. Канец верша павінен быў заключаць перасцярогу і напамінанне аб тым, што час змяніўся і ранейшае звярнуцца не можа. Скончыўшы (верш) здаў бы ў друк.

Верш Сасюры напісаны ім для мяне, хоць і можа разглядацца ў некаторых сваіх момантах як контррэвалюцыйны, але безумоўна не мае сувязі з творчасцю Сасюры і, мабыць, быў напісаны пад уплывам якіх-небудзь асабістых нягод. Верш гэты Сасюра чытаў сам некалькі разоў у Менску, пра тое ж, што ён знаходзіцца ў мяне, я забыўся.

Верш пад назваю «Anno perfecto» прысвечаны выступленням «Узвышша» ў артыкулах Купцэвіча ў апошніх нумарах, а таксама некаторымі іншымі артыкуламі ў тым жа часопісу.

Алесь Дудар».

У наступных допытах следчыя ДПУ, напрыклад, цікавіліся ў паэта, ці чуў ён што-небудзь аб вершы, прысвечаным падзелу беларускай зямлі, надрукаваным у першым нумары часопіса «Беларуская культура», які выйшаў у ліпені 1927 г. у Вільні. На такое пытанне ён адказаў ухіліста: «Гутаркі аб гэтым вершы былі і ў іх выказвалася думка, што верш, калі судзіць па стылю, належыць Дубоўку, які знаходзіцца ў Маскве».

Допыты бунтарскага паэта, а таксама паказанні сведак належала замацаваць адпаведнай пастановай «Аб прыцягненні да следства ў якасці абвінавачанага»:

«1929 г. сакавіка 23 дню ў г. Менску. Я, пам. нач. 2 ад. сакр. а. ДПУБ — ЧАРНЫШОЎ разгледзеўшы справу і зважаючы, што даннымі якія маюцца ў справе гр-н ДАЙЛІДОВІЧ Алесь Алесевіч у дастатковым памеры высведчаецца ў пісанні і распаўсюджванні вершаў а/с характару, і што абвінавачванне гэта знаходзіць сабе пацвярджэнне ў паказаннях сведак і самаго абвінавачанага, а дзеля гэтага, кіруючыся 128, 129 арт. арт. КПК

ПАСТАНАВІЎ:

Гр. ДАЙЛІДОВІЧА А. А. апытаць у якасці абвінавачанага па гэтай справе, прад'явіўшы абвінавачванне ў пісанні і распаўсюджванні вершаў а/с характару, г. зн. у злачынстве, прадугледжаным 72і арт. КК БССР (58 арт. п. 10 КК РСФСР) аб чым абвясціць яму пад распіску і копію гэтай пастановы накіраваць пракурору НКЮ БССР па ДПУБ для ведама.

ПАМ. НАЧ. 2 АД. САКР. АД. (подпіс) ЧАРНЫШОЎ.

«ЗГОДЗЕН»: НАЧ. САКР. АД. (подпіс) СОБАЛЕЎ.

«ЗАЦВЯРДЖАЮ»: НАМ. СТАРШЫНІ ДПУ БЕЛ (подпіс) ЗАЛІН.

Чытаў А. Дайлідовіч».

Бачыце, і гэты раз усё чын чынам—у адпаведнасці з артыкулам карна-працэсуальнага кодэкса (КПК) прад'яўлена «абвінавачванне ў пісанні і распаўсюджванні вершаў а/с (антысавецкага) характару». А гэтае ж злачынства прадбачліва было прадугледжана адпаведнымі артыкуламі карных кодэксаў (КК) БССР і РСФСР. Абвінавачанне абвешчана пад распіску і копія пастановы накіравана для ведама пракурору Наркамюста БССР, які ажыццяўляў нагляд за органамі Дзяржаўнага Палітычнага Упраўлення. Калі б пракурор знайшоў парушэнні закона, ён спыніў бы справу і патрабаваў бы пакараць яе ініцыятараў. Але ж, доўгі час працуючы з матэрыяламі аб палітычных рэпрэсіях у Беларусі, я не сустрэў фактаў, калі пракурор адмяніў бы хоць адну пастанову ДПУ як незаконную ці недастаткова абгрунтаваную. У мяне склалася такое ўражанне, што не пракуратура Наркамюста наглядала за дзейнасцю ДПУ, а яно кантралявала і пракурораў і астатніх супрацоўнікаў юстыцыі. Агульны ж пільны нагляд за тымі і іншымі вялі сакратары ЦК КП(б)Б і яго адпаведны галіновы аддзел.

У той жа дзень 23 сакавіка памочнікам начальніка 2 аддзялення сакрэтнага аддзела Чарнышовым была прыята яшчэ адна неабходная ў такіх выпадках пастанова — «Аб абранні меры перасячэння, не звязанай з пазбаўленнем волі». З ёю пагадзіліся, паставіў свой подпіс начальнік сакрэтнага аддзела Собалеў і зацвердзіў яе намеснік старшыні ДПУ Залін. У ёй, у прыватнасці, сказана: «...зважаючы, што абвінавачаны мае сталае месца жыхарства, і што даных аб тым, што абвінавачаны можа скрыць сляды злачынства, не маецца, кіруючыся пп. 144, 145, 147 арт. КПК

ПАСТАНАВІЎ:

мерай перасячэння супроць абвінавачанага Дайлідовіча Алеся Алесевіча абраць падпіску аб нявыездзе з г. Менска, аб чым і абвясціць».

А днём раней А. Дудар на малюсенькім лісціку паперы напісаў:

«Падпіска. Даю гэту падпіску паўнамоцнаму прадстаўніцтву ДПУ БВА ў тым, што абавязуюся не выязджаць з гораду Менска без дазволу ДПУ, у чым падпісваюся 22.III.29 г. Алесь Дудар (Дайлідовіч)».

Справа А. Дудара так хутка стваралася, што спачатку бралася падпіска аб нявыездзе, а затым ужо прымалася адпаведная пастанова.

25 сакавіка Чарнышоў аб'явіў пад распіску А. Дудару аб заканчэнні папярэдняга следства па справе і запытаў яго, чым ён можа дапоўніць свае паказанні. Але паэт нічога больш не мог дадаць да сказанага і паставіў свой подпіс пад «Пратаколам абвяшчэння аб сканчэнні папярэдняга следства».

У гэты ж дзень следчым была прынята яшчэ адна—апошняя з яго боку пастанова, якая была зацверджана па існаваўшых тады правілах старшынёй ДПУ Беларусі Р. А. Пілярам. Згодна з ёй справа паэта накіроўвалася «в Особое Совещание при Коллегии ОГПУ для внесудебного разбирательства на предмет высылки Дайлидовича из пределов БССР». У гэтым дакуменце ёсць цікавая дэталь. У ім сказана, што «обвиняемый Дайлидович **освобожден** под подписку о невыезде». Гэта наводзіць на думку, што А. Дудар некалькі дзён знаходзіўся пад вартай. Але другіх якіх-небудзь сведчанняў гэтага няма.

Тым часам, калі вырашаліся неабходныя працэдурныя пытанні і адна за адной падшываліся ў справу паперкі, у ДПУ БССР прыйшоў важны дакумент з Наркамюста рэспублікі.

«Заключение

Пом. прокурора республики по ГПУ Бел. по делу № 9420 по обвинению гр-на Дайлидовича Александра Александровича по 72-а ст. УК БССР.

1929 года марта 26 дня, рассмотрев настоящее дело в порядке Положения о правах ОГПУ по части административных высылок, ссылок и заключения в концентрационный лагерь и принимая во внимание:

1) что постановление ГПУ Бел. от 25 марта сего года соответствует собранным по делу материалам,

2) что несмотря на отсутствие в деле достаточных улик для предания обвиняемого ДАЙЛИДОВИЧА суду по признакам преступления, предусмотренного по 72-а ст. УК БССР, пребывание его в пределах БССР, как пограничной полосе, является в настоящее время социально-опасным, а посему

ПОЛАГАЛ БЫ:

Настоящее дело на основании приказа ОГПУ за № 172 от 2/IV-1924 г. направить в Особое Совещание при Коллегии ОГПУ для внесудебного рассмотрения и высылки обвиняемого ДАЙЛИДОВИЧА из пределов БССР на срок, по усмотрению Особого Совещания.

Меру пресечения обвиняемому ДАЙЛИДОВИЧУ до рассмотрения дела в ОГПУ оставить прежнюю — подписку о невыезде

Пом прокурора Республики по ГПУ Бел (подпись) Кипарисов».

Вельмі цікавы дакумент. З яго мы шмат чаго даведваемся. Напрыклад, аб тым, што ў сваіх дзеяннях пракурор кіраваўся «Положением о правах ОГПУ по части административных высылок, ссылок и заключения в концентрационный лагерь». А такое палажэнне магло быць зацверджана ЦВК СССР. Значыць, згодна з ім Аб'яднанае Дзяржаўнае Палітычнае Упраўленне мела права без суда адпраўляць грамадзян не толькі ў ссылку, але і ў канцлагеры.

З гэтага заключэння відаць, што справы, аналагічныя справе А. Дудара ў адпаведнасці з загадам АДПУ ад 2 красавіка 1924 г., накіроўваліся ў Асобую нараду пры Калегіі АДПУ для несудовага разгляду. Атрымлівалася нейкая недарэчнасць — ДПУ Беларусі дзейнічала па загадах АДПУ з Масквы, і яно добра ведала, куды накіроўваць для разгляду справы, якія ім заводзіліся. Навошта гэта трэба было рабіць з удзелам рэспубліканскай пракуратуры? Каб надаць выгляд псеўдазаконнасці? Па сутнасці ж, нічога не мянялася. Пракурор Кіпарысаў бачыў, што ў справе не хапае «улик для предания обвиняемого Дайлидовича суду по признакам преступления, предусмотренного по 72-а ст. УК БССР». Між тым, ён палічыў, што знаходжанне яго ў БССР, як пагранічнай паласе, з'яўляецца сацыяльна-небяспечным і А. Дудар падлягае высылцы з БССР на тэрмін, які павінна была вызначыць Асобая нарада.

Праз тры дні, 29 сакавіка Асобая нарада пры калегіі АДПУ пастанавіла:

«Дайлидович (Дударь) Александра Александровича—выслать из Белоруссии. Лишить права проживания в Москве, Ленинграде, Харькове, Киеве, Одессе, Ростове н/Д, озн. губ. и округах, сроком на три года. Секретарь коллегии ОГПУ» (подпіс неразборлівы)».

Высылка паэта цягнулася два гады і чатыры месяцы. Месца яе — Смаленск. 23 ліпеня 1931 г. Асобая нарада пры Калегіі АДПУ змяніла ранейшую пастанову і дазволіла А. Дудару свабоднае пражыванне па ўсёй тэрыторыі СССР.

На гэтым можна было б паставіць кропку. Але наш расказ пра А. Дудара будзе не поўны, калі не ўспомнім яшчэ некаторых фактаў яго біяграфіі, якія, дарэчы, да гэтага часу не згадваліся ў навуковай і мемуарнай літаратуры.

22 ліпеня 1930 г. у Смаленску А. Дудар быў зноў арыштаваны. На гэты раз па справе СВБ. Ва ўнутранай турме ДПУ Беларусі паэт пісаў не вершы, а успаміны-паказанні. Амаль шэсць месяцаў ён прасядзеў пад следствам, і даў разгорнутыя і грунтоўныя ўласнаручныя тлумачэнні аб сваёй творчасці. Але 15 студзеня 1931 г., калі следства падыходзіла да канца, яго разам з некаторымі іншымі паэтамі, пісьменнікамі і навукоўцамі—усяго 18 чалавек — нечакана вызвалілі з-пад варты. Можа, у ЦК КП(б)Б і ДПУ Беларусі палічылі, што занадта многа паэтаў і пісьменнікаў на адну справу—аж 15? Сярод асуджаных калегіяй АДПУ 10 красавіка 1931 г. на пяцігадовую высылку — А. Бабарэка, М. Гарэцкі, У. Дубоўка, У. Жылка, В. Ластоўскі, А. Пушча, Н. Чарнушэвіч і іншыя. А. Дудар і так лічыўся ў высылцы—першы прыгавор яму яшчэ не адмянілі. І яму прыйшлося вярнуцца ў Смаленск.

Пасля адбыцця высылкі А. Дудар вярнуўся ў Мінск і прадоўжыў творчую працу. Ён піша паэмы «Слуцак» (1934) і «Вайна за мір» (1932), нізку вершаў «Палескія ночы» (1936), якія «адлюстроўвалі героіку рэвалюцыйнай барацьбы, сацыялістычныя пераўтварэнні ў горадзе і вёсцы» (ЭЛіМБ). Але ў гэты час ён большую ўвагу надае перакладчыцкай рабоце.

Ноччу 31 кастрычніка 1936 г. у дзверы кватэры нумар два па Праваднай вуліцы пастукалі супрацоўнікі НКУС БССР на чале з начальнікам з аддзялення НКУС Самуілам Шліфенсонам і прад'явілі ордэр на вобыск і арышт. Яны забралі з сабою 100 пісем, 6 блакнотаў, рознай перапіскі 262 лісты, розных асобных рукапісаў 25 і 71 фатаграфію. Канфіскаваная перапіска, кнігі і фатаграфіі па існаваўшых інструкцыях НКУС падлягалі знішчэнню, што, напэўна, і было зроблена.

Першы пратакол допыту А. Дудара датаваны 2 лістапада 1936 г. Прыводзім першае пытанне, якое яму было пастаўлена, і адказ на яго.

«ВОПРОС: Следствию известно, что Вы являетесь участником контрреволюционной организации. Расскажите, когда, как и при каких обстоятельствах Вы были в эту организацию вовлечены?

ОТВЕТ: Признаю, что я действительно являюсь участником контрреволюционной нацдемовской организации. Вовлечен в нее я был при следующих обстоятельствах. После возвращения в 1931 г. из высылки в г. Смоленск, я в Минске встретился со своими старыми друзьями Зарецким Михаилом Ефимовичем и Вольным Анатолием Устиновичем. Зарецкий и Вольный в свое время были связаны с руководителями нацдемовской организации Некрашевичем, Жилуновичем, Игнатовским и Адамовичем Алесем...».

Далей пайшлі прозвішчы тых, хто «завербаваў» яго ў арганізацыю, каго ён, хто «ўдзельнічаў» у яе дзейнасці. Першы допыт правёў сам наркам унутраных спраў БССР камісар дзяржбяспекі 2 ранга Ізраіль Ляплеўскі.

Апошні пратакол допыту А. Дудара датаваны 10 мая 1937 г.

У пачатку верасня 1937 г. было сфармулявана абвінаваўчае заключэнне, якое зацвердзіў 8 верасня ўжо іншы наркам унутраных спраў БССР — Барыс Берман. А. Дудар абвінавачваўся ў тым, што:

«1. Являлся активным участником объединенной контрреволюционной шпионско - террористической национал - фашистской организации, конечной целью которой было отторжение насильственным путем БССР от Советского Союза.

2. Установил блок с троцкистами-террористами Гессеном и Розенблюмом для совместной контрреволюционной террористической деятельности против ВКП(б), Советского правительства и их руководителей.

Был осведомлен о террористических установках и о переходе на путь террора.

3. Являлся сторонником вооруженного свержения Советской власти.

4. Установил блок с украинскими национал - фашистами для совместной борьбы против ВКП(б) и Советского правительства.

5. Вербовал в национал-фашистскую организацию других лиц.

6. Систематически проводил контрреволюционную национал - фашистскую агитацию среди писателей.

7. Составлял и распространял контрреволюционные национал - фашистские произведения.

Вследствие изложенного Дайлидович (Дударь) Александр Александрович подлежит преданию суду Военной Коллегии Верховного Суда СССР на основании закона от 1-го декабря 1934 г.».

Што гэта за антычалавечы закон?

1 снежня 1934 г., у дзень забойства С. М. Кірава, была прынята пастанова Прэзідыума ЦВК СССР «Аб парадку вядзення спраў па падрыхтоўцы ці здзяйсненні тэрарыстычных актаў». Тэрміны вядзення следства па такіх справах абмяжоўваліся 10 днямі, абвінаваўчае заключэнне абвінавачваемаму ўручалася за суткі да суда. Справы разглядаліся без удзелу пракурора і адваката. Касацыйнае абскарджанне і падача хадайніцтваў аб памілаванні не дазваляліся, смяротныя прыгаворы выконваліся неадкладна. Аналагічны парадак уводзіўся ў верасні 1937 г. па справах аб шкодніцтве і дыверсіях, што практычна адкрыла магчымасць прымяняць яго ў адносінах да любога чалавека.

27 кастрычніка 1937 г. адбылося падрыхтоўчае пасяджэнне Ваеннай Калегіі Вярхоўнага суда СССР, на якім было вырашана справу А. Дудара заслухаць на закрытым пасяджэнні без выкліку сведак і без бакоў абвінавачвання абароны. Дакладчык — карпусны ваенны юрыст Матулевіч. Ён жа быў прызначаны і старшынёю судовага пасяджэння. Нягледзячы на тое, што яно было закрытае, пратакол усё ж вёўся.

«Протокол

закрытого судебного заседания выездной сессии Военной Коллегии Верховного Суда СССР

28 октября 1937 г. город Минск

Председательствующий корвоенюрист т. Матулевич.

Члены диввоенюрист т. Миляновский и бригвоенюрист т. Зарянов.

Секретарь военный юрист 2-го ранга тов. Кудрявцев.

Заседание открыто в 15 час. 00 мин.

Председательствующий объявил, что подлежит рассмотрению дело по обвинению Дайлидовича — Дударя Александра Александровича в преступлении, предусмотренном ст. ст. 70 и 76 УК БССР.

Секретарь доложил, что подсудимый в суд доставлен и что свидетели по делу не вызывались.

Председатель удостоверяется в самоличности подсудимого и спрашивает его, вручена ли ему копия обвинительного заключения, на что подсудимый ответил, что получил. Подсудимому разъяснены его права на суде и объявлен состав суда.

Подсудимый никаких ходатайств, а также отвода составу суда не заявил.

По предложению председательствующего секретарем оглашено обвинительное заключение.

Председательствующий разъяснил подсудимому сущность предъявленного ему обвинения и спросил его, признает ли он себя виновным, на что подсудимый ответил, что виновным себя признает во всем, кроме ст. 76 УК БССР. Свои показания на предварительном следствии подтвердил полностью.

Больше дополнить судебное следствие ничем не имеет. Председательствующий объявил судебное следствие законченным и предоставил подсудимому последнее слово, в котором он заявил, что он много принес вреда Советской власти и партии и вероятно потерял всякие права на помилование, но он все же просит оставить ему жизнь, чтобы хоть крохотную долю своей вины загладить тяжелым трудом.

Суд удалился на совещание.

По возвращении суда с совещания Председательствующий огласил приговор.

В 15 ч. 15 м. заседание закрыто.

Председательствующий корвоенюрист (подпись) Матулевич.

Секретарь военный юрист 2 ранга (подпись) Кудрявцев».

Пасля пратакола допыту ў справе падшыты «Приговор».

«Именем Союза Советских Социалистических Республик выездная сессия Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР в составе... На основании изложенного и руководствуясь 319, 320 ст УПК БССР приговорила:

Дайлидовича (Дударя) Александра Александровича подвергнуть высшей мере уголовного наказания — расстрелу, с конфискацией всего лично ему принадлежащего имущества.

Приговор окончательный, обжалованию не подлежит и в силу постановления ЦИК СССР от 1 декабря 1934 г. подлежит немедленному исполнению».

Прыгавор падпісаны старшынёй і членамі суда.

Вось такі суд і прысуд.

У справе А. Дудара за 1937 г. апошняй з'яўляецца даведка пад грыфам «Секретно»:

«Приговор о расстреле Дайлидовича-Дударя Александра Александровича приведен в исполнение в гор. Минске 29.X.1937 г. Акт о приведении приговора в исполнении хранится в Особом архиве 1-го спецотдела НКВД СССР том № 8, лист 155. Нач. 12 отд. 1 спецотдела НКВД СССР лейтенант госбезопасности (подпись) Шевелев».

Такія даведкі калі-нікалі сустракаюцца ў справах. Нават ёсць такая даведка аб выкананні прыгавора аб расстрэле ката Яжова—яна захоўваецца ў асобым архіве 1-га спецаддзела НКУС СССР у томе № 19. Гэтыя дакументы сведчаць аб тым, што выкананне смяротных прыгавораў акціравалася, што бухгалтэрыя па ведамству смерці вялася пунктуальна. Гэтыя лічбы народнай трагедыі абагульняліся, зводзіліся ў табліцы, прыводзіліся ў справаздачах. Я упэўнены, што такія дадзеныя надзейна захоўваюцца і па сённяшні дзень у незгараемых сейфах архіва МУС Расійскай Федэрацыі. І пры вялікім жаданні можна адкрыць яшчэ адну вялікую тайну—дзе ляжаць лепшыя сыны нашай Бацькаўшчыны.

...У чэрвені 1956 г. Яўгенія Аляксандраўна Дайлідовіч, родная сястра паэта, звярнулася ў ваенную пракуратуру Саюза ССР з хадайніцтвам аднавіць справядлівасць у адносінах да брата. 21 верасня 1957 г. ваенная калегія Вярхоўнага суда СССР рэабілітавала А. Дудара па прыгавору 1937 г. па матывах адсутнасці саставу злачынства.

І ТАДЫ ЗРОБІМ ШМАТ ДОБРАГА...

З прэс-канферэнцыі Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага ФІЛАРЭТА, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі для прадстаўнікоў замежных сродкаў масавай інфармацыі, якая адбылася ў Мінскім Епархіяльным Упраўленні 8 снежня 1992 года

— Ці існуе тэндэнцыя адасаблення Беларускай Праваслаўнай Царквы ад Маскоўскага Патрыярхата?

— На Беларусі была спроба ўтварыць аўтакефальную Праваслаўную Царкву ў 20-х гадах і ў перыяд фашысцкай акупацыі. У сучасны момант мы можам сустрэць гэту ідэю і пачуць яе як пытанне да Царквы, але такіх тэндэнцый, якія б зыходзілі з царкоўных колаў, ад царкоўнай іерархіі або святароў Беларускай Праваслаўнай Царквы, на сёння няма.

Справа ў тым, што рост нацыянальнай самасвядомасці ў Царкве ёсць, але пасля вайны ў нас доўгі час была магчымасць мець на тэрыторыі ўсёй Беларусі толькі адну Мінскую епархію. Толькі з пачаткам перабудовы ў краіне мы змаглі пачаць працэс адраджэння старажытных беларускіх епархій. Памесны Сабор Рускай Праваслаўнай Царквы задаволіў нашу просьбу аб утварэнні на тэрыторыі Беларусі Экзархата. Гэтым пэўная самастойнасць ужо дадзена нашай Царкве. Мы маем зараз 10 епархій, свой Сінод, які вырашае ўсе ўнутраныя справы Беларускай Царквы. Наколькі я разумею сёння настрой епіскапата і святароў, мы б не хацелі выходзіць са складу Маскоўскага Патрыярхата, таму што мы ад яго мелі шмат добрага, духоўнай апекі і дапамогі — вельмі вялікай дапамогі, асабліва ў пасляваенны перыяд.

— Ці можна лічыць, што пасля другой сусветнай вайны Праваслаўная Царква на Беларусі развівалася свабодна, не церпячы ніякіх праследаванняў? Які стан праваслаўна-каталіцкіх адносін на Беларусі сёння?

— Адразу пасля вайны Праваслаўная Царква на ўсёй тэрыторыі Савецкага Саюза атрымала добрыя ўмовы для свайго адраджэння. Але гэта было нядоўга, і з 1958 года злыя хвалі пачалі находзіць на наша жыццё. З аднаго боку, хрушчоўская «адліга» — у цэлым для дзяржавы, з другога — вялікія цяжкасці для Праваслаўнай Царквы: зменшылася больш чым на 50 працэнтаў колькасць яе прыходаў. Гэта зведала і Беларуская Царква. На 1978 год, калі я атрымаў назначэнне на Мінскую кафедру, на Беларусі было 360 праваслаўных прыходаў. За апошнія тры гады гэтая лічба павялічылася і зараз складае 760.

Што тычыцца адносін паміж Праваслаўнай і Каталіцкай Цэрквамі, то ў нас не было і, я б сказаў, няма канфліктаў такіх вострых, якія мы назіраем на Украіне.

— Як Ваша Высокапраасвяшчэнства ацэньвае перспектывы экуменічнага збліжэння Праваслаўнай і Каталіцкай Цэркваў? Можна пачуць, што Праваслаўная Царква з'яўляецца інструментам русіфікацыі, а Каталіцкая — паланізацыі Беларусі: у якой ступені гэта праўдзіва?

— Наконт экуменічнай перспектывы... Магу сказаць, што наша Праваслаўная Царква стаіць на экуменічных пазіцыях і шкадуе, што сёння ідэя экуменізма скампраметавана і пратэстанцкімі, і Каталіцкай Царквамі, якія скарысталіся свабодай дзеянняў на тэрыторыі былога Савецкага Саюза і забыліся на нашы сяброўскія і брацкія адносіны, якія нам не так лёгка даліся. Руская Праваслаўная Царква вельмі многа рабіла для таго, каб у цяжкіх умовах таталітарнай дзяржавы развіваць рэлігійныя, міжрэлігійныя і міжканфесійныя адносіны, улічваючы і заўсёды з вялікай адказнасцю ўсведамляючы, што на тэрыторыі Савецкага Саюза Царква Праваслаўная — Царква-лідэр. Калі змянілася палітычная сітуацыя, з'явілася магчымасць свабоднай пропаведзі, пачалася літаральна экспансія пратэстанцкіх прапаведнікаў і Каталіцкай Царквы, а яшчэ правільней было б сказаць — Ватыкана. Маючы добрыя адносіны з многімі каталіцкімі іерархамі і разважаючы з імі наконт той сітуацыі, якая на сёння склалася, мы адчувалі і проста чулі з іх вуснаў, што яны не ўхваляюць палітыку экспансіі. На гэту тэму можна шмат чаго сказаць, я ж проста адзначыў факт, што праблема існуе. Мы абмяркоўвалі яе на самым высокім узроўні, знайшлі разуменне і маем надзею, што экуменізм будзе жыць і не перарасце ў празелітызм — пераманьванне хрысціян з адной канфесіі ў другую, іх перахрышчванне.

— Як Вы лічыце, Уладыка: адраджэнне грэка-каталіцкай Царквы на Беларусі ўяўляе сабою пагрозу для Царквы Праваслаўнай?

— Пагроза была і ёсць: гэта наша пасіўнасць у захаванні веры бацькоў, прынятай у Хрышчэнні Русі. Пагроза — у паўтарэнні гістарычных памылак у адносінах паміж Цэрквамі. У прынцыпе, унія — гэта няпраўдзівы шлях да адзінства ў Царкве і, на мой погляд, гісторыя нас навучыла, што унія прыводзіць не да адзінства, а да канфліктаў і паглыблення падзелу паміж Праваслаўем і Рыма-Каталіцтвам. Аб гэтым вельмі яскрава сведчыць гісторыя уніяцкага руху на Беларусі ў мінулым і сучасныя падзеі на Украіне. Таму я шчыра кажу прадстаўнікам Ватыкана і Рыма-Каталіцкай Царквы: калі вы хочаце ўскладніць нашы экуменічныя адносіны, калі вы хочаце пасварыць нас адно з адным, то праводзьце палітыку уніі — гэта нецаркоўны, палітычны шлях да царкоўнага адзінства. Я разумею, што ўсім нам, экуменістам, хочацца як мага хутчэй бачыць аднаўленне адзінства ў Царкве. Але гэта цяжкі шлях багаслоўнага дыялогу, практычнага набліжэння адзін да аднаго, пераадолення грэху падзелу. А шлях палітычны, шлях адміністратыўнага аб'яднання — ён, вядома, хутчэй дасягне знешняй мэты, але гэта шлях няпраўдзівы. Такі мой прынцыповы погляд на гэту праблему, які, натуральна, не выключае магчымасці існавання уніяцкай царквы (дарэчы, называць уніяцкі абрад «Царквою» няверна, бо гэта, па сутнасці, ёсць каталіцкае веравызнанне, будзем ужываць гэты тэрмін як «тэрмін тэхнікус»), не выключае права на стварэнне уніяцкіх абшчын. Аднак, калі яны ўзнікаюць, відаць, што яны ствараюцца штучна, кіруючыся, хутчэй, толькі палітычнымі і нацыяналістычнымі ідэямі, аб якіх была размова.

Сапраўды, існуе такое меркаванне, што на Беларусі ёсць дзве канфесіі: адна — польская, другая — руская, і ў народзе часта гавораць «польская вера» і «руская вера». Мы разумеем гістарычнае паходжанне гэтых паняццяў: гаротная Беларусь заўсёды пакутавала ад тых міжнародных канфліктаў і войн, якія праходзілі праз яе землі на ўсход і з усходу на захад.

— У польскай прэсе з'явілася паведамленне, што на Беларусі — 2 мільёны католікаў. Гэта сапраўды так? Якія Вы маеце ўзаемаадносіны з Польскай Праваслаўнай Царквой?

— Ведаеце, мы наогул не надта моцныя ў пытаннях інфармацыі і статыстыкі. У цэрквах улік праводзіўся калісьці, у далёкія дарэвалюцыйныя часы. За 70 год нас адвучылі весці статыстыку ў прыходах; у савецкі перыяд царкоўная статыстыка была забаронена. Зараз я не змагу адказаць вам дакладна; адзінае, што нам вядома па апошнім перапісе — 450 альбо 460 тысяч жыхароў Беларусі назвалі сябе палякамі. Хто назваўся палякам, той, відаць, адносіць сябе да Каталіцкай Царквы, хаця, безумоўна, ёсць і беларусы-католікі.

Што да нашых адносін з Праваслаўнай Царквой у Польшчы, то яны самыя сяброўскія, братэрскія. У якойсьці ступені, гэта адзіная Царква, калі разважаць з пункту гледжання геаграфічнага, гістарычнага і этнічнага. Калісьці гэта была частка Рускай Праваслаўнай Царквы. Пасля кастрычніцкай рэвалюцыі польскі ўрад патрабаваў аддзялення Праваслаўнай Царквы ў Польшчы і на Беларусі ад Маскоўскага Патрыярхата.

Зараз у нас самыя добрыя адносіны, мы ўзаемна ўдзельнічаем у падзеях і ўрачыстасцях у жыцці Праваслаўнай Царквы ў Польшчы і на Беларусі. Нядаўна мы перадалі Польскай Царкве святыя мошчы пакутніка Гаўрыіла Беластоцкага, якія знаходзіліся ў Гарадзенскім кафедральным саборы. Праваслаўныя ў Польшчы з вялікім энтузіязмам успрынялі перанясенне святыні ў Беласток. Таксама мы можам адзначыць вельмі актыўны ўдзел Польскай Праваслаўнай Царквы ў нашых урачыстасцях і навукова-царкоўнай канферэнцыі ў час святкавання 1000-годдзя Полацкай епархіі і Праваслаўнай Царквы на Беларусі.

— Ці ёсць беларусы, якія лічаць сябе католікамі?

— Бясспрэчна, ёсць. Ёсць і праваслаўныя палякі.

— Які стан манаства ў Беларускай Праваслаўнай Царкве?

— Духоўным цэнтрам для мужчынскага манаства з'яўляецца Жыровіцкі манастыр, для жаночага манаства — Полацкі манастыр, які нядаўна адрадзіўся. Акрамя гэтых двух цэнтраў, у апошні час адрадзіліся жаночыя манастыры ў Гародні і Магілёве, заснаваны манастыр у Хойніках — Гомельская вобласць, Чарнобыльская зона. Працэс адраджэння манастыроў працягваецца, і мы рыхтуем да наступнага пасяджэння Сінода рашэнне аб адкрыцці яшчэ аднаго мужчынскага манастыра.

— Колькі вернікаў на Беларусі і як праходзіць працэс вяртання да веры?

— Безумоўна, зараз адбываецца вяртанне людзей да Царквы. Вялікім стымулам у гэтым з'яўляюцца нядзельныя школы. Тэарэтычна, кожны прыход мае магчымасць арганізаваць такую школу. На жаль, не ўсе прыходы могуць зрабіць гэта з прычыны адсутнасці памяшканняў, але большасць прыходаў маюць нядзельныя школы. У іх прыходзяць не толькі дзеці, але і дзеці з бацькамі. Адбываецца адначасовае абвяшчэнне Закона Божага і дзецям, і бацькам. Часта і адміністрацыя сярэдніх агульнаадукацыйных школ запрашае прадстаўнікоў Царквы на асобныя сустрэчы або для чытання некалькіх лекцый па Законе Божым; некаторыя школы арганізуюць сістэматычныя заняткі па гісторыі рэлігіі, гісторыі хрысціянскай Царквы.

Святароў запрашаюць таксама ў турмы і папраўчыя ўстановы, і мы з радасцю адгукаемся на такія запрашэнні. Людзі, што трапілі ў зняволенне, былі ў свой час далёкія ад Царквы, але пасля сустрэч і размоў са святарамі многія духоўна адраджаюцца. Адным наведваннем гэта не заканчваецца: мы прыходзім ужо і спавядаць, і прычашчаць, і нават хрысціць. Кіраўніцтва папраўчых установ шмат разоў паведамляла нам, што пасеянае ў душах вечнае слова Божае дае свае ўсходы, і паводзіны навернутых да веры Хрыстовай відавочна змяняюцца да лепшага. Адбываюцца таксама сустрэчы з вайскоўцамі ў месцах іх размяшчэння, што таксама мае станоўчае ўздзеянне. Даволі часта паўстае пытанне аб палкавых свяшчэнніках.

— Якія прыклады пратэстанцкай і каталіцкай экспансіі і празелітызму на Беларусі?

— Карыстаючыся з свабоды дзеянняў і моцнай прыцягальнасцю долара, пратэстанцкія прапаведнікі адзін за адным і цэлымі кампаніямі прыязджаюць і на Беларусь, і на Украіну, і асабліва — у Расію. Яны арандуюць самыя вялікія пляцоўкі ў гарадах, шчодра плацяць за час для сваіх праграм па радыё і тэлебачанні, шырока скарыстоўваюць усе віды— на жаль!.. — сучаснай рэкламы, арганізуюць масавыя «фестывалі Ісуса». Гэта можна назваць толькі словам «шоу». Народам царкоўным і з каталіцкага, і з праваслаўнага боку ўсё гэта ўспрымаецца як горшы спосаб пропаведзі Евангелля. Вядома, людзі збіраюцца: дзейнічае рэклама, да таго ж — дармавое відовішча. Бывае нават цікава, з музычным суправаджэннем, калі прапаведнік выступае пад раяль або аркестр, але самае галоўнае: пасля атрымаеш бясплатна кніжачку. Чаму не схадзіць? Чаму не ўзняць руку, калі прапаведнік запытае: «Хто прыняў сёння Хрыста?» Гэтыя метады здольныя толькі на разавы эфект. Усё гэта непрымальна для нашай псіхалогіі, нашай рэлігійнай свядомасці.

Што да каталіцкай экспансіі, я скажу вам шчыра, што мы тут, на Беларусі, перажываем зараз сапраўды непрыемны момант. Мы добра разумеем праблемы Каталіцкай Царквы — не хапае святароў. Іх запрашаюць з Польшчы. Дазволілі — і я толькі падтрымліваю гэта, таму што, як епіскап, разумею сутнасць праблемы. У мяне таксама не хапае святароў. Калі б мне зараз далі сто свяшчэннікаў, мы б і іх усіх прынялі, таму што ёсць прыходы, дзе адзін свяшчэннік не можа справіцца са сваімі абавязкамі, патрэбна дапамога; ёсць свяшчэннікі, якія абслугоўваюць два і нават тры прыходы. У гэтым пытанні і праваслаўныя, і католікі знаходзяцца ў роўных цяжкіх абставінах. Але тым, хто прыязджае, трэба памятаць, што гэта — Беларусь, а не Польшча. Ксяндзы з Польшчы павінны ўсведамляць, што яны прыехалі ў Рэспубліку Беларусь і што з касцельнага амбона гаварыць аб межах 1939 года — гэта нонсенс. Вывешваць польскі сцяг у касцёле — гэта таксама, я думаю, не да месца, як і не па-брацку гаварыць аб Праваслаўі, што гэта «не тая» вера. Гэтыя факты нас насцярожваюць і не садзейнічаюць развіццю экуменічных адносін. Такое ўражанне, што мы жывём не напярэдадні трэцяга тысячагоддзя, а дзесьці ў XVI—XVII стагоддзях, калі меркаваць па тых настроях, што сеюцца місіянерамі ў народзе. Мы можам аб гэтым шкадаваць, але не робім з гэтага перашкоды да далейшага развіцця добрых братэрскіх адносін у Хрысце.

У мяне асабіста вельмі многа добрых адносін з епіскапамі Рыма-Каталіцкай Царквы тут і далёка з межамі Беларусі, і я прашу сваіх клірыкаў Беларускай Праваслаўнай Царквы таксама развіваць падобны стан узаемаразумення.

Трэба зразумець усім нам, што надта хуткім маршам мы да царкоўнага адзінства не прыйдзем. Уз'яднанне Царквы Хрыстовай—у руках Божых, і мы павінны быць Яму паслухмяныя. Калі будзем слухаць Бога, зробім шмат добрага.

Падрыхтаваў да друку ў «ЛіМе»
В. ДЫШЫНЕВІЧ.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі:Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры; Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Нумар падпісаны ў друк 6. 1. 93 у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

Індэкс 63856
Тыраж 15.000.

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12